

Тамара Костић Пахноглу

ДАРИВАЊЕ И ЧАРОБНО СРЕДСТВО
У ГРЧКИМ И СРПСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА

<https://doi.org/10.46630/dgs.2021>

Библиотека
ПРОФИЛ
Монографије

Главни и одговорни уредник
Проф. др Душан Стаменковић

Рецензенти
Доц. др Кристина Митић
Доц. др Ана Елаковић-Ненадовић
Проф. др Ставрула Маврогени

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Нишу, на електронској
седници одржаној 15. децембра 2021. године, усваја издавање монографије

ДАРИВАЊЕ И ЧАРОБНО СРЕДСТВО

У ГРЧКИМ И СРПСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА, аутора доц. др

Тамаре Костић Пахноглу, под бројем 420/1-10-3-01.

Тамара Костић Пахноглу

**ДАРИВАЊЕ И ЧАРОБНО СРЕДСТВО
У ГРЧКИМ И СРПСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА**

Филозофски факултет у Нишу

2021.

САДРЖАЈ

1.	УВОД	6
2.	БАЈКА И ЊЕН КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИ ЗНАЧАЈ	11
2.1.	Даривање и чаробно средство у морфолошкој анализи Владимира Пропа ..	15
2.2.	Чаробно средство у студији Макса Литија	22
2.3.	АаTh каталог (Aarne – Thompson <i>Index</i>)	30
3.	ГРЧКЕ НАРОДНЕ БАЈКЕ	32
4.	СРПСКЕ НАРОДНЕ БАЈКЕ	43
5.	ОПИС ДАРИВАЊА, ДАРИВАЛАЦА И ЧАРОБНИХ СРЕДСТАВА У ГРЧКИМ И СРПСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА	67
5.1.	Чаробна средства у грчким народним бајкама	67
5.2.	Чаробна средства у српским народним бајкама	70
5.3.	Даривање и дариваоци у грчким народним бајкама	73
5.4.	Даривање и дариваоци у српским народним бајкама	74
6.	ЧАРОБНА СРЕДСТВА: ГРЧКЕ И СРПСКЕ БАЈКЕ И АаTh КАТАЛОГ	75
6.1.	Чаробна средства (АаTh) у грчким и српским бајкама	75
6.2.	Чаробна средства (АаTh) у грчким бајкама, којих нема у српским бајкама..	81
6.3.	Чаробна средства (АаTh) у српским бајкама, којих нема у грчким бајкама..	82
6.4.	Чаробна средства (АаTh) којих нема ни у грчким бајкама ни у српским бајкама	85
6.5.	Чаробна средства којих има и у грчким и у српским бајкама, а нема у АаTh каталогу	87
6.6.	Чаробна средства којих има у грчким бајкама, а нема у српским и АаTh каталогу	90
6.7.	Чаробна средства којих има у српским бајкама, а нема у грчким и АаTh каталогу	92
7.	ЗАКЉУЧАК	96
8.	ЛИТЕРАТУРА	98
9.	ПРИЛОЗИ	100
	Прилог 1 – Кратак преглед историје проучавања грчких бајки	100
	Прилог 2 – Чаробни предмет – АаTh каталог 560–649	106

1. УВОД

Почеци научног интересовања за бајке се обично везују за браћу Грим, а код нас за Вука Караџића. Почетак прикупљања и проучавања српских народних бајки¹ датира се у прву половину деветнаестог века, као последица појачаног интересовања за фолклор уопште. Дотадашњи рад је био мање-више случајан или пригодног карактера, све до Вука Караџића, који се прихватио и тог посла, између осталог, на подстицај Јернеја Копитара и Јакова Грима, па је прву збирку народних приповедака објавио већ 1821. у Бечу. Вук Караџић је у *Предговору* за *Српске народне приповијетке* (Беч 1853) употребио термин *гатка* и за приповетку² и за бајку: „Женске су приповијетке оне у којима се приповиједају којекаква чудеса што не може бити (и по свој прилици само ће за њих бити ријеч гатка, немачки Märchen)”. Временом су термини *гатка* и *бајка* постали синоними, док етимолошки припадају репертоару старе словенске митологије и уопште народних веровања.

Отприлике у исто време тај процес започео је и са грчким народним бајкама, где су жене биле махом приповедачи бајки. Треба истаћи да први сакупљачи бајки у Грчкој нису били Грци (в. прилог на крају рада). До 19. века није било значајнијег интересовања за грчко народно стваралаштво. Тада, под утицајем идеја романтизма у читавој Европи народно стваралаштво поступно, негде брже, негде спорије, осваја књижевне и филолошке кругове, наилазећи на веома добар пријем. Као што је случај са многим другим областима, и за ову су странци први показали интересовање.

Када је народној књижевности дат статус веродостојне књижевности, она је постала вредан извора сазнања о карактеру народа. Народни митови нису сматрани лажима, већ маштовитим и поетским приказивањем истине. Отуда и народна бајка почиње да представља врло озбиљну област са аспекта традиције, науке, уметности, живота. Бајка као усмена наративна творевина, односно приповетка фантастичне садржине постоји код већине евроазијских народа, које повезују и истовремено разликују мотиви који се отуда дефинишу као интернационални: један или више мотива дефинишу тип бајке. У том смислу је

---

¹ О чему код нас постоји мноштво података, али они не представљају саставни део ове студије.

² „Приповијетка у народу нашем особито по јужнијем крајевима највише се зове прича [...] а гдјешто и гатка.”

најпотпунији Aarne – Thompson *Index* (у даљем тексту AaTh каталог или само AaTh).

Рецепција бајке, иако није тема овог рада, јер обухвата не само усмену народну него у крајњој консеквенци целокупну усмену књижевност, може у сваком случају постављати одређена питања не толико у вези са типовима бајки, колико може проблематизовати чаробна средства. Другим речима, функција чаробног средства има ако не најважнију, а оно једну од најважнијих позиција у наративном дискурсу или прецизније у „дејству” бајке. У бајци се стварни и измишљени свет прожимају, тачније, они се не раздвајају, успостављајући унутрашњи склад. Склад у реалном свету не постоји као датост, него као идеал којем се стреми. Противуречности са којима се човек у свом свету стално среће могу се и не морају разрешити, док у свету бајке чаролија и магија „решавају” и оне најстрашније. Управо то представља сврховитост бајке, јер публика, која слуша, „зна” унапред шта ће се десити „на крају крајева”, она зна да ће „природни” поредак „победити”. Отуда јунак може бити слаб у односу на силе којима се супротставља, али ту је чаробно средство које на извешан начин чак „рационализује” проблем и представља његово „решење”. У том случају бајка се може схватити као „измаштана стварност”.

Одговор на питање која је сврха бајки није ништа лакши од тражења одговора на питање о сврси књижевности уопште. Према Е. Авдикосу (Αυδίκος 1994), бајке се причају само зато да би други пријатно провели време у неком другачијем, фантастичном, свету. Отуда бајка нити подучава нити саветује. Њен циљ је једино разонода.

Постоје, наравно, и опречни ставови, према којима је морална димензија узора кључ за разумевање функције бајке. Циљ јој је да створи узоран свет који, макар на фантастичном нивоу, може заменити стварност. У том смислу се може схватити став Макса Литија да је бајка у извесној мери разонода, у извесној мери педагогија, али у целини је огледало људског постојања и људских могућности. Видо Латковић (1967) сматра да би се основна намена народне бајке могла у крајњој линији свести на настојање да се задовоље потребе слушалаца за естетским доживљајима, а да се притом заборави на сурову свакидашњицу.

У Грчкој је до сада забележено око двадесет хиљада разних варијанти бајки, од чега је штампано око три хиљаде. Будући да су и српске бајке бројне,

за компаративистичку студију српских и грчких бајки требало је одредити или тип бајке или неки од елемената чудесног битан за ток радње. У том смислу може се сматрати да је даривање један од кључева за покретање радње у бајци, па је онда и функција дариваоца, особито оног који дарује чаробно средство, најбитнија: без чаробног средства бајка се не може срећно завршити. С. Самарџија (1997) истиче значај чудесних помагача: „Могућност проницања у будућност својствена је искључиво чудесним помагачима у бајци. У виду савета, упозорења или директног упућивања у делање, носилац радње само сазнаје од помагача сопствену будућност.” Стога су бајке у којима се јављају чаробна средства („чаробне бајке”) предмет ове студије. Чаробно средство и даривање до данас нису у довољној мери обрађени ни у српској ни у грчкој фолклористици³, што нас подржава у нади да ова студија може бити драгоцен допринос.

На основу доступне грађе евидентно је да је корпус грчких чаробних бајки знатно мањи него корпус српских чаробних бајки. Међутим, број чаробних средстава у грчким бајкама је често већи. Будући да је предмет истраживања конфронтација једног чудесног елемента у српским и грчким бајкама, његова фреквентност није од посебног интереса и у складу са тим није неопходно да број српских и грчких бајки⁴ буде исти.

Корпус српских бајки чине следеће збирке:

- *Српске народне приповетке*, Београд, Нолит, 1964
- *Српске народне приповијетке*, Београд, Нолит, 1969
- *Српске народне приповијетке*, Београд: Просвета, 1988.
- *Српске народне бајке*, Београд, Рад, 1982
- Чајкановић, В., *Српске народне приповетке*, Београд, Гутенбергова галаксија, 1999
- *Чудотворни прстен*, Ниш, Просвета, 2002

---

³ Значајна запажања о неким функцијама предмета у бајкама имамо код Н. Радуловића (2006).

⁴ У доношењу одлуке о величини узорка трудили смо се да стално имамо на уму Пропов (1982) став: „Према томе, теоријски је могуће ограничити се на малу количину материјала. Практично, то ограничавање се оправдава тиме што би укључивање велике количине материјала прекомерно увећало обим књиге. Није важна количина материјала, него квалитет његове обраде.”

Κορπυς γρϑκιϑ βαјκι ϑине следеће збирке:

- Χατζητάκη-Καψωμένου, Χ., *Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι*, Θεσσαλονίκη, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2002
- Μέγα Γ. Α., *Ελληνικά παραμύθια*, σειρά πρώτη, 11^η έκδοση, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της „Εστίας”, 1998
- Μέγα Γ. Α., *Ελληνικά παραμύθια*, σειρά δευτέρα, 10^η έκδοση, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της „Εστίας”, 1999

У Грϑкој је 2003. године објављена обимна докторска дисертација Џени Морайти под називом *Чаробни помоћник – улога чаробног помоћника у развоју тока бајке* (Μωραϊτή 2003). Међутим, студија о чаробним средствима у Грϑкој за сада нема.

Циљ студије је проналажење и описивање чаробних средстава која се јављају у српским и грϑким народним бајкама, установљавање њиховог броја, учесталости примене, начина стицања и коришћења као и значаја и утицаја који имају на јунака и његову даљу судбину. Разматрају се и дариваоци (радије него дародавци), начин њиховог појављивања, мотиви за даривање и начин даривања. Важно је напоменути да се под даривањем овде подразумева добровољно уступање чаробних средстава од стране дариваоца, а не њихово стицање крађом, преваром или случајно проналажење.

Рад је структурисан тако што после увода следе сумарна разматрања теоријских погледа Пропа, Литија и АаTh каталога. Затим следи детаљан приказ структуре чаробних средстава, њиховог изгледа и броја, даривалаца, начина даривања (уколико даривања има), намере с којом се даривање врши, начина употребе чаробних средстава и ефекта који она имају на јунакову судбину и крајњи исход бајке у репрезентативним примерима српских и грϑких бајки. Потом се врши груписање чаробних средстава по критеријуму појавности у АаTh каталогу, српским и грϑким бајкама. На крају се изводе закључци који се односе на српске бајке као целину, затим на грϑке бајке као целину, на њихове међусобне истоветности, сличности и разлике, и напослетку на њихове заједничке карактеристике у односу на европску бајку.

Треба истаћи да се рад у великој мери ослања на морфолошку теорију Владимира Пропа, тако да је једно поглавље посвећено детаљном приказу

Пропове схеме функција носилаца радње (функције под бројевима XII, XIII и XIV означавају даривања и начине употребе чаробних средстава).

Чаробна средства са сасвим другог аспекта веома детаљно разрадио је Макс Лити у својој докторској дисертацији из 1943. године. С обзиром да та дисертација код нас није преведена, а да су закључци из ње само делимично изложени у *Европској народној бајци*, и њој је посвећено посебно поглавље. Литијеви описи чаробних средстава наводе се да би се на крају могли извести закључци о томе у којој мери се српске и грчке бајке поклапају са оним што он наводи као описе за европску бајку.

У АаTh каталогу бајки типови са бројем 560–649 имају заједнички назив „чаробни предмет”. Поређење српских и грчких бајки са АаTh каталогом врши се због његове велике међународне прихваћености (Радуловић 2016: 169) да би се извели закључци о томе у којој мери се општеприхваћени типови из каталога односе и на српске и грчке бајке. Као прилог раду дат је превод комплетног дела каталога са називом „чаробни предмет”.

У поглављима о српским и о грчким бајкама наводе се, где год је то могуће, цитати из бајки са циљем да се аутентично прикаже ситуација у којој се налазе даривалац и јунак. У цитатима грчких бајки у преводу није коришћен архаичан српски језик бајки, већ савремени, што у извесној мери умањује лепоту оригинала. Жеља и потреба за највећом могућом прецизношћу налагала је да се у свим преводима у раду задржавају изворни називи, нпр. у српским бајкама имамо цареву кћер, у грчким краљеву кћер, а у АаTh каталогу принцезу.

Поред прилога у виду превода дела АаTh каталога, дат је и прилог о историјату проучавања грчких народних бајки, јер су та проучавања углавном недовољно позната српској науци.

2. БАЈКА И ЊЕН КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИ ЗНАЧАЈ

Макс Лити у својој студији о европској бајци истиче: „Ако јој поставимо права питања, бајка, та праформа приповедања, може нам дати и праве информације о суштини књижевности и суштини човека. У обиљу њених игара и појединачних варијанти до изражаја долазе најразноврсније потребе и околности које су својствене свим људима, али и жива многострукост епоха, народности, крајева, социјалних слојева и личности. Свака појединачна бајка има свој смисао и може се проучавати и тумачити са различитих тачки гледишта. Истовремено, дају нам све бајке као целина једну исцрпну слику човека и света. Бајка нас одводи у богато изнијансирани живот народа и појединаца, а истовремено и у оно што је људској егзистенцији од памтивека непроменљиво.” (Лити 1994: 123–124)

Међу теоријама о прапореклу бајки⁵, незаобилазна је теорија Теодора Бенфеја, преводиоца индијске *Панчатантре*, који истиче да се приче из ове збирке могу препознати у народним књижевностима широм света. Он сматра да су муслиманска освајања Индије у десетом веку била пресудна за почетак ширења индијских народних прича, при чему је од највећег значаја било њихово превођење на арапски и персијски језик. Међутим, још у првом веку било је елемената индијских бајки у Кини и Тибету, које су тамо доспеле преко будистичке књижевности. Иако сматра да свака народна прича репродукује теме и мотиве који потичу из Индије, Бенфеј не оспорава чињеницу да свака од тих бајки апсорбује и психолошко-естетске кодексе поднебља у којем се приповеда. Он заправо тврди да постоји заједничко прапорекло свих бајки, али да им се разликује форма коју одређује традиција колектива.

Веселовски, заступник компаративноисторијског приступа књижевности, развио је теорију психолошког паралелизма, у којој објашњава сличност бајковитих мотива у случајевима очигледне и непремостиве просторне и временске дистанце.

Представници финске школе сматрали су неопходним прикупљање што већег броја варијанти неке приче, које треба поређати по историјском или по

---

⁵ Детаљнији преглед даје Нада Милошевић-Ђорђевић у књизи *Од бајке до изреке: обликовање и облици српске усмене прозе* (Милошевић-Ђорђевић 2006: 7–22). Кратак преглед теорија о настанку бајке даје Миомир Милинковић у раду *Поетика фолклорне бајке* (Milinković 2012: 24–26).

географском критеријуму. Бројност варијанти директно условљава ваљаност обављеног посла око утврђивања првобитног облика приче.

Шкотски етнолог Ендрју Ленг истакао је неопходност упоредног етнологског истраживања веровања и обичаја народа и фолклора у ужем смислу. Разматрајући резултате компаративних истраживања о везама између веровања, мита и бајке, Ленг закључује да су митови потка бајки, где се јављају као одраз одређене фазе мишљења, чији је производ и сама бајка. На то би се можда могао надовезати став Георга Хана да је бајка мит који је достигао последњи степен своје еволуције. Ленг истиче анимистичку основу бајке која чува тотемистичке и анимистичке представе примитивног човека. Ленг истражује полигенезу мита и бајке, јер сматра да се не може говорити о једном извору, већ о неким изворима, јер бајке миграцијом губе онај смисао који их је оживотворио.

У сваком, случају, нико не спори потребу за компаративистичким приступом проучавању бајки. Да би се у потпуности разумеле бајке једног народа, неопходно је утврдити и разумети утицаје, како књижевне, тако и остале, које је народно стваралаштво трпело из разних праваца.

Видо Латковић сматра да је историја српских, и уопште балканских словенских народа врло специфична. Праостаци заједничке словенске митологије показују да је код Словена прича постојала и пре досељења на Балканско полуострво. На Балкану су се сусрели са културама староседелаца – Грка, Римљана, Илира, Трачана, и неминовно су прихватили многе њихове мотиве за приче. А Балкан је од најстаријих времена био жива раскрсница међународних кретања, па су одувек постојале живе културне везе балканских народа са народима Блиског истока, Средоземља, средње и западне Европе.

С друге стране, у бајкама савремених Грка има трагова античких предања, затим оријенталних утицаја, претежно турског порекла, неке бајке су црпле из старијег средњовековног песништва, а најбројније су ипак бајке са интернационалним садржајем.

У грчкој науци о народној књижевности или лаографији⁶ примењује се историјско-филолошки метод, чији је родоначелник Николаос Политис. Феномени којима се бави грчка лаографија проучавају се на три нивоа. –

---

⁶ Детаљне информације о лаографији као термину и научној дисциплини могу се наћи код Г. Благојевић (2005: 55–60)

историјском, компаративном и филолошком. Компаративно испитивање налаже чињеница да су манифестације народне културе често у неком облику својина више народа (Нџеџеџе 1995). Историјске околности доводиле су у различитим периодима многе народе у врло блиске контакте. Током хеленистичког, хеленоримског и византијског периода, као и за време турске владавине, грчки народ дошао је у директан додир са многим народима Азије и Европе. Као резултат тога дошло је до размене културних добара и узајамних утицаја. Контакти са суседним, а и неким другим народима били су уобичајени из трговинских разлога, а размена се није одвијала само на материјалном, већ и на културном нивоу. Природно је да се са поређењем почне од балканских народа, који, осим што су суседни грчком народу, проживели су читаве векове под истом политичком и верском управом, како у вековима Византије, тако и у вековима турске владавине, што је олакшавало размену културних добара, посебно у смеру од Византије ка христијанизованим народима. С обзиром, међутим, да постоји заједничка европска култура са многим елементима из грчко-римске антике, компаративно проучавање треба да обухвати и европске народе.

У том смислу српске и грчке бајке су добар књижевно-историјски пример, имајући у виду сродности и разлике. Корпус ових бајки се може анализирати са различитих аспеката. Предмет истраживачког поступка у овом раду су чаробна средства, која, природно, могу бити иста код разних народа. Али избор чаробног предмета ипак може бити карактеристичан за одређену друштвену заједницу – за њена веровања, обичаје, живот и поднебље, једном речју за њен дух. Отуда није немогуће очекивати да проучавање чаробних предмета у бајкама разних народа пружи драгоцене податке о томе колико су ти народи блиски или различити.

У доношењу било каквих закључака неопходне су увек велике мере опреза. Луц Рерих (Roehrich 1992) подсећа да карактер нације није историјска константа, као и да покушаји доношења психолошких закључака о различитим народима на основу њихових народних бајки морају, пре свега, бити зависни од националних идеологија. Указује и на однос који чудесни елементи у бајкама могу имати са стварном вером народа. „Изгледа да је мали број чудесних елемената у бајци имао везе са живом вером народа. Неке од тих идеја су већ биле изумрле и нестале из савремених народних веровања. Када

архаични поглед на свет није више деловао разумљиво, нове, вероватније идеје замениле су старије елементе. Али неке народне бајке постале су толико фантастичне да изгледа да никада нису имале стварну везу са народним веровањем. Народне бајке су вероватно имале фантастичну, нестварну тенденцију од самог почетка.” (Roehrich 1992: 57)

Управо је чудесност оно што је у природи народне бајке доминантно. Она је адекватан одраз антрополошке природе света који бајка садржи. У бајци је спој мита и људског искуства учињен средствима која почивају на необичним и свемоћним појединостима чаролије, зачараности, магије. Природа чудесности у народној бајци обухвата и њен свет и њеног јунака и приповедачку уметност која тај свет одражава. Остварена је у склопу бајке у целини на општем принципу добра и зла по коме је подељен свет бајке и по коме су поларизовани њени јунаци. Добро и зло су опште категорије које у два основна правца усмеравају мотиве који су одређени овим двама категоријама. Видове добра и зла усмени приповедач изражава имплицитном фантастичном причом о јунаку и његовом необичном животу. Зло оличено у чудесним и натприродним силама у бајци је надвладано снагом добра у истим таквим релацијама чудесности, чему треба додати и емоционални набој.

2.1. Даривање и чаробно средство у морфолошкој анализи Владимира Пропа

Како наводи Х. Хаџитаки-Капсомену (Χατζητάκη-Καψωμένου 2002: 75), „Студија Владимира Пропа *Μορφολοгија бајке*, у којој се врши анализа структуре грчких чаробних бајки, окарактерисана је као једна од најзначајнијих станица у историји фолклористике. За многе је представљала доказ да ова наука може бити прецизна и систематична. Њихов став је да је Проп успео у остваривању свог циља, да подигне проучавање бајки на ниво прецизности природно-математичких наука. У сваком случају, извесно је да је донео нову промену у проучавање бајки. Са типологије која произилази из садржаја прелазимо на типологију која произилази из структуре, и са дијахронијског нивоа прелазимо на синхронијски. Пропова студија представљала је гранични камен иза кога су се промениле све чињенице.” Према Пропу (1982), сва питања проучавања бајки треба да резултирају решењем по њему најважнијег питања сличности бајки код различитих народа. Та сличност се не може објаснити ако је полазишни став о природи те сличности погрешан. Да би се успоставили одговарајући параметри поређења, потребно је рашчланити бајку на саставне делове, који се могу онда поредити. Као резултат добија се морфологија бајке.

Размишљајући о методама за тачну анализу структуре бајке, Проп је закључио да се у бајкама често мењају ликови и њихови атрибути, али да се не мењају њихове функције. Закључио је да се разним ликовима у бајци често приписују исте активности. То омогућава проучавање бајке према функцијама ликова. За проучавање бајке важно је шта чине ликови у бајци, док су питања ко чини и како чини само питања за допунско проучавање. Ограничен број функција у бајци, упркос веома великом броју ликова, доводи до тога да она ипак буде једнообразна и поновљива. Функције ликова представљају основне делове бајке, при чему се под функцијом разуме поступак лика одређен с обзиром на његов значај за ток радње.

Своје опсервације Проп је сажето формулисао на следећи начин:

I Стални, непроменљиви елементи бајке јесу функције ликова независно од тога ко и како их изводи. Оне чине основне саставне делове бајке.

II Број функција за које бајка зна јесте ограничен.

III Редослед функција увек је истоветан. (Бајке не морају имати све функције, али то не мења законитост редоследа.)

IV Све бајке имају структуру истог типа.

Проп је изложио низ од 31 функције ликова, који представља морфолошку основу бајки уопште. За сваку функцију дао је кратко излагање њене суштине, сажету одредбу, обично помоћу једне речи и њен условни знак. Увођење тих знакова важно је за схематско упоређивање структуре бајки.

Функције од интереса за ову студију, у којима се помињу даривалац и чаробна средства, означене су бројевима XII, XIII и XIV.

Функција XI означава јунаково напуштање куће и завршетак заплета. У том тренутку, у циљу развоја радње, у бајци се појављује ново лице које се, по Пропу, може назвати дариваоцем или „снабдевачем”, кога јунак најчешће случајно сретне, у шуми, на путу итд. Од њега јунак добија неко средство које ће омогућити да се касније савлада несрећа. Али пре но што добије ово средство, јунак мора да обави најразличитије радње које су предуслов за стицање чаробног средства.

Функција XII носи опис: *Јунак се проверава, испитује, напада и сл., и тиме се припрема да добије чаробно средство или помоћника* (одредба – прва дариваочева функција, знак **D**).

1. Даривалац проверава јунака (**D1**)
2. Даривалац поздравља и испитује јунака (**D2**)
3. Самртник или мртвац моли да му се учини услуга (**D3**)
4. Заробљеник моли да га ослободе (**D4**)
- 4-а. Исто, уз претходно заробљавање дариваоца (**D4**)
5. Јунака моле за милост (**D5**)
6. Препирачи моле јунака да им раздели плен око кога се гложе (**D6**)
7. Остале молбе (**D7**)
8. Непријатељско биће покушава да уништи јунака (**D8**)
9. Непријатељско биће ступа у борбу с јунаком (**D9**)
10. Јунаку се показује чаробно средство, нуди му се размена (**D10**)

Функција XIII носи опис: *Јунак реагује на поступке будућег дариваоца* (одредба – *јунакова реакција*, знак **H**)

У већини случајева реакција може бити позитивна или негативна:

1. Јунак издржава (не издржава) проверу (**H1**)
2. Јунак одговара (не одговара) на поздрав (**H2**)
3. Јунак чини (не чини) услугу умрломе (**H3**)
4. Јунак ослобађа заробљеника (**H4**)
5. Јунак поштеђује молиоца (**H5**)
6. Јунак дели предмете око којих се гложе и мири противнике (**H6**)
(Веома чест је случај да јунак обмањује противнике и узима им предмете)
7. Јунак чини неку другу услугу (**H7**)
8. Јунак се спасава од напада окрећући средства непријатељског бића против њега самог (**H8**)
9. Јунак побеђује (или не побеђује) непријатељско биће (**H9**)
10. Јунак пристаје на размену, али чаробну моћ предмета одмах примењује на даваоца (**H10**).

Функција XIV носи опис: *Јунак стиче чаробно средство* (одредба – *стицање, добијање чаробног средства*, знак **Z**)

Као чаробна средства могу да служе: 1. животиње, 2. предмети из којих се појављују чаробни помоћници, 3. предмети који имају чаробна својства, 4. особине које се дарују непосредно. Све те објекте преношења Проп на почетку своје студије назива чаробним средствима. Начини преношења су следећи:

1. Средства се дају непосредно (**Z1**) (Такво давање често има карактер награде)
2. Средство се показује (**Z2**)
3. Средство се израђује (**Z3**)
4. Средство се продаје и купује (**Z4**)
5. Средство случајно доспева у јунакове руке (он га налази) (**Z5**)
6. Средство се изненада појављује само по себи (**Z6**)
7. Средство се попије или поједе (**Z7**)
8. Средство се украде (**Z8**)

9. Разна лица сама се стављају јунаку на располагање (**Z9**) (Јунак или одмах добије животињу, или му се само саопшти начин како може да је призове, или му се само саопшти да ће у тренутку кад му то буде неопходно, добити животињу).

Проп је даље размотрио у каквим се спојевима срећу врсте елемената D (припрема за давање чаробног средства) и Z (преношење). Приликом јунакове негативне реакције среће се само Zneg (преношење се не врши) или Zkontr (злосрећник бива сурово кажњен, тј. дешава се супротно од оног што би јунак желео). Приликом позитивне реакције, из схеме коју је Проп приложио, види се да су везе веома разнолике и да се, у целини, може утврдити широка заменљивост једних варијанти другима. Неких веза у схеми ипак нема, делимично можда због ограничености узорка, а свакако и зато што би неке везе биле нелогичне (на пример проверавање јунака од стране дариваоца, ако он до средства долази крађом, нуђење размене, ако се до средства долази случајним налажењем или продајом итд.) Тако се долази до закључка о постојању типова веза. Ако се приликом одређивања типова пође од начина преношења чаробног средства, могу се утврдити два типа веза:

1. Први тип је крађа чаробног средства, повезана с покушајем да се јунак уништи, с молбом да изврши поделу, с понудом размене (јунак преваром долази до чаробног средства или од лица која су имала зле намере према њему (Баба Јага жели да јунацима одрубви главе, али они подмећу њене кћери, беже и најмлађи краде чаробну мараму) или од лица која нису имала било какву намеру да ступе у контакт с њим, већ до тог контакта долази случајно (три препирача случајно срећу јунака, моле га да им он расподели чаробне предмете, он их наговори да се утркују и краде предмете, мада, да се расподела заиста обавила, било би речи о другом типу веза).

2. Други тип представљају сви остали начини преношења и добијања чаробног средства (давање, показивање, израда, продаја, налажење, појављивање итд.).

Везано за карактер дариваоца, други тип се најчешће односи на пријатељски расположене дариваоце (изузев оних који чаробно средство дају преко воље, после туче), док су дариваоци првог типа непријатељски настројени, или преварени. Они тада не представљају дариваоце у правом смислу, већ лица која снабдевају без претходне намере.

Осим што је установио да је број функција ограничен, Проп је закључио и да се неке функције могу груписати. Тако групу чине дариваочево проверавање јунака, јунакова реакција и награђивање (D H Z). Важно питање које је заокупљало Пропа било је и груписање функција по ликовима бајке. Он је дефинисао седам ликова: противник (штеточина), даривалац (снабдевач), помоћник, царева кћер (тражено лице) и њен отац, пошилалац, јунак, лажни јунак. Делокруг дариваоца обухвата припрему преношења чаробног средства (D) и снабдевање јунака чаробним средством (Z). Подела по делокрузима није увек једнозначна. Некада делокруг тачно одговара лику, некада један круг обухвата више ликова (нпр. захвалне животиње које почињу као дариваоци, а потом постају помоћници), а некад је један делокруг подељен на неколико ликова.

Са становишта морфологије засноване на функцијама ликова, жива бића, предмети и особине могу се сматрати еквивалентима. Јунак може одлетети царевој кћери уз помоћ коња или уз помоћ ћилима. Ту предмет делује као живо биће. Јунак може добити на поклон орла и на њему одлетети или добити способност претварања у сокола и сам одлетети у лику сокола. Јунак добија коња који уместо измета избацује златнике и тако чини јунака богатим, или јунак једе птичје изнутрице и добија моћ да кроз уста избацује злато, па се тако обогати. У последња два примера особина функционише као живо биће. Ипак, без обзира на морфологију бајки, жива бића, предмети и особине се не сматрају еквивалентима, иако функционишу на исти начин, већ се жива бића називају чаробним помоћницима, а предмети и особине чаробним средствима.

Проп разликује три категорије помоћника: универзалне, cadre да обављају све помоћничке функције, делимичне, cadre да обављају само неке функције и нарочите, који обављају само једну функцију. У трећу категорију спадају само предмети. Из тога се види да чаробно средство није ништа друго до посебан облик чаробног помоћника.

У бајци сваки лик има свој начин појављивања, свој начин укључивања у радњу. Подела према начинима укључивања нових ликова у радњу може се сматрати нормом бајке. Према њој, даривалац се среће случајно, најчешће у шуми или у пољу, на путу, на улици. Међутим, од поделе према начину укључивања у радњу постоје одступања. Ако у бајци нема дариваоца, онда се начин његовог појављивања преноси на следећи лик – на помоћника. Ако лик

покреће две сфере функција, он се уводи у оним видовима у којима почиње да дејствује. Нпр. мудра жена, која се најпре појављује као даривалац, а затим као помоћник и царева кћи, уведена је као даривалац, јер је у том виду почела да дејствује, а не као помоћник или оно што јесте, царева кћи.

На крају своје студије Проп је у седам табела дао списак свих елемената бајке, нагласивши да проучавање сваког издвојеног елемента или групе њих отвара широке перспективе за свестрано проучавање бајке у целини. Елементи који представљају предмет проучавања ове студије налазе се у табели IV и у делу табеле V. У даљем тексту дат је списак тих елемената.

ТАБЕЛА IV

Дариваоци

70. Пут од куће до дариваоца

71–77. Дариваоци:

71) начин укључивања у бајку, номенклатура;

72) пребивалиште;

73) изглед;

74) особености спољног појављивања;

75) други атрибути;

76) дијалог с јунаком;

77) угошћивање јунака.

78. Припрема за преношење чаробног средства:

а) задаци,

б) молбе,

в) окршај,

г) остали облици утрајања.

79. Јунакова реакција:

а) позитивна,

б) негативна.

80–81. Снабдевање:

80) шта се даје,

81) у каквом виду.

ТАБЕЛА V

Од ступања на сцену помоћника до краја првог тока

82–89. Помоћник (чаробно средство):

- 82) номенклатура;
- 83) начин приказивања;
- 84) начин укључивања у ток радње;
- 85) особености појављивања;
- 86) изглед;
- 87) првобитно пребивалиште;
- 88) васпитавање (кроћење помоћника);
- 89) помоћникова мудрост.

Највећи број наведених елемената коришћен је у овом раду за упоређивање даривања и чаробних средстава приликом испитивања узорака српских и грчких народних бајки.

2.2. Чаробно средство у студији Макса Литија

Један од водећих европских проучавалаца бајки у двадесетом веку, Швајцарац Макс Лити, је у својој докторској дисертацији (Luethi 1943) у значајној мери разрадио даривање и врсте поклона. У доступној литератури, најзначајнији извор драгоцених информација о тој теми била је управо поменута дисертација⁷. Значају Литија као научника, који је себе врло скромно називао само „старомодним истраживачем прича”, и основним правцима његовог научноистраживачког рада у Грчкој је знатну пажњу посветио М. Мераклис (Μερακλής, 1996).

Основни циљ Литијеве студије је прецизније одређивање шта је бајка а шта предање, чиме се карактеришу, шта им је заједничко, а шта различито: мотиви и смисао, облици и примена.

Посебну пажњу обратио је на то да ли даривање оностраног потиче од оностраног или оностраног, уз кратак осврт и на даривање оностраног оностраном, што за овај рад није од посебног интереса.

Према Литију, поклони могу бити предмети, тј. нешто опипљиво (храна, одећа, алат, комади накита...) или нешто нематеријално, као помоћ, савет, спасење, нека особина, зачаравање, проклетство. Могу испуњавати захтеве примаоца, чинити му добро, али и шкодити му, чак га уништавати. Могу али и не морају имати чаробно својство. Најчешће се од дариваоца добијају као поклон, али му могу и бити украдени, или једноставно нађени, а да се даривалац уопште не појављује (при чему се крађа и налажење сматрају граничним случајевима даривања). Појам поклона се веома широко схвата. Све што јунак прима, означава се као поклон. Тако схваћен, поклон је централни елеменат бајке. Он особама представља пут до моћи.

М. Лити је радио на узорку бајки са немачког говорног подручја. Акцентат је овде стављен на теоријску димензију Литијеве студије, без детаљније разраде његових примера и њиховог евентуалног поређења са бајкама балканских народа, јер би то превазишло оквире и циљеве ове студије. Највећу пажњу Лити је посветио материјалним поклонима (предметима) које јунак добија од

---

⁷ Велики део ставова и закључака из те студије Лити је касније објавио у књизи, која је преведена код нас (Лити Макс, *Европска народна бајка* (прев. Душица Милојковић), Београд, Орбис, 1994).

оностраних добронамерних даривалаца. Поделио их је у више група: музички инструменти (свирала, фрула, рог...), длаке животиња које служе за дозивање дариваоца или испуњавање жеља, прстенови, штапови и кључеви, оружје (мач, сабља), средства за преношење с места на место (чизме од седам миља, сунчеве кочије, чаробни коњ...), остала чаробна средства (чешаљ, огледало, батина, столњак, воће, напици...). Напомиње се да у бајкама постоје и тзв. профани поклони, без неког чаробног својства (новац, храна, одећа...), као и поклони дати са лошом намером, што не представља предмет овог рада.

Како у бајкама изгледају онострани поклони у облику предмета? Њихова спољашност не одаје ништа фантастично, све су то уобичајени свакодневни предмети, ни по димензијама ни по форми необични. Њихово чаробно својство не може се докучити из њиховог изгледа. Величина им је готово увек уобичајена, нису ни огромни ни минијатурни. Оно по чему се издвајају из реалног света јесте њихов материјални састав и њихова боја. Златни, сребрни или бакарни у бајкама нису само прстенови, кључеви или мачеви, него и одећа, јабукe, птице, коњи, улари, бичеви, седла. Нису само три оружја црвене, жуте и беле боје, већ и три коња и три пса. Ципеле и алат су стаклени. Нису гвоздени, мермерни или стаклени само градови, мостови и ципеле, нису само куће и замкови начињени од злата и дијаманата, него и шуме, коњи, патке и људи могу да буду златни, сребрни, гвоздени, бакарни, или се могу напросто окаменити. Метално прстење, кључеви, звона, златне хаљине, длаке, пера, бисери и драго камење јављају се готово у свакој бајци. Нарочито су омиљене златне јабукe. Златне и сребрне крушке, ораси, цвеће, стаклене алатке, и златна преслица припадају стандардној опреми бајке. Руке, прсти, стопала или коса постају сребрни или бакарни. Извесни јунаци у бајкама носе на челу или на колону златну звезду. Царева кћи има звезду на челу, сунце на грудима и месец на колону. Снажна златна киша позлађује позитивну јунакињу, а негативна јунакиња бива преливена смолом или обучена у дрвену, смолом заливену хаљину. Јављају се и одевни предмети од камена, мермерни прслук или панталоне. Преовлађује ипак увек злато: златни штапић, златно звонце, златне длаке, пера, јаја, цвеће, лишће, златне рибице. Видне су две тенденције: тежња ка металном и нарочита наклоност веома јаким бојама. Поклони су веома често по саставу метални или минерални. Неки то и иначе по својој природи јесу, као кључеви, мачеви, прстенови, драго камење. Приметно је, међутим,

метализовање и минерализовање предмета који у реалном свету нису такви: биљке, животиње, длаке, или бар не у мери у којој су то у бајци (постоје употребни предмети од злата, сребра, стакла, а одећа је бар по боји златна или сребрна, дијамантска или звездана). Избегавају се мешане боје, нпр. розе, љубичаста, браон, зелена, и нијансе, а даје се предност јарко црвеној, плавој, жутој, белој, црној. Ознаке као жућкаста, браонкаста, зеленкаста у бајкама се не јављају.

Изразита је и тежња да се поклони одреде не само по саставу и боји, већ и по облику. Не каже се да је јунак добио новац, већ кесу која се никад не празни (из ње јунак може неограничено пута узети неограничену количину новца), не новац као нешто безлично, већ прстен, кључ, готово прецизно уметнички обликован предмет. Када се поклања одећа, чији је облик тешко детаљно описати, она се радије затвара у ковчежић, орах или јаје, да би се тако постигла геометријски идеална контура. Лити истиче да није врста, већ степен обликованости предмета из бајки, оно што их разликује од реалних предмета.

Три су, дакле, основне тенденције у бајкама које предмете у њима разликују од предмета у реалном свету: склоност ка чврстим материјалима (нарочито металним и минералним), избор јарких боја и тежња ка јасно оцртаним контурама, често геометријски идеалним облицима. Притом се уочава и тенденција ка умножавању, односно јунак добија не један, већ више предмета (најчешће три), од једног или више даривалаца. То се дешава и када му нису сви ти поклони потребни, јер је и један сам по себи свемоћан. Често се умножава један исти поклон: три длаке, три златне јабуке, три листа са аждајиног дрвета... Појавна форма поклона није фантастична, али начин његовог деловања јесте. Поклон или сам поседује чаробна својства, или уводи у фантастичну радњу. Чаробни предмет може тренутно дозвати дариваоца, ма где се он налазио, и он долази да помогне у тешкој ситуацији своме штићенику и испуни му било коју жељу. Може прогнати све животиње из шуме, може их све устрелити, може окупити све народе, небројено много војника натерати да марширају, натерати слушаоце да плешу, може омогућити јунаку да промени облик, или се сам претворити у препреку непријатељу, може убити, окаменити, зачарати, али и оживети, излечити неизлечиву болест, избавити. Чаробни предмет може дати надљудску снагу или учинити невидљивим, може јунака брзином ветра или брзином мисли пренети на жељено, ма колико удаљено

место, једном речју такав предмет омогућава јунаку решавање задатка који делује нерешиво и користи се тек у тренутку када је његова примена неопходна за остварење одређеног циља, не било каквог, као што је, на пример, гомилање богатства. Ограничење употребе само на такве случајеве некада одређује и јасно објашњава сам даривалац. Некада такву употребу намеће сама природа предмета, јер се он може употребити само у ограниченом броју ситуација или чак у само једној јединој (кључ који улази у само једну браву). Веома често, међутим, дешава се да јунак и не помишља на примену чаробног средства, док га нека спољашња ситуација на то не натера. Дешава се чак и да потпуно заборави на давно добијен предмет и да га се сети у тешкој ситуацији кад већ потпуно клоне духом, без наде да му ишта може помоћи. Штавише, јунак се може прилично равнодушно односити према чаробном предмету који има, и не бити заокупљен његовим чаробним својствима. Предмет је за њега актуелан само у тренуцима апсолутне потребе за његовом применом, а после тога он губи интересовање и не осећа захвалност. Најчешће приповедач у даљем току бајке нигде не напомиње шта се после са предметом дешава, да ли је изгубљен, нестао, да ли је икад поново употребљен. Чаробни предмети у бајци нису ту зато да јунака забаве или да му донесу богатство, већ само стога да би одређене ситуације до којих доводи ток радње могле бити разрешене.

Ретки су чаробни предмети који могу остварити све жеље. Углавном имају одређени круг дејства, на пример, могу створити јело, било које, али само јело. А и кад се напомене да је чаробно средство свемогуће, оно се обично не користи као такво. Огртач који може испунити све жеље, јунак, иако је гладан, не употребљава да би обезбедио оброк, као уз помоћ столњака који може створити било коју храну, већ, тек пошто се примакао гостионици, вади кесу која производи новац и узима из ње довољну количину новца за регуларно наручивање obroка. Чаробни предмети који у бајци на први поглед делују сувишно у погледу њихове неопходности за постизање јунаковог циља, заправо служе као покретачи радње и са тог аспекта веома су потребни. Бајци свемоћ није потребна, јер она представља смрт авантуре, заплета, радње.

Чаробна средства у бајкама углавном нису свемогућа. Употребљива су у малом броју ситуација. Али та употреба је баш она за којом јунак има потребу. Изузетна је прецизност којом поклон одговара задатку који јунак треба да реши. То и није зачуђујуће када га јунак добије након што је већ запао у тешку

ситуацију. Али јунак често добија поклон много пре него што му је потребан. Понекад му даривалац тачно наведе у каквој ће се ситуацији у будућности наћи и како да тада употреби поклон. Јунак најзад често добија поклон, а да уопште не зна када ће му и зашто затребати, чак не мора знати ни која су чаробна својства предмета. У одлучујућим тренуцима употребљава га са инстинктивном сигурношћу. Јунак унапред добија тачно онолико чаробних средстава колико ће задатака имати да реши, ни више, ни мање.

Даривање је, дакле, у бајкама оштро условљено ситуацијом. Чак је и степен моћи које чаробно својство предмета пружа таман онолики колики је неопходан за успешно решавање задатка. Поклон се обично употребљава једном или три пута, а све остало време је без функције.

Треба напоменути и да између појавне форме и функције поклона није неопходна било каква веза. Могуће је да она постоји (нпр. када јабуке или вода живота лече, што је примерено њиховој природи), али није обавезно. Једна иста форма може имати најразличитија дејства. Један прстен може чинити невидљивим, други преносити у удаљена места, трећи дозвати дариваоца. Један поклон може имати различите функције, али и носиоци једне исте функције могу бити најразличитији поклони.

Код оностраног форма и функција се не слажу. Разлика је велика: нормална форма – фантастична функција. Бајци није примерен крилати коњ, али јесте обичан коњ који може да лети. Оно у чему форма и функција јесу у вези јесте јасност и прецизна одређеност. У форми се она огледа у јасно оцртаним контурама, јарким бојама и чврстим материјалима, а у функцији у њеној веома прецизној уклопивости у ситуацију и тачном одређењу места и врсте дејства.

У бајкама су поред поклона оностраног оностраном чести и поклони оностраног оностраном, што указује на значај даривања у бајци. Код даривања оностраног оностраном уочљиво је још једно значење поклона. Он није само покретач радње, већ и видљиви израз и носилац односа. Најчешће и једно и друго, а понекад само последње. Ликови у бајкама не доносе одлуке, већ примају подстреке. Чак се и основна јунакова одлука да крене у свет заправо јавља као последица такмичења које организује краљ, очеве болести, мајчиног налога, пробе зрелости итд. Важно је међутим напоменути да код даривања

овостраног оностраном поклони често нису предметне природе (задатак, савет, помоћ, казна), па на први поглед и нису препознатљиви као поклони.

Треба истаћи и то да дејство чаробних средстава не зависи од њиховог порекла, односно од природе дариваоца. Без обзира да ли поклон дају онострана бића, онострана са натприродним моћима, или јунакови родитељи, дејство поклоне је подједнако ефикасно. Са тог аспекта сви дариваоци стоје у истој равни. Чаробни мач јунак може наћи на чаробном брегу или га добити од сопственог оца. Златну јабуку може донети из оностраног краљевства или позајмити од оностраног краља. Између поклоне и дариваоца није неопходно да постоји било какав специфичан однос. На пример, звезда може поклонити сланину, а орао папуче. Такође, за успешно даривање није од значаја блискост нити близина јунака и дариваоца. То може бити звезда која говори (веома далеко), зачарани човек (нешто ближе), чудновати старчић (још ближе) или родитељи (сасвим близу). За јунака је сасвим природно да ступа у контакте са било којим од потенцијалних даривалаца. Он нема осећај других димензија и доживљава цео свет у једној равни. Што се даривалаца тиче, нико не зна одакле долазе, нити куда потом одлазе, и нико за то и не пита. Нико се не бави њиховом прошлошћу ни будућношћу, нико не покушава да дубље зађе у њихов свет. Такође, за бајку није од интереса да ли даривалац има и неке додатне моћи поред оних које се приказују јунаку. Уколико се у бајци јавља више даривалаца, они се никад не појављују заједно и веома су јасно одвојени. Њихови сусрети са јунаком су за њега увек неочекивани. Он не зна ништа о њиховој природи и њиховим моћима, али ипак без посебног чуђења прима њихове поклоне, и потом им више не упућује чак ни једну мисао. У ситуацијама када је јунак већ запао у тешку ситуацију, па тек потом добија чаробни предмет, у неку руку је разумљиво одсуство чуђења, јер му је помоћ у том тренутку исувише потребна. Пажња јунака ни у ком тренутку није усмерена на поклон, већ на задатак. Након употребе јунак не размишља да би можда требало да сачува поклон за евентуалну поновну употребу.

Могуће је да у истој бајци јунак неке задатке разрешава сам, док му је за друге неопходна помоћ. Да би савладао једну препреку, јунак добија неки дар, а следећу савладава сам и без икаквог дара, као да се то само по себи разуме. Извесне способности су јунаци бајке добили од оностраних даривалаца, што се подробно описује, док друге, подједнако запањујуће способности, исти јунаци

једноставно поседују, а да то нигде и ничим није објашњено. Извесне ствари јунаци бајке дознају од непознатих помоћника, док друге, подједнако тајанствене, сами знају, а да се то ни не објашњава. Поклони у бајкама представљају апстрактно стилизовано предметљивање односа (веза) и подстрека. Поседују потпуну јасност облика и линија њиховог дејства је оштра, чиста и одређена. Јасност, оштрина и једноставност су толико изражени и лишени индивидуализације у толикој мери да се може поредити са апстрактном сликом

Детаљнији опис даривалаца Лити је дао у књизи *Европска народна бајка* (1994). Онострана бића не живе заједно са овостраним. Јунак их среће на далеким путовањима, а никада или сасвим ретко у својој кући или селу. Јунак бајке спонтано прима савете од човечуљака, стараца и старица, просјака, пустињака, животиња и небеских тела која говоре и имају чаробну моћ, од змајева, ђавола, тролова и њихових жена и кћери и дозвољава да му помогну или нашкоде; он притом није ништа више узбуђен него кад би се радило о овостраним бићима. Различитост оностраних бића га не забрињава; важни су му само њихови поступци. Он не зна одакле долазе и куда поново нестају, не зна ко им је подарио мудрост и чудесне моћи, а ни не пита се о томе. Кад дође у контакт са неким ко је зачаран, јунаку је значајно само то да је он зачаран и да га треба ослободити. Ко га је зачарао и због чега, споредно је, и то се често и не помиње. Не поставља се питање како то да је таква зачараност уопште могућа и какве су то силе и закони који је омогућавају. У бајци су онострана бића човеку просторно далеко, али психолошки и емоционално су му блиска.

Онострани свет је издиференциран као и овострани. За бајку је он од интереса само ако утиче на радњу. Његов сопствени живот не приказује се ни нама ни јунаку бајке. Онострана бића се тренутно појављују тамо где су потребна. То су углавном појединачне појаве. Она са великом сигурношћу и прецизношћу обављају оно што је потребно да би радња и даље несметано текла, а затим поново нестају. Како су дознала то што знају, одакле потиче њихова моћ, да ли и сама и у које сврхе користе чаробне предмете које стављају људима на располагање, све то се не каже. Ми од њихових особина, њиховог положаја и међусобних односа видимо само онолико колико то радња захтева. За бајку су онострана бића, баш као и овострана, само фигуре које делају. И једни и други представљени су јасно али површно, без нијанси и сложености.

И једни и други изоловани су у односу и на унутрашњи, и на спољашњи свет. Стога ни јаз међу њима није велики. Они могу да се сусрећу а да то не изненади ни њих ни слушаоца – остају само на нивоу сусрета, без упуштања у неке дубље унутрашње везе. Упркос сусрету остају напоредо једни поред других. Дар који долази од оностраног бића оностраном, а ипак није специфично повезан ни са једним од њих, јесте оно што стоји међу њима. Он их истовремено повезује и раздваја.

Јунак је привилегован. Он као да стоји у невидљивом контакту са силама, односно механизмима који управљају светом и судбином, и као да и несвесно поступа у складу са њиховим неумитним законима. Он, изоловани јунак, сигурно корача и проналази управо онај пут који од њега захтева узајамни однос елемената у свету. Његова веза са спољним светом није директна и трајна, већ је пренета на поклон. Поклон, који је и сам изолована, у себе затворена фигура, оштро и сликовито представља непознате егзистенцијалне просторе и њихове латентне везе са изолованим јунаком.

2.3. AaTh⁸ каталог (Aarne – Thompson *index*)

Међу методима за анализу бајки, поред структуролошке анализе Владимира Пропа, највећи значај на глобалном нивоу имао је историјскогеографски метод или фински метод (Финска школа), заснован на теорији моногенезе. Фински фолклористи, отац и син, Јулиус и Карле Крон, сматрали су веома вероватним да се појаве које проучава фолклористика стварају на једном конкретном месту, а потом шире и преносе даље. Према њима, различити облици које неко дело поприма на различитим местима и у различитим епохама, последица су само различите стваралачке обраде од стране оних који то дело усвајају. Ставови Карлеа Крона представљали су модел који су научници даље разрадили.

Од значаја за овај рад јесте монографија-каталог *Verzeichnis der Maerchentypen* Кроновог ученика Антија Арнеа, објављена 1910. у часопису финске академије наука *Folklore Fellows Communications*. Каталог је 1928. превео и допунио Сид Томпсон и објавио под називом *The Types of the Folktale*. Допуњено и делимично измењено издање каталога Сид Томпсон је објавио 1960.

Арне је бајке поделио на три основна типа: бајке о животињама, праве бајке и шалјиве приче. Даље се ти типови деле на подтипове. Праве бајке поделио је на четири подтипа: чаробне бајке, религијске бајке, новеле (романтичне бајке) и бајке о глупом цину. Класификација чаробних бајки је следећа:

- натприродни противници
- натприродни или зачарани супружник или други рођаци
- натприродни задаци
- натприродни помоћници
- чаробни предмети
- натприродна сила или знање
- друге бајке о натприродном.

---

⁸ Од 2004. године ова скраћеница замењена је скраћеницом АТU након што је Ханс Јерг Утер са својим тимом урадио нову верзију индекса (Радуловић 2016: 169).

Ознаке за типове бајки у каталогу су бројчане, од 1 до 2499, при чему нису заступљени сви бројеви. За прескакање неких бројева у каталогу се не даје објашњење. У оквиру једног типа додатна класификација се врши додавањем великог слова абецедне и/или звездице. Под називом „чаробни предмет” налазе се типови 560–649. Као прилог на крају рада дат је превод дела каталога под називом „чаробни предмет”, уз изостављање библиографских навода на крају типова (односе се на то у бајкама којих земаља је нађен конкретни тип), као и података под ознаком „мотиви” који се јављају само код неких типова. У том прилогу може се видети који су то чаробни предмети који се не појављују ни у српским ни у грчким бајкама, јер они у самом раду нису обрађени.

У предговору другом допуњеном издању Стид Томпсон наводи да су учињени извесни покушаји да се каталогом обухвате бајке јужне и југоисточне Европе и Азије. Циљ овог рада био је да се, с обзиром на велики међународни значај и широку прихваћеност АаТн каталога, учини покушај утврђивања у којој мери се чаробна средства која се наводе у том каталогу поклапају са чаробним средствима која се јављају у српским и грчким бајкама. Резултати су класификовани у седам група и изложени у петом поглављу. Најпре су наведена чаробна средства која се јављају и у АаТн каталогу и у српским и у грчким бајкама. Следе чаробна средства заступљена у АаТн каталогу и српским бајкама, али не и у грчким. Затим се наводе чаробна средства којих има у АаТн каталогу и грчким бајкама, али не у српским. Потом следе чаробна средства из АаТн каталога, којих нема ни у грчким ни у српским бајкама (детаљнији опис тих средстава може се наћи у прилогу на крају студије). Следе чаробна средства којих има и у српским и у грчким бајкама, али не у АаТн каталогу. На крају се наводе чаробна средства којих има само у српским бајкама, као и чаробна средства којих има само у грчким бајкама. Анализа добијених података доводи до закључака како о степену сличности српских и грчких бајки са европским и светским бајкама, тако и о степену њихове међусобне сличности.

У наредна два поглавља следи попис чаробних средстава и поступака даривања у српским и грчким народним бајкама. Антологије у којима су објављене бајке наведене су у уводном поглављу и у поглављима која следе неће се наводити извори за сваку појединачну бајку.

3. ГРЧКЕ НАРОДНЕ БАЈКЕ

У бајци *Удовичин син* (*Ο υιος της χήρας*) чаробна средства су бор, шешир и сабља. Шешир чини оног ко га стави на главу невидљивим, ко се попне на бор и заљуља га, може отићи где жели, а ко је има сабљу, на његову реч она може посећи неограничено много непријатеља. Јунак их стиче преваром од двојице људи који не знају како да их између себе поделе. *Онда им рече: „Ја ћу вам их поделити. Бацићу штап преко, а ви потрчите, и ко ми први донесе штап моћи ће да узме расподељене ствари.” Док су они трчали да ухвате штап, он је ставио шешир, опасао сабљу, попео се на бор и постао невидљив.* Уз помоћ бора, јунак стиже на жељено одредиште, где му се налаже обављање тешког задатка, у чему му помаже ново чаробно средство. То је цреп, а даривалац је његова жена, јер је обављање задатка и у њеном интересу. *...позва свог мужа и даде му један цреп, рекавши да га баци у један бунар, па ће видети како излази гомила људи и шта год им нареди урадиће.* По обављању првог, налаже му се још један задатак, где му опет, на исти начин, помаже цреп. На крају бајке сабља сече непријатеље, спасава живот јунаку и омогућава му да срећно настави живот.

У бајци *Госпа–море* (*Η κερρα–θάλασσα*) чаробно средство је прутућ. Јунак га добија од старице коју случајно среће у шуми. Мотив за даривање се не наводи. *„Старче, ево ти овај прутућ, па иди на обалу, удари њиме по мору и викни три пута: 'О, госпа–море!', ако буде питомих таласа. Ако су таласи дивљи, немој викати.”* Прутућ јунаку омогућава да дође до кћери сунца и мора, одведе је краљу и спаси себи живот.

У бајци *Учени краљевић* (*Το γραμματισμένο βασιλόπουλο*) јунак на необичан начин врши веридбу са уснулом принцезом и долази до чаробног средства које му спасава живот. Свој прстен ставља на девојчин прст, а њен на свој. Потом је од свег срца љуби у оба образа, при чему од тих пољубаца падају две руже. Јунак их односи, и не знајући за њихово чаробно својство. Прва ружа спасава јунака из блата из којег се сам није могао извући. Док је покушавао, ружа му случајно испада и блато се претвара у прав пут. Касније другу ружу баца намерно, у нади да ће га спасити од змајева који су му за петама. Ружа то и чини, претворивши пут у блато, кроз које змајеви не могу да прођу. У бајци

чаробно дејство има и земља из удаљеног краљевства, која ослепелом краљу враћа вид.

У бајци *Зачарано језеро* (*Η μαγεμένη λίμνη*) чаробна средства су два прута и три јајета. Јунак их добија од мајке своје жене, по женином упутству. Читаво краљевство из којег његова жена, која сада има облик жабе, потиче, потопљено је и сви њени живе у језеру. „Ајде иди тамо у језеро одакле си ме узео и викни: *Каинана, каинана!* Потом ћеш чути: *„Пикики, пикики!* Реци: *„Послала ме Ваша ћерка Антула да ми дате златни прутућ који држи у ћошку, и сребрни, и да ми дате једно гушчије и два кокошија јаја,* на узми то и дођи.” Свих пет чаробних средстава омогућава јунаку да достојно представи своју супругу оцу и браћи. *Следећег дана она удари златним прутућем, искочише три слушкиње изнутра; удари други пут, изађе слушкиња са кошаром пуном златне одеће, женске и мушке, дијамантских украса, наруквица. Окитила се она, окитио се њен муж златним јатаганима, сатовима, крзнима и хаљинама од самог злата. Тада је слугама дала сребрни прут и однели су га доле на калдрму па је постала кочија сва од злата са четири бела коња који су их чекали у дворишту. Ударали су ногама о калдрму и севале су варнице.* Када су дошли код јунаковог оца, оцу су дали гушчије јаје, а браћи кокошија. У гушчијем јајету налазила се дијамантска круна, а у кокошијим сатови са дијамантским ланцима.

У бајци *Благородна*⁹ (*Три цитруса*) (*Η Τρισεύρενη* (*Та τρία κίτρα*)) чаробна средства су јегуља и пањ. Јегуља је златна и јунакова слушкиња је случајно налази у бунару, у који је без јунаковог знања убачена Благородна. Јегуља лиже јунаку руку и зна да плеше и забавља га. Јунак ипак бива приморан да је убије и поједе. Њене кости баца у двориште и из њих наредног дана ниче лимуново дрво. Дрво бива посечено, а пањ бачен на пут, где га налази један старац и узима с намером да запали ватру код куће. *Узео га је старац и отишао кући. Замахнуо је секиром да га расече. Пре него је ударио, зачу се глас из дрвета: „Удри горе, удри доле, а по средини немој ударати, ту је девојка и боли је, боли је баиш глава.”* Старац, кад је то чуо, одскочио је до зида преплашен. *Дође његов син. Каже му: „Добро јутро, оче”. Онај ни речи. Тресе се. „Шта ти је оче, шта се*

---

⁹ Ова бајка је објављена у српском преводу у збирци *Грчке народне бајке*, Београд, Рад, 2001, чији је приређивач и преводилац др Ксенија Марицки-Гађански. У поменутој збирци могу се наћи и следеће бајке из ове студије: *Корњача и грашчић*, *Цветана плавојка златокоса*, *Краљево кумче и ћоса*, *Дангуба* и *Шећерко*. Преводи навода из тих бајки нису узети из поменуте збирке и на неким местима се са преводима у збирци не поклапају.

тресеи?” Каже: „Шта ми је, дете моје? Ишао сам у дворац (камо среће да нисам) за воду и нашао један пањ и затражио га, а он је жив и говори.” Синовлеве неверице нестаје када удара по пању, а из њега излази девојка и даје им упутства како да јој помогну да опет буде са јунаком.

У бајци Златне гране и Авајмени (Τα χρυσά κλαδιά και Ο Αλίμονος) Чаробна средства су царухе, капа и сабља. Јунак их добија од змаја, јер га је победио у борби. Каже змај: *„Готово, победио си ме! Сад ћу ја отићи. Узми ове кључеве, четрдесет их је, да отвориш тридесет девет ормана које ћеш наћи у кули. Све што наћеш биће твоје. Само последњи не отварај, јер ћеш настрадати. Ко год га је отворио, отишао је у неповрат и никад се није појавио. У првом орману наћи ћеш царухе које кад обујеш, ходаш нечујно, капу коју кад ставиш постајеш невидљив и непобедиву сабљу коју ако потегнеш можеш победити и побити све. Опаци је и пођи у италу. Тамо ћеш наћи коња који говори. Кад те види са сабљом, признаће те за господара и одвешће те где зажелиш.”* Царухе и капу јунак користи да неопажен присуствује сусрету краљеве кћери и Арапина и оним што је чуо спаси себи живот. Притом сазнаје да и јаје које Арапин даје девојци такође има чаробно дејство. Каже Арапин: *„Бићемо по целу ноћ заједно, постаћеш моја жена. Ако ме пожелиш и дању неки пут да дођем, даћу ти ово јаје. Кад ме пожелиш, разбиј га и ја ћу одмах доћи.”* Јунак га краде од девојке и разбија јаје уместо ње, при чему се Арапин појављује. Јунак га сече чаробном сабљом и ослобађа краљеву кћер магије. На крају бајке јавља се жива вода којом се оживљују јунак и његов коњ.

У бајци Лане (Το αλαφάκι) чаробна средства су орах, бадем и лешник. Јунак их добија од краља на свој захтев, да би могао да изврши наложене задатке. Ствара хаљину која је небо са звездама у ораку, хаљину са земљом и цвећем у бадему и хаљину са морем и рибама у лешнику. То му доноси много новца.

У бајци Бајка о ћоси (Το παραμόθι του σπανού) чаробна средства су длака и крила. Суђаја саветује јунака како да обезбеди помоћ од лавова, мрава и пчела. *Појавила се поново његова суђаја и, да не одуговлачимо, каже му: „Ево шта ћеш урадити: Потражи од краља десет товара меса, десет товара жита и још десет меда. Узми их и крени оним путем. На путу ћеш наићи на једну шуму, а у тој шуми налази се мноштво лавова, који ће навалити на тебе да те растргну. Ти тад не губи време. Пре него навале на тебе, баци им десет товара*

меса. Кад ти кажу: *„Шта желиш од нас?“*, ти кажи: *„Ништа“* и што год ти дају, узми. Нешто даље наићи ћеш на безброј мрава, који ће те, ако крену на тебе, појести пре него кажеш *„Господи помилуј“*. Ти истовари тамо десет товара жита и исто учини и са мравима: кад ти кажу да нешто затражиш, ти кажи: *„Не желим“* и кад ти дају немој да оставиш. Нешто даље видећеш рој пчела. Не губи ни тамо време, само испразни десет товара меда и исто учини и тамо.” Лавови јунаку дају длаку и да би их дозвоао треба да је стави у ватру. Исто треба да учини и са крилом мрава и крилом пчеле. Лавови јунаку помажу у обављању првог задатка: да поједе четрдесет огромних казана каше. Мрави помажу у сређивању огромног складишта и разврставању пшенице, јечма и кукуруза. Пчеле му помажу да поједе четрдесет ћупова меда. У сва три случаја спасавају му живот. На крају јунак ипак гине, али га жива вода и чаробне речи враћају у живот.

У бајци *Златна кутијица (То χρυσό κουτάκι)* чаробно средство је кутијица. Јунак је купује, упркос необичном коментару који прати продају. *„Ову кутијицу продајем, и ко је купи покајаће се; а опет и ко је не купи покајаће се. Продајем је за хиљаду цекина, ни више ни мање.“* Помоћ од кутијице стиже сасвим неочекивано и случајно, у тренутку када је јунаков живот угрожен. *Оде и стиже у кафану замишљен и ослони главу о руку. Ту где се ослонио беше одоздо његова кутијица. Удари га у лакат и утрну му цела рука да га је баш добро заболело. Тада рече: „Тако ми и треба. Нисам послушао продавца, који је говорио да ће се онај ко је купи покајати.“* Тада му одговори кутијица: *„Како молим? Ако ти нисам потребна, зашто си ме узео?“* Краљевић замало да изгуби разум кад је чуо да кутијица говори. *„Немој да се чудиш“,* рече му, *„ја сам твој спас“*. Само слушај све што ти кажем и немој се уопште бојати. *Увече ћеш отићи у кућу лепотице. Кад ућеш унутра, реци: „Добро вече“* и постарај се да ме ставиш на неко место, а потом почни да причаш све лажи и измишљотине које знаш. А она твоја дора седи високо у стаклу, види те, а ти њу не видиш, а ако камен говори, говори и она. Тада кажи: *„Е, краљева кћер не пристаје да нам говори. Да нам не говори ова ствар?“* – покажи где си ме оставио. Тада ћу ја почети да ти говорим, а ти ми затражи бајку. А ја ћу ти рећи: *„Кажем ти; истински, правично суди о мени“* а ти води рачуна да стално о мени судиш неправедно. Тада ће се она насекирати и проговориће. Кутијица помаже јунаку да натера краљеву кћер да проговори и тиме му спасава живот.

У бајци *Златни коњ* (*Το χρυσό άλογο*) чаробно средство је узда. Јунаков пријатељ случајно прислушкује разговор вештице и њене кћери у којем му се открива како да дође до чаробног средства. *Кад би знали, глупаци, да оду доле до обале, где су стубови, па да тамо доле копају, да нађу једне узде, да их загнуру у море, да постану коњ са крилима, па да га узјашу, прешли би преко.* Уз помоћ узде заиста стичу златног коња и он их односи у земљу лепотице. У целој бајци уз јунака је и његов пријатељ. Кад пријатељ бива окамењен, јунак га спасава пошкропивши га крвљу свог тек рођеног детета. Потом се у бајци појављује још једно чаробно средство, трака, којом се дете оживљава. Даривалац је опет вештица, али овог пута својом вољом, јер жели да уда своју кћер за јунаковог пријатеља. *Узми и ову траку, па је вежи детету око врата да му буде добро.* Јунаково дете одмах оживљава.

У бајци *Андравида која је постала златна рибица* (*Η Ανδραβίδα που εγίνηκε χρυσόψαρο*) чаробно средство је штап. Јунак добија три пута по један штап од сестре која је постала златна рибица. *„Јани, ево ти овај штап. Удари њиме три пута, и биће што кажеш. Ја сада одлазим, јер не могу више да останем. Али кад год ти затребам, дођи овде да ме позовеш, и ја ћу изаћи.”* Први штап јунак користи да створи врт са дрвећем свих врста. Другим ствара у средини врта златну јабуку. Трећим ствара златну чесму са три славине. Из једне излази вино, из друге уље и из треће вода. У сва три случаја то му спасава живот.

У бајци *Надалеко чувени змај* (*Ο πολυφουμισμένος δράκος*) чаробно средство је прашак којим јунак успављује змаја. Добија га од старице коју среће на путу. Он јој нуди помоћ у ношењу терета, а она му заузврат даје савете и прашак. Још једно чаробно средство је златни штапић. Упутства за његово проналажење јунак опет добија од старице, која је заправо добра суђаја. Штапић добија од двеју краљевих кћери, које заузврат траже да их ослободи. Штапићем одвезује коња и пса и враћа великом броју животиња људски облик. На крају и коња и пса претвара у људе.

У бајци *Окамењена* (*Η πετρωμένη*) чаробна својства имају органи кокошке – глава, срце и цигерица. Не знајући за њихова својства, једе их троје деце. *Онај ко је појео главу, чуо је тајне целог света, онај ко је појео срце, постао је познавалац срца, а онај ко је појео цигерицу, налазиће сваког јутра десет златних новчића испод јастука.* Новостечене моћи омогућавају деци да

побегну од зле маћехе и у правом тренутку се врате да наставе да срећно живе с оцем.

У бајци *Влашићи и Даница (Η Πούλια και ο Αγγελινός)* чаробна средства су нож, чешаљ и со. Јунакиња одлази код старице из комшилука да је замоли за савет и добија на поклон чаробна средства. *Твоја маћеха ће трчати да вас стигне а ти ћеш бацити овај нож и настаће равница без краја. Али маћеха ће је брзо прећи и стићи ће вас. Тада баци овај чешаљ и настаће густа шикара пуна трња, али и њу ће прећи и стићи вас. Ти онда распи ову со и настаће велико језеро које ваша маћеха неће моћи да пређе па ће се вратити натраг.* Уз помоћ чаробних средстава јунакиња и њен брат успешно беже од маћехе, али их та средства не спасавају њене клетве.

У бајци *Мирсина (Η Μυρσίνα)* чаробна средства су клупко и прстен. Клупко помаже јунакињи да нађе излаз из шуме. Савет о употреби добија од дрвета. *Кад је видела да је почело да се смркава и да је остала сама у планини, почела је да плаче. Од њеног великог плакања ражалостило се чак и дрвеће. И једна буква јој рече: „Не плачи, девојчице, само закотрљај ово клупко које имаш па иди где год оно стане, и не бој се ничега.“* У даљем току бајке као чаробно средство са негативним дејством на јунакињу јавља се отровни прстен. Уз лажно објашњење на превару јој га дају завидљиве сестре. *Отвори, Мирсина; имамо нешто да ти кажемо. Ево, донеле смо ти један прстен наше мајке, јер, кад је умрла, ти си била мала и ништа ниси знала. А наша мајка, кад је била на издисају рекла је: „Остављам вам у аманет да овај прстен дате Мирсини, кад стаса. И ми не желимо да будемо кажњене, па сада кад си већ порасла, узми свој прстен‘.* Тада је Мирсина отворила прозор и узела прстен. И чим га је ставила у истом трену постала је као мртва. Негативног дејства прстена јунакињу ослобађа краљевић, тако што јој га скида с прста.

У бајци *Млин (Ο Μύλος)* чаробно средство је млин за кафу. Јунак га добија од демона, јер им доноси на поклон јагње. *Дали су му један млин, којим се меље кафа, и рекли да тај млин, ако га okreћеш избацује шта год желиш, грошеве, цекине, јела, свакакве ствари, и упутили га да га не да никома, ма шта добио за узврат.* Јунаку млин помаже да исхрани породицу, али када доспе у руке његовог злог брата, кажњава га избацујући сувише соли која му је потопила брод.

У бајци *Сунце и месец (Ηλιος και Φεγγάρι)* чаробна средства су кокошка, столњак и батина. Дариваоци су сунце и месец у знак захвалности јунаку што им је помогао да реше спор. Кокошка носи шаку новца кад год то јунак од ње затражи. Његовом непажњом кокошка му бива украдена. За решавање следећег спора од сунца и месеца добија столњак. *Кад прећеш пола пута, рашири овај столњак и наћи ћеш у њему све што кажеш, па кад год желиш да једеш, рашири столњак и наћи ћеш све што пожелиш. Али пази добро да се не деси да одузму столњак из твојих руку.* Против своје воље јунак губи и столњак. За решавање трећег спора добија батину. Уколико јој каже „не ударај”, батина удара без престанка. Она му помаже да поврати кокошку и столњак.

У бајци *Свиралица и капица (То λαλουσάκι και το σκουφάκι)* чаробна средства су кесица, свиралица и капица. Јунак их добија од оца змије којој је спасио живот. *Пођи за мном па кад стигнемо нашој кући, мој отац ће ти давати товаре новца, али ти не прихватај. Тражи кесицу која је обешена и у њој су свиралица и капица, а он неће хтети да ти да, а ти буди упоран и узећеш их, па буди без бриге.* Кесица има моћ да ако се у њу стави обичан новац, постану златни цекини. Кад засвираш у свиралицу, долази четрдесет змајева који те сматрају господарем и чине све што желиш. Кад ставиш капу, постајеш невидљив па можеш скакати небу под облаке. Јунак убрзо умире и чаробна средства прелазе у руке његовог сина. У бајци се јављају и две чаробне смокве, једна са црним и једна са белим плодовима. Ономе ко поједе црне смокве, израсту рогови, а кад поједе беле, отпадно му. Јунаку чаробна средства бивају украдена и уз помоћ змајева из свиралице бива пребачен у пустињу. Смокве му помажу да их поврати и ожени се краљевом кћери.

У бајци *Корњача и Грашчић (Η χελώνα και ο Ρεβιθάκης)* чаробно средство је казанчић. Јунак га, по женином савету, добија од мора, које је мајка његове жене. Потребан му је да би нахранио целу краљеву војску рибом, јер ће му у противном краљ одузети жену. Да би казанчићем обезбедио хране колико треба, довољно је да у њега стави кутлачу. Пошто је успешно извршио први задатак, краљ му намеће још један, да нахрани целу војску грожђем. На исти начин јунак долази до корпице грожђа. Колико год грожђа да се из ње вади, корпица се не празни. У оба случаја чаробна средства омогућавају јунаку да задржи жену.

У бајци *Рибарево дете* (*Του ψαρά το παιδί*) чаробна средства су јабука, длака, паперје и крилце. Старац од сирене добија јабуку која ће му помоћи да добије дете, уз обећање да ће га вратити сирени кад напуни дванаест година. *Узми, рече му сирена, ову јабуку и поједи је, и догодине ће ти жена родити дечачића.* Кад напуни седамнаест година, дете се враћа родитељима. Једног дана случајно долази у прилику да реши спор између свиње, орла и мрава. У знак захвалности дају му длаку, папреје и крилце. Да би дозвоао дариваоце треба да спали добијене предмете. У даљем тексту бајке јунак најпре спаљује шкргу и дозива сирену. У бајци међутим претходно није напоменуто када је и како јунак дошао до шкрге. Сирена га крије у мору преко ноћи. Следеће ноћи помажу му орлови, скривајући га у Африци. Треће ноћи помажу му свиње, скривајући га у рупи. Током сваке од те три ноћи краљева кћер га ипак проналази. Четврте ноћи добија помоћ од мрава. Дарују му још једно крило које, кад стави у уста, постаје и он мрав. Краљева кћер не успева да га нађе и због претрпљеног пораза пристаје да му постане жена.

У бајци *Пепељко* (*Ο Σταχτοπούτης*) чаробно средство је прстен. Јунак га добија као награду што спасава малу змију од деце и чува је док не одрасте. *Мој отац је змијски краљ. Сада ћемо отићи тамо, све змије ће нагрнути на тебе, али ти се немој препастити, јер ћу ја викнути па ће те оставити. И кад стигнемо у кућу мог оца, он ће нудити да ти да много ствари, јер си ме спасао, али ти не прихватај ништа, само тражи прстен који чува под језиком.* Јунаку се не открива да прстен има чаробно својство. Он то сазнаје случајно. *Узе Пепељко прстен и оде. Док је ишао путем огладнео је и рекао: „Змија ми је толико ствари давала, а ја сам узео само овај прстен, па сад цркавам од глади.“* Наљутио се, бацио доле прстен, а из њега излете један Арапин и рече: – *Шта наређујеш, господару? – Ма шта да наредим, каже, хоћу да једем! Арапин брзо постави сто, стави јела, вина, и што год ти је срцу мило. Кад се Пепељко најео, Арапин све поспреми и врати се у прстен.* Јунак уз помоћ прстена успева да нахрани краљеву војску, да пут од своје до краљеве куће испуни новцем и сазида кулу лепшу од краљеве палате. Касније јунаку прстен бива украден и употребљен против њега, али, уз помоћ мачке и пса, поново га задобија и наставља са лагодним животом.

У бајци *Краљево кумче и ћоса* (*Ο βαφτιστικός του βασιλιά κι ο σπανός*) чаробна средства су перо, крило, крљушт и жаока. Јунак орлове младунце

спасава од змије и добија у знак захвалности перо. Пажљиво пролази поред мрава да не нагази ниједног од њих и даје им да једу. У знак захвалности дарују му крило. Рибу која се насукала на обалу јунак спасава лагано је вративши у море. У знак захвалности добија шкргу. Пчелама које су упале у воду сабљом чини мост да се извуку из воде. Потом их храни медом, а у знак захвалности добија жаоку. Све добијене предмете јунак треба да запали да би дозвоа дариваоце. Да би добио краљеву кћер за жену, јунак мора да обави одређене задатке. Риба му доноси прстен који је краљ убацио у море. Мрави му помажу да разврста жито, јечам, кукуруз и просо. Орао му помаже да донесе воду живота, која ће касније и њега спасти. Пчела помаже јунаку да међу четрдесет девојака препозна краљеву кћер и добије је за жену.

У бајци *Цветана, плавојка, златокоса* (*Η Ανθούσα, η ξανθούσα, η χρυσομαλλούσα*) чаробна средства су чешљеви и пешкир. Припадају девојци коју јунак краде од њене мајке змајице. У току потере девојка најпре баца редак чешаљ од којег се ствара бодљикава шикара. Змајица с муком успева да прође. Девојка потом баца густ чешаљ и настаје још много гушће трновито шипражје. Змајица и кроз њега пролази. Онда девојка баца пешкир и настаје море, кроз које змајица не успева да прође.

У бајци *Брат и сестра* (*Αδερφός και αδερφή*) чаробно средство је ексерчић и има негативно дејство на јунакињу. *Кад је чула то Циганка, извадила је ексерчић и док је девојка била савијена низ кецељу, забола јој га у главу, па је девојка постала птичица и одлетела.* Краљу се птичица допала, па је узима и милује. Притом случајно напипава у њеној глави ексерчић и вади га. У том тренутку од птичице поново постаје девојка.

У бајци *Дванаесторо браће која су постала птице* (*Τα δώδεκα αδέρφια που έγινονταν πουλιά*) чаробно средство су хаљине којима јунакиња враћа браћи људски облик. Упутства о хаљинама добија од старице, у знак захвалности за љубазност и спремност за помоћ. *Не чуди се добра моја девојко, јер ја познајем све тајне твога срца, све. Знам како је маћеха замађијала твоју браћу. Да би опет постали људи, уради ово што ћу ти рећи: излазићеш напоље ноћу по месечини, скупљаћеш траву и њоме исплести дванаест хаљина, али притом не смеш говорити. Теби ће говорити, али ти не одговарај. А кад их завршиш, баци их на птице, а оне ће одмах постати људи. Поступи тако.* Јунакиња је у

потпуности поступила према старичином упутству и хаљинама браћи вратила људски облик.

У бајци *Браћа близанци* (*Τα δίδυμα αδέρφια*) чаробна средства су длака, прстен и штапић. Да би добио краљеву кћер, јунаку се налаже да пресече пањ који нико не може пресећи. Девојка му даје једну длаку из косе и каже му да је веже за сабљу, па ће тако пресећи пањ. Следећи задатак је да три сата јаше коња носећи у свакој руци по један врч пун воде, а да притом не пролије ни кап воде. Да би то обавио, девојка му даје прстен да га стави у воду да је заледи, па је тако неће просути. Јунак успешно обавља оба задатка. У даљем току бајке као чаробно средство јављају се и два штапића, један са позитивним и један са негативним дејством на јунака. Из непознатих разлога једна старица окамењује јунака. *У колиби је опет била једна старица, и рекао је тој старици да му да мало воде да пије; а старица му је рекла да јој дозволи најпре да удари његовог пса једним штапићем, а потом ће му дати воде. Рекао јој је да га удари. А кад је ударила пса и окаменила га, ударила је и њега и окаменила га, а окаменила је и његовог коња.* Јунаков брат близанац креће у потрагу за њим и стиже до исте старице, где сазнаје да постоје два штапића. *Тада му рече старица: – Имам два штапића, један зелени и један црвени; једним, зеленим, окамењујем, црвеним поништавам дејство.* Близанац спасава брата старичине магије.

У бајци *Дангуба* (*Ο ακατάτης*) чаробна средства су сабљица, ћилим и капа. Јунак их стиче преваром од тројице браће, који се свађају око тога како да те предмете међу собом поделе. *Ето, оставио нам је три ствари наш отац и свађамо се ко ће их узети. Један је ова сабљица. Шта год јој кажеш, уради. Други је једна капа. Кад је ставиш, не виде те. Има још и један ћилим. Кад седнеш на њега, носи те куда зажелиш.* Јунак им каже да ће бацити камен, па ко пре стигне до камена, узеће сабљу. Док они трче, ставља капу и седа на ћилим који га односи до његове жене која је, претворивши се у голуба, одлетела. Кад стигне код ње, капа му омогућава да јој се неопажено приближи. Не наводи се како јунак користи сабљу.

У бајци *Гризовић* (*Ο κυρ Σιγυδαλένιος*) чаробна средства су бадем, орах и лешник. Јунакиња добија бадем од месеца и његове мајке, орах од сунца и његове мајке, а лешник од звезда и њихове мајке. Мотив за даривање у сва три случаја је сажалење према јунакињи и жеља да јој помогну. Ломљењем

поклоњених предмета јунакиња добија златне предмете које даје у замену за могућност да проведе ноћ са својим вољеним.

4. СРПСКЕ НАРОДНЕ БАЈКЕ

У бајци *Баш-Челик* чаробно средство је перо. Јунак га добија три пута. Дариваоци су његова три зета – змајски цар, соколовски цар и орлујски цар. Даривање настаје као резултат претходног јунаковог доброг понашања према дариваоцима, јер је једини од тројице браће пристао да им да своје сестре за жене. Намера даривалаца је добра, *...и ево ти ово моје перце, па кад ти буде велика нужда и Баш-Челика наћеш, а ти запали ово перо моје, ја ћу онда у исто вријеме да долетим са свом мојом силом теби у помоћ*. Начин употребе средства је паљење. Чаробно средство не доводи до разрешења тешке ситуације, већ служи за дозивање и добијање додатне помоћи од дариваоца. Касније се у бајци испоставља да сва та помоћ није довољна, јунак бива посечен, али ипак и оживљен водом са Јордана. Жива вода или вода живота доста често јавља се и у српским и у грчким бајкама, али, како је напред прецизирано, предмет овог рада јесу само чаробни предмети.

У бајци *Златна јабука и девет пауница* као чаробно средство јављају се љуска (крљушт) и длака. Љуску дарује риба, а длаку лисица и курјак. У сва три случаја дариваоци од јунака траже избављење, а као награду дарују љуску и длаку. И овде је намера даривалаца добра, – *По богу да си ми брат, баци ме у воду; ја ћу теби једаред врло требовати, само узми од мене једну љуску, па кад ти затреbam, само је протри мало*. У сва три случаја начин употребе средства је трљање рукама. Служи за дозивање дариваоца и добијање помоћи од њега, која је у сва три случаја пресудна за судбину јунака. Помоћ се пружа у виду савета. *...па извади из мараме ону њезину љуску, протре је мало међу прстима, а рибица му се уједанпут јави из воде: – Шта је, побратиме? А он јој одговори: – Утекла ми је бабина кобила, па не знам где је. А рибица му рече: – Ево је међу нама, створила се риба, а ждребе рибић; него удри уларом по води и реци: дура, бабина кобила! Онда он удари уларом по води говорећи: „Дура, бабина кобила!“ а она одмах постане кобила као што је и била и изађе са ждребетом на обалу*.

У Бајци *Чудотворни прстен* чаробно средство је прстен. Јунак га добија на поклон од змијског цара као награду што му је спасао кћер од сигурне смрти. Змијски цар га не даје одмах и добровољно, већ након јунаковог инсистирања и одбијања других дарова и уплашен претњом кћери да ће отићи с јунаком.

Јунак поступа по упутству своје посестрине змије, царева кћери. –*Е, побратиме, ти мене курталиса смрти, а сад је ред на мене да се одужим. Мој је отац змијски цар, па хајдемо њему, он ће те добро даривати. Него, немој се преварити; што ти год уздаје немој узети, него му ишти прстен.* Прстен је дат с намером да јунаку пружи помоћ кад год му буде потребна. Начин употребе је приношење ватри. Тада из прстена искачу два Арапа који испуњавају све жеље јунака. Он најпре захтева разна материјална добра, а затим руку султаније. У једном тренутку прстен му бива отет, али успева да га уз помоћ мишева опет добије, при чему га прстен враћа у горњи свет, ослобађа непријатеља и омогућава му спокојан живот.

У бајци *Очев трс* чаробно средство је длака. Дарује се јунаку три пута, а даривалац је лисица. Пре тог даривања, лисица четири пута помаже јунаку да изађе из тешких ситуација. Цела лисичина помоћ долази као противуслуга за јунакову безрезервну услугу. *Учини ти мени ту ствар што од тебе затражим, а ја ћу теби помоћи те ћеш олако доћи до очевог трса.* У сва три случаја намера лисице је да омогући јунаку да задржи оно што му се тражи за размену (девојку, коња, јабуку). Начин употребе длаке је паљење, што доводи до лисичиног претварања у актуелни предмет размене. *Он остави своју цуру крај дрвета код царскијех двора, а из тета-лијиног репа ишчупа једну жуту длаку и потпали је, кад се лија претвори у златну цуру још љепшу од његове.*

У бајци *Девојка бржа од коња*¹⁰ чаробна средства су длака и суза. Она међутим не служе као помоћ јунаку – царевом сину, већ девојци, у намери да противнике у трци онемогући да победе. *Кад она виђе, извади једну длаку из главе, те баци и они исти час узросте страшина гора да не знадоше просци ће ће ни куда ће, но тамо-амо те за њом, а она опет далеко им одвојила, а они ободи коње и опет је стигоше. А кад девојка виђе злу и гору, пусти једну сузу – док букнуше страшне ријеке, те се замало сви не потопише...* Упркос чаробним средствима девојка не долази до победе у трци. Побеђује је царев син, коришћењем опет натприродне помоћи. *...али пошто виђе да му је девојка одмакла, закле је три пута именом божјим да стане и она стаде на оном мјесту на којем се нађе.*

У бајци *Златоруни ован* пред јунаком стоје три задатка у чијем решавању му помаже девојка коју случајно среће. Без икаквог повода нуди јунаку помоћ

---

¹⁰ Упркос граничности жанра (бајка/демонолошко предање) и ова бајка је део обрађеног корпуса.

у виду детаљних савета. Чаробно дејство најпре испољава струк босиљка. *...него иди и ишти у цара на ком ће месту да буде виноград, па нека ти ишпартују, а ти узми торбу и у њу струк босиљка, па иди на оно место и лези те спавај, а за седам дана имаћеш грозђа зрела.* Спавајући са струком босиљка у торби решава и следећи проблем. За решавање трећег проблема користи од орла перо из репа, од шарана крљушт и од голуба перо из левог крила. Орла, шарана и голуба јунак купује од власника. И пера и крљушт јунак пали да би дозвоао орла, шарана и голуба. Њихова помоћ је пресудна за јунакову судбину. *У девојке ће бити тица на рамену што је увек код себе има, па кад види да лађа иде, она ће пустити ону тицу с рамена свога да обзнани у двору шта је и како је. А ти онда запали перце од орла, те ће ти орао одмах доћи, а ти му кажи нека ухвати тицу, и орао ће је ухватити. После ће девојка бацити један камичак у воду, те ће галија одмах стати, а ти онда узми крљушт од шарана, а запали је, и шаран ће ти одмах доћи, а ти му кажи да нађе и прогута онај камичак; шаран ће га наћи и прогутати, а галија ће одмах поћи. После ћете дуго путовати на миру, па ћете најпосле доћи између две планине: онде ће се галија окаменити и велики ћете страх претрпети, и девојка ће те терати да јој донесеш живе воде, а ти онда од голуба перце запали, и голуб ће ти одмах доћи, а ти му подај стакленце и он ће ти донети живе воде; потом ће се одмах галија кренути и доћи ћеш сретно кући с царском девојком.* Иако је обавио сва три задатка, јунак бива обезглављен, али живом водом бива враћен у живот.

У бајци *Везиров син* јунак као наследство од оца добија три кључа од три тајне собе. Кључеви нису њему директно дати, већ његовој мајци, јер је отац желео да је обезбеди, за случај да син не буде могао или хтео да је издржава. Због лошег синовљевог материјалног стања мајка му један по један даје све кључеве. Први кључ доводи га до чудотворне кесе. *...поче турати паре у ћесу, кад ну чуда! Што год у њу метни, свака се пара створи дукатом.* Други кључ доводи га до чудотворних гаћа које имају моћ да учине човека невидљивим кад их обуче. Трећи кључ води до свирале из које искачу два Арапа и извршавају све што им се нареди. Ни кеса, ни гаће ни свирала не доводе јунака до остварења циља – добијања цареве кћери за жену, јер га она у сва три случаја надмудрује. Да би он њу надмудрио, неопходне су му чудотворна трешња и чудотворна лоза, које налази у башти очеве куће. Ко поједе трешње, израсту му

рогови, ко поједе грозђе, рогови му отпадно. Уз помоћ трешње и лозе јунак долази до циља. Ни у једном случају не долази до јасног даривања. Јунаку су чаробни предмети на располагању без икаквог труда, сви се већ налазе у његовој кући.

У бајци *Везена марама* јунак најпре среће непознатог човека који га добронамерно и без икаквог повода упућује у који град треба да оде да би нашао срећу, а у том граду га царева кћер, због симпатија које је гајила према њему, саветује да као награду од цара тражи чаробни предмет. Тај предмет је марама. *Овај цар имао кћер и она је извезла мараму самим бисером. Та је марама имала силу кад је рашириш, па какво ти год јело или пиће душа зажели само га изговори оно се одмах само појави. Царева се кћи бијаше загледала у овог слугу, па му казала какву силу има та марама.*

У даљем току бајке марама, осим што обезбеђује храну и пиће јунаку, служи и за трампу за још три чаробна средства. У сва три случаја мотив за трампу се не наводи. Јунак долази до магарца, шешира и штапа, а да притом не губи трајно мараму. Колико пута удари магарца, толико се коњаника и оклопника појави, који, кад изврше што им се нареди, нестану. Кад окрене шешир, загрме топови и све сруше, а кад поново окрене шешир, све се на један мах умири. Кад забоду штап у земљу, створи се град да нигде не можеш изаћи, кад извади штап, града нестане. Сва три чаробна средства од пресудног су значаја јунаку за поновно задобијање чаробне мараме (коју зла маћеха враћа цару дариваоцу) и руке царева кћери.

У бајци *Дијете са девет чирака* јунак из подрума не успева да однесе никакво благо, већ само једну кутију. На подрум под земљом у гори наилази случајно, нема дариваоца нити видног разлога зашто успева да однесе само кутију. Кутија је чудотворна, што јунак открива после више дана ношења кутије. *...трагајућ и пипајућ по себи, напипа некако у њедрима ону кутију. Кад најде кутију, отвори је, ал`у кутији девет чирака. Онда дијете помисли: – Ех, да ми је девет свијећа да усадим у ово девет чирака, па нека гори! ... кад ужеже свијеће, ал` ево ти девет девојака на врата. То је девет дјевојака пјевало, куцало и играло до пола ноћи. Пошто пола ноћи би, а свака потегну по једну кесу блага и дадне му је говорећи: – Нај ти, господару, да имаш штогод за трошка – и одоше. То се понављало из ноћи у ноћ и прочуло до цара који је пожелео да отме кутију. Тада кутија показује још једно своје својство – у*

јунакову одбрану излази девет Арапа. *Кад цар и сва господа посједаше у душеке, ужеже мали девет свијећа, ал` док ужеже, уста хрка, уста зврка, а мјесто дјевојака излети девет Арапа, сваки носи топузину, те удри по цару и стамболској господи! Уста јаяк стамболске господе, а кад цару дотужила топузина, узме молити дијете да га ослободи Арапа, а да му већ неће отимати кутије. Онда мали удуну свијеће, а Арапа намах нестане. Отален се мали врати у они свој град на мору, па и данас је жив – ако није умро.* Чаробно средство је од пресудног значаја за јунакову судбину.

У бајци *Аждаја и царев син* врабац даје следеће упутство јунаку: *Одмах иза града твојега оца има једна рекавица и у оној рекавици имају три шибљике; подсеци оне три шибљике, па удри њима по корену; одмах ће се отворити гвоздена врата од великога подрума, у ономе подруму има толико људи и старих и младих, и богатих и сиромаша, и малих и великих, и жена и девојака, да можеш населити читаво царство; онде су и твоја браћа.* Врабац даје информацију у нади да ће му јунак поштедети живот. Кроз велики број тешких ситуација јунак успешно пролази без чаробног средства, оно му је потребно само за проналажење и ослобађање нестале браће.

У бајци *Петар бега од смрти* чаробни предмети су капа, штака и папуча. *Капу кад метнеш на главу, онда те нико не може видети; кад штаком прекрстиш, свишта се мора пред тобом окаменити, или ако хоћеш, оживети; папучу кад обујеш, можеш прећи преко сваке воде.* Јунак до чаробних предмета долази преваром, узима их од деце којој припадају уз лажно обећање да ће им помоћи да их поделе међу собом. То значи да у бајци нема даривања у смислу добровољног давања. Сусрет са претходним власницима и добијање информације о чаробном својству предмета су случајни. Узевши предмете у руке, користи штаку да окамени децу. Капу и папучу јунак употребљава једанпут, а штаку три пута, њихова помоћ је увек од великог значаја за остварења јунаковог циља. У бајци се појављује и жалосно поље са браздом која, ако се прекорачи, враћа изгубљено сећање.

У бајци *Бесмртни старац* чаробни предмет је кабаница. Власник кабанице је враг, а упутство јунаку како до кабанице да дође даје Бог преко светог Илије. *Кад то види господин Бог, рече светом Илији: – Илија, хајде доље па кажи ономе староме код кога служи и кад му је година, јер он не зна ни за кога служи ни кад му је година, а враг му неће хтјети казати, па ће га тако до*

смрти служити. *Кад му то кажеш, онда му реци нека ништа не узима за плату осим нека му враг даде ону стару кабаницу иза врата, па кад пође од њега, нека онда кабаницу замочи до половине у котло, а кад дође напоље, нека је онда оциједи.* Јунак беспоговорно поступа према савету. Враг без противљења пристаје да јунаку да кабаницу као награду за верно служење. *Кад то враг чује, даде му кабаницу, а он је узме па је замочи у котло и отиде. Кад стари дође на једно поље, узме и оциједи кабаницу, а од оне сваке капи постане овца, тако да наједанпут све поље око старога закриле овце. Кад то старац види, сједи међу њих, па је код њих био.* Опет Бог, сада преко светог Петра, омогућава јунаку да прода овце и стекне неприродно дуг живот у благостању, а потом и место у рају. Ова неуобичајена бајка отвара бројна питања, од којих су нека: зашто Бог награђује јунака којег је претходно казнио и који отворено показује своје непријатељство према њему (и кажњавање и награђивање су без видљивог повода) и зашто је Богу потребно да преко весника и уз доста неприлика оствари оно што би требало да може остварити с лакоћом, али та врста проблематике није предмет овог рада.

У бајци *Краварић Марко* као троструки саветодавац јавља се старица, а приликом првог појављивања дарује јунаку шибљике. *...помоћу божјом, свакоме злу може се дохакати. Зато, ево ти ове шибљике, па чим доведеш говеда кући, удари шибљиком о кров штале, па реци „прили” и говеда ће се сва сама повезати, а ти онда пожури у кућу, па ћеш још затећи нешто јела, и тако ћеш се некако прехранити.* Даривање је мотивисано сажалењем према јунаку и жељом да се успротиви неправди. Помоћ коју шибљике доносе је краткотрајна, па самим тим и не сувише значајна за јунакову судбину. Брзо повезивање говеда јунаку омогућава да стигне на време кући на ручак и осујети маћехину намеру да га изгладњује.

И у бајци *Милош и дивоња* јунак има маћеху која покушава да га изгладњивањем убије. Чаробни предмет је столњак, а дарује га во, из љубави према јунаку. *Не бој се ништа, али о овоме што ћу ти казати не смијеш никоме ништа говорити. Одврни мој десни рог, ту ћеш наћи један столњак, разастри тај столњак и у њему ћеш наћи јела колико год хоћеш, па се наједи докле можеш трпати у се, а онда заврни опет рог. И тако мореш радити кад год будеш гладан.* Јунак свакодневно употребљава столњак, чак и након погибије

вола (односи рог са собом). Ипак, упркос поседовању таквог чаробног предмета, јунак неочекивано и прилично неуобичајено умире од жалости.

У бајци *Пепељуга* чаробно средство су кости. То су кости заклане краве у коју се претворила јунакињина мајка. – *Мучи ти, не плачи, већ кад мене закољу, да не једеш од мене меса, већ кости моје да покупиш, па да их за кућом под тијем и тијем каменом закопаш у земљу, па кад ти буде кака невоља, дођи на мој гроб и наћи ћеш помоћ.* Уколико се у овој бајци може говорити о дариваоцу, то је мајка, из љубави према ћерки. На месту где је закопала кости, јунакиња налази хаљине и голубове-помоћнике. – *Маро, узми из сандука хаљине које хоћеш, па се обуци и иди у цркву, а ми ћемо просо покупити и остало све уредити.* Исти вид помоћи јунакиња добија три пута, што резултира њеном удајом за царевог сина. На почетку бајке јавља се и у негативном контексту чудесна јама, на коју упозорава некакав старац, а због које и отпочињу сви јунакињини проблеми. – *Ђевојке, чувајте се ви те јаме, јер да које од вас упадне вретено у њу, оне би се мати одмах претворила у краву.*

У бајци *Дванаест мрва* чаробни предмет је свирала. Даривалац је пустињак, а јунак је добија као награду за доброту и пожртвованост. *Кад би око пола ноћи, зачује он како из пештере нешто јауче, па се уплаши, али се брзо поврати и помисли: 'Ко год да је, не јауче од беса, већ од грдне и велике невоље'.* Зато приђе пештери и виде пустињака који, болан и жедан, јечи. Онда царев син брзо отрчи на поток и захвати воде у шаке, па пође узбрдо пештери. Успут је падао на колена, ударао се и ломио се, али је старцу мало воде у прегршт донео. Тада се старац врло обрадује, па му рече; – *Синко, не јечим ја зато што сам болан и жедан, већ што знам колико зла и беде има у свету. Али се сада радујем, ето има и душа које чују човекове јаде и у овој самоћи; зато ишти шта хоћеш, а ја ћу ти дати само ако имам и могу.* Јунак тражи лек од жалости и добија свиралу. *Ова ће те стварка увек веселити, а кад твоје срце заигра, играће и све живо около тебе, докле се год свирка чује.* Јунак свиралу користи често за увесељавање, а као помоћ у тешким ситуацијама двапут, први пут да би помогао другом у невољи, а потом и да би спасао сопствени живот. Дејство свирале није оба пута исто. Први пут приморава виле на игру све док не удовоље његовом захтеву. Други пут звук свирале доводи до тога да се страшни змај смањује док се не претвори у мехурак који јунак притиска ногом.

У бајци *Ко добро чини не каје се* чаробни предмет је трава која враћа вид. У целој бајци паралелно са јунаком присутан је и помоћник – умрли који је васкрсао да би се одужио јунаку. – *Богме, бабо, видио сам што прије нијесам видио: један Чивут бије мртва човјека да му плати дуг, па ми се ражали те платих за њ дуга сто гроша, а оно остало педесет дадох хоџи да га по закону укопа.* Мртвац полази са јунаком на пут као његов слуга и случајно бива очевидац сукоба међу мишевима и употребе чудотворне траве. *Пошто везировић вечера и још се мало поразговараше, леже те заспа, а слуга се измаче те сједе међу товаре и стаде мотрити. Када би око поноћи, ево ти три миша, па се стадоше око ватре играти, док нађоше једну мрву хљеба, што је везировићу испала када је вечерао, па се око ње поклаше, те ономе што бијаше ону мрву хљеба уграбио она друга два очи ископаше, па их нестаде, а слијеп и кан ти кад не види куда ће, оста на истоме мјесту. Не потраја дуго, ево ти оне двојице, носе некакву траву, те ономе ћоравоме очи намазаше, а он одмах прогледа. Миши нато бацише траву крај ватре и одоше. Све је то слуга гледао, па ће: – Хвала теби, боже, ето животиња колишна је па боље зна од људи! – Диже се и узе ону траву те је метну за пас говорећи: – Могло би ми гдје и ваљати.* Траву слуга користи за враћање вида царевој кћери тражећи за то богату награду. Намера му је да награду препусти јунаку, као израз захвалности. Даривања, када је чаробно средство у питању, у овој бајци нема, оно случајно бива стављено на располагање јунаковом помоћнику. Његова улога није од пресудног значаја за јунака, али му живот чини лагоднијим. У бајкама о захвалном мртвацу, како наводи С. Самарџија (1997: 124–125) „делокруг помагача је изразитији од делокруга јунака... Обавивши задатке уместо главног јунака, помоћник се у финалном сегменту демаскира и неповратно одлази у свет умрлих“.

У бајци *Права се мука не да сакрити* нема уобичајеног чаробног средства, али чудесна својства поседују новчић и мермерни камен. Новчић има моћ да, потонувши или не, пружи јунаку одговор на постављено питање. *Кад дође на поток, рече сам у себи: – Боже милостиви, што је то да сам заслужио један новчић за целу годину дана? Али бог зна јесам ли и толико заслужио. Ево ћу сад да огледам: бацићу овај новчић у воду, па ако не потоне, онда сам га заслужио; ако ли потоне, нисам га заслужио. Па се онда прекрсти, говорећи: – Боже милостиви, ако сам заслужио овај новчић, нека плива поврх воде; ако ли нисам,*

нека потоне на дно. Мермерни камен претвара се у златни камен, да би указао јунаку да нешто није у реду. Како то нису чаробна средства, већ само предмети са чудесним својствима, у овој бајци не може се говорити о дариваоцу и даривању.

У бајци *Ко мање иште више му се даје* чаробно средство је лоза. Омогућава јунаку да добије цареву кћер за жену, а са њом касније и живот у благостању. Током целе бајке над јунаком бди анђеол послат од Бога. *Онда ће анђеол рећи: – Знате ли шта? Овако да уредимо: нека узме девојка три лозе, па нека посади у башчи намењујући коју коме хоће, па на чијој лози сутра буде грозђе, за онога нека пође девојка. Они сви на то пристану: девојка посади три лозе у башчи и свакоме намени по једну. Кад ујутру, а то на лози онога сиромаша грозђе. Лозу јунак не добија за себе, већ она независно од њега доприноси његовом бољитку. Не постоји ни један други мотив за анђеолску помоћ, осим жеље да се награде доброта и скромност – што се може закључити и из наслова бајке.*

У бајци *Краса из језера* чаробно средство је трава. Јунак добија информацију о чаробном средству у сну. Не зна се ко је жена која му помаже, нити зашто то ради. *Кад заспа, обрете му се пред очима једна жена, сва бијела, па му вели: – Знам – вели – синко, једну траву којом се дивови могу опијанити. Отиди на ту и на ту греду и наћи ћеш ђубу траве ко сабљица. Ишчупај је и понеси и све баци у језеро. То је трава која све може а помаже само једном.* Даљи ток бајке је необичан. Јунак користи средство према упутству, али задржава један струк траве и ставља га у недра. Непознато је да ли је средство имало жељено дејство, тј. да ли су се дивови опили. Сачувани струк траве показује се кобним за јунака. *– Нешто на теби мирише на траву која све може. Од ње се опијају дивови. Они ће нас по мирису наћи. Како то рече, тако ето дивова. Уватише их обоје, свезаше им руке наопако и поведоше натраг. И ништа се о њима више не зна.*

У бајци *Тица дјевојка* чаробно средство је штап који јунак добија од девојке коју је спасио заточеништва. Штап је свемогућ, јунаку помаже у свим ситуацијама и омогућава му потпуно благостање. *Кад краљев син сагледа ђевојку, омиље му и крену с њоме својој кући, и на поласку она му даде један штап, говорећи му да што гођ рече овоме штапу, оно учини. Богме, краљев син најприје куцну њим у један камен, а то се изручи из њега рпа рушица*

златнијех, пак се нагрнуше колико им је доста за пут. Путујући, дођу на некаку велику ријеку и не могу пријећи, таче штапом а ријека се раздвоји, и пасаше. Идући напријед, наступе на гомилу вукова, те вуци напану на њега и на вјереницу му да их растргну; али како који насрташе, тако га они штапом дочекиваше, и како којега удари, вук се преокрене у мравињак. Најпошље, путујући, стигну здраво и весело дома и вјенчају се.

У бајци *Ђаво и његов шегрт* чаробни предмети су улар, кључеви, прстен и зрно проје. Јунак је овладао свим вештинама свога непријатеља, па му нису потребни ни даривалац ни било која врста помоћи. Улар има својство да када се њиме удари о земљу, одмах нестане и коња и купца. Кад се кључевима удари у земљу, одмах нестане и радње и купца, од радње се створи голуб, а од купца кобац. Прстен је облик који јунак поприма у току дана, у току три године. Кад потом девојка прстеном удари у земљу, он се претвори у ситна зрна проје. Једно зрно, које врабац не успева да позобе, претвара се у мачка који дави врапца. Чаробна средства у овој бајци не долазе ван јунака, већ их он ствара према тренутној потреби уз помоћ знања и моћи које поседује. У почетку му доносе само материјална богатства, а на крају га ослобађају непријатеља.

У бајци *Грбо и краљ ђаволски* чаробна средства су чизме, четка и чешагија. Јунак чизме не добија на поклон, већ их краде. *Потом Грбо устаде на јами краљеве чизме, обуче их на ноге, па јами једног брата на једно раме а другог на друго, па побјеже из двора. Грбо у краљевијем чизмама једном крочи: годину пута прећи, други пут крочи: годину пута прећи, и тако поизмакну надалеко.* Чаробно средство омогућава јунаку да утекне непријатељу. Четку и чешагију јунак добија од коња у знак захвалности што ће га избавити. *...а коњ му рече: – Хвала ти, Грбо, е ћеш ме избавит. Онда му опет рече коњ: – Грбо, узми четку и чешагију, јер ће ти требоват, и кад ти рекнем ,гони’, ти онда гони што мореш брже, а кад ти рекнем ,полагано’, ти онда полагано.* Четка и чешагија помажу јунаку да умакне гониоцу. Кад баци четку, створе се до небеса јеле. Кад баци чешагију, створе се брда и планине од небеса.

У бајци *Зла жена* чаробно средство је трава. Намена јој је за излечење цареве кћери, коју треба травом окадити. Такође је и знак распознавања. Даривалац је ђаво, у знак захвалности јунаку што га је избавио из јаме. Трава омогућава јунаку да добије цареву кћер за жену и уз њу пола царства. *...а, ево ја ћу тебе учинити честита што си ме од ње избавио. – Па ишчупа из земље*

једну травку, те је остави; а ја идем, па ћу ући у кћер тога и тога цара; из свега ће царства доћи лекари и попови и калуђери да је лијече и да мене ћерају, али ја нећу изићи дог гођ ти не дођеш; а ти се начини љекар, па и ти дођи да је лијечиш, и само је окади овом травом, а ја ћу одмах изаћи; потом ће теби цар дати своју кћер и узеће те да царујеш с њиме.

У бајци *У цара Тројана козје уши* чаробно дејство има прут зове. Кад се од њега начини свирала, она испушта речи које су речене у јаму из које је зова израсла.

У бајци *Немушти језик* чаробно средство је немушти језик, који јунак добија као награду што је спасао сина змијског цара. *Кад дођемо у двор к моме оцу, он ће теби давати шта год заштитеш: сребра, злата и камења драгог, али ти не узимај ништа, него ишти немушти језик. Он ће се дуго затезати, али ће ти најпосле опет дати.* Немушти језик даје велику моћ јунаку. *Чобан пође кроз шуму, и идући чујаше и разумеваше све што говоре тице и траве и све што је на свету.* Информације које добија слушајући животиње обезбеђују му материјално богатство, омогућавају му да сазна ко му је веран, а ко не и дају бољи увид за решења проблема свакодневнице.

У бајци *Чудновата длака*, чаробно својство има длака, црвена као крв, из косе девојке сјајне као сунце, косе просуте низ плећа, голе као од мајке рођене. Јунак чупа длаку из девојчине косе и касније је продаје по високој цени. То му омогућава да прехрани децу. Вредност длаке је велика и купује је цар. *Цар је расцијепи уздуж с врха до дна, и у њој нађе записано много знатнијех ствари кад се шта догађало у стара времена од постања свијета.* До информације о длаци и начину како да дође до ње јунак долази у сну, кад му се јавља једно дете. Обично се код јављања у сну не објашњава ко се јавио и не даје мотив за јављање. У овој бајци то је на крају детаљно објашњено. *А оно дијете што је на сну долазило, био је анђеоски послан од господара бога, који је хтио да потпоможе овога јаднога чојека, и да се открију тајне које нијесу биле јавне до онда.*

У бајци *Зла свекрва* чаробна својства имају тица што збори, дрво што пјева и вода зелена. Птица има улогу помагача јунакињи, а вода служи за оживљавање. *Кад дође, упазе једну велику пећину и у њој види тицу, која јој у они исти час долеће на десно раме, и рече: – Хвала да је богу! Колико има времена да те чекам, – и рече јој сувише: – Хајде у оно језеро онамо, зацрни*

воде зелене, и од онога дрвета што пјева гранчицу очебрсни, и кад дођемо до твоје браће, намажи их да оживе.

У бајци *Ђавоља маштанија и божја сила* јунак случајно, једну за другом, среће три бабе, које му, из сажаљења, дарују хлеб, лешник и орах. Улогу чаробног средства имају лешник и орах. *Крух кад дођеш пред кућу баци онијем зјерадима да те не изједу, а кад ти до највеће муке буде, упитај најприје љешника на ораха.* Лешник и орах имају моћ говора, а кад се разбију, од њих постају природне препреке за непријатеља. Чаробне моћи има и непријатељ, што му омогућава да успешно поништи дејство чаробних средстава. До победе јунак долази тек уз божју помоћ. ...у муци падне на ум цареву сину они љешник, пак га извади и упита: – *Ах забоба, шта ћемо сад? А љешник му одговори: – Отвори ме. Пошто га отвори, букнуше из њега жестоке ријеке, те мајци пут прекидоше. Али она таче штапом у воду, вода се раздвоји надвоје: те она за њима. Пошто виђеше да ће их опет стићи, извади царев син они орах пак завика: – А ти казуј шта ћемо! – Разбиј ме, одговори му орах; и како га разби, сину из њега огањ да се замало сва гора не запали. Али мајка ђевојчина пљуне огањ, те се у они час удуне, па једнако за њима у поћеру. Ондар царев син виђе да су ово ђавоља маштанија, прекрсти се пут истока и кликну јакога бога у помоћ, док пуче муња из неба те сажеже ђевојачку мајку.*

У бајци *Црно јагње* чаробно дејство има трава, и то најпре негативно, а потом позитивно. Зле сестре узимају од вештице траву којом желе да унесреће најмлађу сестру. *Даћете јој ову траву да попије ујутро нашите срца у води ненацетој, и како је попије доћи ће јој памрек у главу, те ће у гору побјећи.* У даљем току бајке и јунак и његова невеста губе живот. Јунаковом оцу у сну се јавља жена која му говори шта се десило и упућује га како да им помогне. *Устај на ноге, твој је син мртав и твоја снаха; него узми траву што под узглавницом нађеш и трчи у ту и ту гору, наћи ћеш их обоје једно до другог мртво, па помажи ране сину и добро траву ожми да му од ње сок у рану улезе, а снаси срце намажи и три пут реци: устаните несретњи па сретњи, акобогда.* Трава, жута као жукови цвијет, успешно ускрсава мртве.

У бајци *Царева кћи овца* чаробна средства су свирала, трава и штап. Свирала онемогућава цареву кћер да себи трајно одузме живот, тј. има моћ оживљавања, трава јој не дозвољава да се обогати, а штап јој помаже да се претвори у овцу. Свиралу и траву њен отац добија на захтев од бајалице, а штап

девојка случајно налази. *Отац поручи за бајалицу те му она рече: – Ево ти свирала, пак јој над главом свира од жрака до мрака, и оживљеће ти.* Трава се маже на место одсечених руку, и оне опет изничу. Штап упозорава да га не треба дирати. *Угледа негђе у некаквоме ћошку од куће некакав штап вас од сухога злата, на којему пише крвавијем словима; ,не тичи ме’. Она се зачуди шта то може бити, прихвати штап у руке, и тек што га поче превртати преко прста од руке, у они исти час она се прометну овца, и поче кроз кућу блејати.*

У бајци *Три јегуље* трава, када се намаже на људе, враћа им говор и способност да се крећу. Траву јунак отима од бабе која је људе окаменила и одузела им моћ говора. У бајци се јавља и бочица са водом, која, када се замути, наговештава смрт власника. *...и ево ти ова бочица пунана воде, држи је при себи, а кад видиш да ти се вода у њој замути, знади ондар да сам ти погинуо.*

У бајци *Чудотворни нож* чаробно средство је нож, који је неопходан за јунаково успешно извршење постављеног задатка. Даривалац је царева кћер, јер јој се јунак свиђа и жели да он успешно обави задатак и добије је за жену. *Ево ти овога коња испод мене, на њ узјаши те брзо у вилену гору пут истока, и кад дођеш на једну тророгу главицу, обрни се с десне на лијеву док упатиш једну бисерну ливаду и по њој пасу свакојаки коњи, те одабери онака три коња каква ти је мој отац нарекао, али ако би се препали, а ти извади овај нож и пут сунца окрени да се обасја ливада, онда ће ти сви коњи сами доћи и као јагњад паднути пред тобом, те ћеш их тако похватати и са собом довести. Кад коње похватиш, погледај око себе док угледаш један ћепариз насред оне ливаде, коријен му је мједен, гране сребрне а перја златна; пођи к њему и удри ножницом од ножа у коријен, и отвориће ти се силновито и од сваке сиже аспре, те узми и натовари она три коња и с њима овамо бјежи, те ћеш тако мојега оца цара смирити и мене ће ти он поклонити.*

У бајци *Зла маћеха* чаробно средство су три длаке из коњских репова. Спаљују се и посипају на ране. Упутства у сну добија јунакињин отац. Добија их, бољом вољом, од некаквог човека. *Али бог као бог – хвала њему и слава! – у они час у који су њојзи руке осјечене, учини те оцу њезину дође у сан некакав чоек и рече му: Врати се дома овај час, јер је твоја шћер живот изгубила по заповијести твоје безбожне жене, него тражи у војсци црна коња без бељега, бијелу бедевију без биљега, ата врана прије нејахана и ждребну кобилу, и од*

свакога узми по три длаке репне, изгори на огањ, па онијем прахом поступи ране својој шћери, те ће одмах бити као што је пријед била'. Прах заправо има моћ да девојци изникну руке, не од меса, већ од сувог злата.

У бајци *Царичина снаха овца* чаробна средства су два прстена. Један има дејство да јунакову жену претвори у овцу, а други да јој врати првобитно обличје. Први прстен жени злонамерно дарује јунакова мајка. Чаробно дејство има и штап, довољно је да царица њиме дотакне врата, па да се отворе. Царица снаји прстен даје на превару. *И препаде се сирота невјеста, скочи у сусрет свекрви, и падне пред њом на гола кољена као да јој се умоли и опроштење иште. А она је подиже говорећи: – Не бој се, мој синко, ја нијесам за друго дошла него да ти дарујем као поправ своје дијете. Ово изрекавши извади један прстен и ухвати снаху за руку, пак међући јој ови прстен на прст проњуњори неколико ријечи, а она њу у руку по закону пољуби и захвали на прстену. Царица отиде с те стопе, а снаха јој гледајући и премеђући ови прстен, какога још у своме вијеку није виђела, тако је био лијеп, мало за тијем претвори се у овцу.* Јунаку решење из непријатне ситуације нуде кумови, вила и змај. На њихову молбу царица пристаје да да други прстен, који овци враћа облик жене.

У бајци *Вилина гора* јунака зачарава вила коловођица, па постаје нем и слеп. Претходно, јунак је откупио дугове једног човека и спасио га вешала. Човек му се одужује помогавши да му се врате вид и моћ говора. Чаробно средство којим се то постиже је трава. *...ево ти однекуд долеће на крилима преда њ ови човјек, ухвати га за руку и рече: – Не бој се, што ти је? А он му рукама покаже да је ослијепио и онијемио. Тада они човјек кад то виђе, извади иза паса некакву малу златну свиралицу, па се припе на једно дрво и поче у њ звижјети, док ево ти са свију страна вила и виленика, овога човјека браће и сестара, побратима и посестрима, толико да им броја не бјеше, те почеше по гори брати некакве љековите траве, па дадоше младићу да пије, а другом му опет намазаше очи, те у они исти час стече вид очињи и разговор десет пута љепши и бољи неголи је пријед имао.*

У бајци *Три прстена* централни део бајке представља даривање. Даривалац је баба коју јунак случајно среће. Чаробно средство су трава и коса. Јунак, уз помоћ тих средстава, остварује циљ, прибавља прстен од звезда, од месеца и од сунца. Даривалац потом од јунака тражи услугу. *...зађе у некаку планину и набаса на једну бабу, ће украј пута сједи. Он јој назове помозбог, а*

она му прихвати: – Бог дај буди, несретњи па сретњи и пресретњи сине! Краљев син кад ово чу, он се зачуди и упита је шта ће ово рећи, а она одговори: – Ти си био пропао, али си наишао на љекара, који ће те – ако бог да – од те муке избавити. Тада он поче да јој казује, шта му је, а она му не даде, него завика: – Доста, доста, ја знам што ти је, него узми ову траву што ми је у њедрима, те је у своја њедра стави; рашичешљај ми косе и пушти ми половицу спријед а половицу низ плећи, пак до довече остани овђе код мене. Он је послуша: узме јој траву из њедара и стави у своја њедра, па расплете јој косу која паде по долини сва црна као угаљ, само ћеће која сиједа. А кад би испред вечера, рече баба краљеву сину: – Прву звијезду кад угледаш, извади ту траву из њедара и реци: дај ми, боже, прстен. Он тако и учини, и тек што изрече што му је рекла, звијезда се узигра, те преда њ прстен паде и у њему она иста звијезда. Потом рече му баба да пази кад изађе из горе мјесец, па да исто учини. И он учини, и прстен му паде и у њему мјесец. А кад би ујутру прије сунца, рече му баба: ,Пази добро, кад успомаља сунце, па кад помоли, гледај га кроз моје косе, докле са свијем изиђе, и трипута реци: – Претвори ми, боже, од ове косе прстен као сунце! Те он тако учини, и тек што трећи пут завика, проврже му се од онијех коса прстен сјајан као сунце. Пошто краљев син овако добави сва три прстена, упита бабу: – Шта сам ти дужан? А она му одговори: – Ништа друго него доклен си жив да се за моју душу молиш, јер ћу ја до мало дана умријети, и да не казујеш никоме.

У још једној варијанти бајке *Зла свекрва* чаробно средство је штап. Даривалац је анђео божји, а намера да се оконча неправда учињена деци и њиховој мајци. Оно двоје ћеце играјући се један дан по једној ливади прикаже им се један младић у бијелијем хаљинама са златнијем крилима – а ово је био анђео божји – и рече им: – Хајте дома; ево вам ови штап, пак куцајте по путу њиме и што гођ вам буде потреба, то ћете имати. Тако ћете доћи у један град, те уљезите унутра, и ће највиши двор видите, куцните овијем штапом у врата, те ће ви се врата сама отворити, па завичите: – Ах, ће си, жалосна мајко наша? Ђе си? Изађи и дођи да нас изгрлиш а ми тебе; већ је вријеме. Чаробно дејство у бајци има и царичин прстен који, кад га она намакне на штап, једно дете занеми, а када се прстен стресе са штапа, царица занеми.

У бајци *Сунчарева мајка* чаробно средство је трава која има моћ да оживи заклану девојку. Баба која је оживљава, не тражи ништа заузврат, али девојка

се нуди да је до смрти чува. Девојчина коса је златна, а прамен те косе омогућава царевом сину да је препозна и нађе. У бајци чудесну моћ има и босиљак, много леп и преко мере мирисан, који рађа жена и који се по потреби претвара у златокосу девојку.

У бајци *Лијек од мађија* чаробно средство је прстен, који јунаку помаже да победи аждају и змаја. Даривања нема, јер јунак већ има код себе прстен. У првом случају прстен у ноћи светли и заслепљује аждају, а у другом пушта огањ плаветан и сажеже змају крила и заслепи очи. Јунак убија аждају и змаја и узима им срце и очи.

У бајци *Царев син и Оштар Дан* чаробна средства су јабука, јагода и леска. Јунаку помаже Оштар Дан, без икаквог мотива, а он информације добија кришом од вила. *...на крају те планине има јабука, и на њој три јабуке да уберу, па да се једном баце на планину, одмах би им се цеста начинила...да уберу те три јагоде, па да једну баце на море, одмах би им се начинио мост...на крају те планине има лијеска и у њој три младице, да укрие те три младице, па да прекрсте на планини, сама би се цеста начинила.* Сва три средства јунаку помажу да побегне од потере. Узвраћање помоћнику не врши се одмах, већ после више од три године. Тражи се велика жртва, живот јунаковог детета, али то је само проба, помоћник на крају оживљава дете.

У бајци *Царевих и дивова кћи* чаробна средства су шипка и длака. Шипку употребљава дивова кћи, а длаку дарује јунаку, да је искористи кад му затреба. Све то девојка ради из љубави према јунаку, с циљем да постане јунакова жена. Шипка се употребљава више пута: раздваја товар проса од товара пшенице, копа рупу у коју утиче сва вода, сече и слаже дрва из целе шуме, претвара мазгу у башту, јунака у ружу, а девојку у пчелу, потом мазгу у ливаду, јунака у овце, а девојку у чобаницу, затим мазгу у реку, јунака у лађу, а девојку у патку. Шипка је такође у стању да све врати у пређашњи облик. Длака је девојчина и јунак је добија у најопаснијем тренутку. *Ево матере! Она је гора од оца, него ево ти ова длака па ако ти кад дође невоља прекини је.* Када јунак прекине длаку, из ње излази Арап који је спрема да испуни јунакове заповести и срећно га преноси у Стамбол. У бајци се као чаробан предмет, али у служби непријатеља, јављају и чизме које могу у један корак сахат пута ухватити.

У бајци *До златног расуденца* чаробно средство је свирала, али је јунак не добија на дар. Свиралом његова жена три пута обавља немогуће послове које

њен отац намеће јунаку. *Кад је он заспао, засвира она у свиралицу, а дођу милиони врагова, па неко коси, неко купи, и тако за час а оно све суво садјевено стоји.* Врагови из свирале сва три пута обављају посао наложен јунаку и тиме му сва три пута спасавају живот.

У бајци *Урис* чаробно средство је суза из свеће. Она не помаже јунаку, већ напротив, одузима му живот. Такву судбину доделиле су му суђенице на дан рођења и ништа га од ње није могло спасити. *Кад су младенци легли, наједанпут отисну се са свијеће једна суза и паде на сто. Чим паде, одмах и поче расти, те постаде велика колик` миш, па колик` мачка, па колик` пас, па најпослије колик` вук, те ћилас на младожењу и поједе га, па опет онако претварајући се из вука у пса, из пса у мачку, из мачке у миша, опет у сузу, оде натраг у свијећу.*

У бајци *Моћна сабљица* чаробно средство је сабља. Јунаку се она јавља у сну. *Кад су се њих двоје вјенчали, закалају отален па дођу у једну планину, и ту легну спавати; а он сања па му нешто каже на сну да има оvdје једно врело, и у том врелу змија, и у змији сабља: – Отиди – рече му – па уби змију и извади сабљу, па што год зажелиш, мани том сабљом – то ће ти бити.* Сабља јунаку обезбеђује двор као царев. Затим му помаже да сасече чету врагова. У једном тренутку јунаку сабља бива украдена, али успева да је поврати и њоме одсече врагу главу.

У бајци *Ваљаћу ти кад будеш висио о концу* чаробно средство је узда. Даривалац је старац, о чијим се кћерима јунак старао годину дана. Од њих јунак добија савет да као дар прими једино узду. *Сад оне њега стану путити: – Ништа ти, веле оне њему, – немој узети; он ће теби давати новаца колико гођ хоћеш; Али ти само реци да ти даде ону стару узду, и онда што гођ помислиш, гледни само кроза њу, намах ће ти бити.* Узда помаже јунаку да му се кућа претвори у двор. Потом му узда бива украдена и њоме га жена претвара у пса. Као пас, јунак чини услугу врагу, а враг њему противуслугу. Жена га од пса претвара у врапца, а враг му помаже да дође до узде и претвори самог себе у човека, а жену и њеног помоћника попа у кују и зеца.

У бајци *Циганка царица* чаробно средство су јабуке, које, кад се изрежу над водом, постају девојке. Јунак јабуке добија од але. Не наводи се зашто ала помаже јунаку, мада је јунака једна баба проклела да девојку само код але може да нађе. У даљем току бајке из капи крви сокола прска искра из које постане

девојка. Кад девојка плаче, уместо суза, из очију јој излазе бисери. Куд год девојка гази, ту расте трава.

У бајци *Бабова свиралица и мајкино вretenце* чаробна средства су секирица и свиралица. Даривалац је Божји анђео. ...луди узме свог магарца и натовари тамјан, па изиђе на једно велико брдо, и ту отовари и изручи тамјан на гомилу па га запали. У том дође Божји анђео па га упита: – Шта то радиш пријатељу? – Па ето, кадим Бога. – Па добро, а зашто кадиш Бога? – Па да ме види да сам ја на земљи, и да ми даде оно што желим. – А шта би ти најволео да ти Бог даде? – Ја бих најволео да ми Бог даде једну секирицу, па кад њоме манем, да падне гора докле се чује моја секирица, и да ми даде једну свиралицу, па кад засвирам, да све живо на дан хода око мене унаоколо игра. Онда му анђео рече: – Ено иди тамо у онај трн па ћеш тамо наћи све што желиш. И док луди оде и нађе у трну секирицу и свиралу, дотле је анђела нестало, а он се таман спремао и намислио да га моли за једну торбу у којој би било свега за јело. У бајци се не може уочити да су чаробна средства јунаку од користи, што је вероватно у складу са константним напомињањем да је он луд. Посао му је да чува козе и секиром једним ударцем посече целу шуму, па оне имају шта да једу, али свиралом их тера да непрекидно играју, па тако бивају све мршавије. Кад га газде кришом уходе да виде шта ради са козама, звуком свирале приморани су и они да играју, а на њихову молбу, јунак престаје са свирком. То је и крај бајке. Чаробна средства не доносе никакву добробит јунаку.

У бајци *Биберац* зрно бибера, пшенице и пиринча помажу жени да затрудни. Дете добија на дар од Бога. Онда стане кукати, плакати и жалити, а жалила је толико да се и самом Богу досадило, те јој пошаље анђела, који јој рече да узме једно зрно бибера, једно пшенице и једно пиринча, па то нека носи за појасом, па ће затруднети и родити сина, коме да надене име *Биберац*, и он ће је утешити. Осим што служи за утеху и помоћ мајци, *Биберац* враћа кући два брата и сестру, приморавши змаја да му браћу живом водом оживи, а потом га убивши и ослободивши сестру.

Готово подударна са претходном бајком је бајка *Бисерко* у којој је чаробно средство зрно бисера које чини да жена затрудни кад га поједе. А кад би гођ кућу чистила метлом, вавијек кад би почистила дођи однекуд зрно бисера, па начини сметиште по кући, она га узми па закључај у шкрињу, ал` оно опет

некако изићи и сметај. Кад се то њој већ додијало, узме она бисер па позобље, и стане опажати за дијете. Потом прође девет мјесеци, а она роди сина већег него други од петнаест година, и он намах устане, и стане ићи по кући. Бисерко обавља сличан задатак као и Биберац, али се за разлику од Биберца, на крају враћа кући. Као чаробни предмет у бајци се јавља и прстен. Кад то цар чује, скине свој прстен с руке, па пирне у њега, а к њему дође златан крилат коњ, па га пита шта би рад. Цар му рече: – Однеси овога човјека на горњи свијет.

У бајци *Огњевит човјек и царева кћи* чаробно средство је зрно бисера. Оно јунаку омогућава да стекне натприродну снагу и ослободи сестру од змаја. О моћи бисерног зрна информацију на превару његова сестра добија од змаја. *Моја је снага далеко, мене не море нико убити, него да прво убије змаја у шемарици, па да га расијече, те да из њега извади срце, нашао би у срцу зрно бисера, па кад би тај бисер позобао, онда би онај био јак као и ја сад, а ја бих био слабији од сваког дјетета.* Новостечена снага јунака преноси се на бројне синове које је касније имао.

У бајци *Змај од три главе и царева кћи* чаробно средство је одећа, јер се у њој налази змајева снага. Јунак му краде одећу кад одлази у језеро да се купа и тиме га побеђује. Информацију о змајевој одећи добија од чобанице, која такође жели да се ослободи змаја.

У бајци *Чобан ослободио цареву кћер* чаробно средство су јагоде. Јунак их налази случајно и једе их, несвестан дејства које ће произвести. *Идући он тако, дође у једну велику планину, и ту набаше на лијеп чапорак јагода. Кад он те јагоде види, дође к њима, па рече: – Баш сам гладан, сад ћу их зобати, те узме и назобље се онијех јагода. Како се он њих назоба ал` се њему чини да све чује некакву хуку и буку; он се мало препане, па се стане отале одмицати, али хука и бука не престаје. Он опет стане па слуша, ал` то свака шкуља њему нешто приповиједа, а диване међу се. Кад он то чује, рече сам себи: – Па хвала Богу, бар ћу се сад моћи са земљом разговарати.* Разговор са шкуљама омогућава јунаку да сазна где је сакривена царева кћи, што му касније омогућава да и сам постане цар.

У бајци *Златни коњ* чаробни предмети су метла, брус и тиквица воде. Јунак их добија од вила, према погодби, јер их је надсвирао. *Ти сад свирај, а ми ћемо играти, па ако ти нас надсвираш, ми ћемо те добро даровати, ако ли ми*

тебе надиграмо, ми ћемо ти очи ископати. Предмети се дају с намером да јунаку помогну у случају гоњења, ако их буде бацао, сметаће гониоцу. Јунак најпре водом из тиквице враћа вид људима за које ради. Ти људи у даљем току бајке постају јунакови гониоци. Један по један, јунак баца предмете добијене од вила и стварају се најпре велики шипраг и грич, затим велике греде и брда, а потом велико језеро. Не могавши да га стигне, старац гонилац му даје добар савет који му помаже да на крају добије цареву кћер за жену.

У бајци *Јова и царска ћерка* чаробно средство је јабука. Јунак је добија од мајке. *При поласку његовом, мати му даде једну јабуку, па му онда каже: – синко, добро да чуваш ту јабуку; ако ти до невоље буде, куј те буде напао, само му дај да окуси од ту јабуку, па се онда не бој!* Упутство за употребу јабуке јунак добија од свеца који му се три ноћи јавља. Јабука враћа у живот јунакову девојку која је постала ала. *Петлови закукуречу, ала отидне да сиђе у гроб, па кад види да је Јова лего на њојзино место, она га стане молит: – диг се, Јово, па диг се, Јово! Он је онда запита: – примаш ли се мое вере? И она одговори: – примам се! Он ју пружи јабуку, те окуси од њојзи, и она постане онака као што је и била док је жива била.*

У бајци *Деведесет и девет синова* чаробна средства су кефа, чешагија и огледало. Јунак их налази успут. *Ишли путем, ишли што игда могли, док тек запази он на путу у граби кефу исто онакву какву је видио у бабиној соби кад је одлазио к магарицу у итали. Иако му је магарац говорио да не узима кефе, он сведно сиђе с њега и узне кефу, те кренуше даље. Кад били опет мало подаље, али он опази у граби крај пута чешагију, иста онаква каква била у бабе, сиђе с магарца те узне и њу. Тако исто на трећем месту било и с огледалом: скочи и узнеде и њега, те хајде даље.* Сва три средства помажу јунаку да осујети непријатеља у гоњењу, а упутства за употребу добија од магарца. Од кефе се ствара велика шума, од чешагије јаме, гудуре, брегови, провалије, а од огледала море, које трајно зауставља непријатеља.

У бајци *Сентин* чаробна средства су свиралица, кост и трава. Свиралицу јунак добија на дар од змајева, без видљивог повода. Ако му буде потребна њихова помоћ, треба да засвира у свиралицу и они ће доћи. Кост има негативно дејство на јунака, користе је његови непријатељи да би га усмртили. *...она мени каже да у људским костима има једна саставна кост и да је та кост отровна, и ко би се на ту кост убо, да би одмах умро. Ово је та кост. Ево ти је, па је*

како њему подметни, нека се убоде, и онда ће можда умријети. Јунака покушавају да поврате у живот змајеви и рисови током седам година, али лек се налази тек у осмој години. Јунака спасава чудотворна трава. *Кад је настала осма година, они привезу лађу к обали, па изиђу на обалу, и ту наједанпут опаже гдје нешто звижди кроз траву. Кад они тамо, али то велика змија иде и носи коријен од траве у зубима. Они је питају шта ће јој тај коријен, а она им рече: – Убили су ми говедари сестру, па ћу је лијечити. Они јој реку: – Дај нама да ми нашега Сентина излијечимо, кога лијечимо већ седам година, па га никако излијечити не можемо, а она им рече: – Ево вам, па га лијечите. Они узму онај коријен, помажу Сентину рану, и он се одмах дигне.*

У бајци *Брат и сестра* медвед и рис, које је јунак одгојио, оживљавају јунака живом водом и живом травом. ...онда ће рис рећи медведу: – *Деде копај овде, ту има жива трава. Медвед ископа, а рис му рече: – Деде је протрљај док вода не потече. Медвед и то учини, па онда улију те живе водице господару у рану и истрљају га том травом, и господар им оживи. У даљем току бајке као чаробно средство појављује се и маст која оживљава. Јунак га на силу добија од бабе, коју затиче на крушкином дрвету испод којег је почео да пече зеца. Бабац се почне дерати и молити да је пусти, али јој он одговори: – Пуститићу те, али да ми оживиши овог човека овде са ова три хрта што си их окаменила. Она се стане изговарати да то не може учинити, нити то зна, али кад овај викне на хртове „вуците!“, она пристане, и рече да ће му оживети тога човека са хртовима, али никог више. Он викне хртове те је пусти, а она ископа испод крушке ћуп са неком машићу, па намаже и човека и хртове, док они одједанпут скочише, и кад се познадоше, упитају се за здравље.*

У бајци *Дечко који се ничега не плаши* чаробна средства су кошуља и крајцар, које јунак добија од мртваца којег је скинуо с вешала. Јунак мртваца није скинуо да би помогао њему, већ себи, јер му је сметало шкргутање мртвачевих кости на ветру. Без обзира на мотив за скидање, мртац је захвалан и жели да учини противуслугу. – *Сад ми кажи шта би најволио на свијету да ти дадем, јер си ме ти ослободио. Ја сам прав објешен, па се нијесам могао посветити док ме ко не скине с вјешала. Ти си ме скинуо, сад тражи шта хоћеш. Мали му рече: – Ја нећу ништа него да се никога не бојим. А овај му рече: – Нијеси се ни досад бојао, па одсад нећеш ни толико. Сада извади из њедара златну кошуљу па му даде и рече му: – Ево ти ове кошуље, па кога год*

будеш хтио тући, само реци: удри, кошуљо! И она ће тући, а кад речеш да престане, она ће престати. Још му даде један крајцар, па му рече: – Ево ти овога новца, па с ким се год почнеш играти у њега, однијећеш му све. Чаробни предмети омогућавају јунаку да победи врагове и добије царство и цареву кћер за жену. Кад види враг да му однесе све, скупи око себе још чудо врагова, па се стану картати на дукате, али мали и дукате однесе. Богме се врагови стану рогушити, а кад он види да би се тукли, извади ону кошуљу па рече: – Удри, кошуљо! а она зада па удриде по онијем враговима. Онда га врагови стану молити и заклињати да престане, али он ни бриге што се они криве. Најпослије им рече: – Дајте ми запис да нигда више нећете доћи, па ћу вас пустити. Кад они то чују, даду му најпослије запис, а он рече кошуљи да престане, и она престане, а врагови се поберу и оду.

У бајци *Милостиви солдат* дариваоци су Бог и свети Петар, прерушени у просјаке, јер је јунак великодушно поклонио њима све што је имао. Јунак одбија да поверује да му они могу испунити жеље. *Онда му вели Бог: – Па, ако ми и нијесмо кадри ништа да ти учинимо, кадар је Бог, па стога нам реци, да макар знамо твоје жеље, па ћемо се молити барем Богу да ти их испуни.* Јунак жели лулу коју би могао стално пушити, а да буде увек пуна, буцу која би тукла само оног којег би јој казао и карте с којима би увек добијао. Предмети се јунаку не поклањају директно, већ он у обичним предметима препознаје чаробна својства. *Пуши он, брате мој, пуши и гњечи дуван, а лула вавијек пуна. – Помози Боже! – помисли он, – неће ли Бог дати да је ово лула какву ја већ одавна желим!* Буца налази негде успут и испробава њено дејство на кобили, а карте налази у свом телећаку, након уласка у гостионицу. Буца омогућава јунаку да ослободи град врагова и добро се ожени, али и да отера смрт која је дошла по њега. После много година и добровољне смрти, буца чини да јунак из пакла буде пребачен у рај. Значај чаробних средстава за јунакову судбину у овој бајци није једнак у сва три случаја.

У бајци *Сатанаилова кћи* чаробно средство је рибља крљушт. На рибу јунак случајно наилази и пошто се одазива молби рибе, добија крљушт као награду. *...ловац се сагне да пије воде, па заграби с водом у руке малу златну рибицу и хтеде је метнути у торбу да је понесе, али му она рече: – Немој ме дирати ни носити из ове воде у којој су сви моји, ја ћу ти некад ваљати, па му да једну шкрљку са себе. Ловац узме шкрљку, а рибицу пусти, па пође даље.*

Ловац заборавља на крљушт и у одсудном тренутку случајно ипак добија помоћ од рибице. *И тако се почне свлачити, па му у томе испадне она шкрљка, а он се сети оне рибе, па узме шкрљку те је протрља, и у том спази ону рибицу где је изашла наврх воде па на крилцу држи онај прстен.* Тиме рибица јунаку спасава живот. На крају бајке јављају се још два чаробна средства, црвена и црна шипка, којима Сатанаилова кћи претвара незахвалног цара у зеца, а његовог доглавника у пса, чиме омогућава јунаку да се с њом венча и царује.

У бајци *Заклете жене* чаробна средства су кабаница, сабљица и кеса. Јунак их добија као поклон од жене која је била претворена у змију, а он јој је помогао да се врати у пређашњи облик. – *Добро дакле, ево ти ове кабанице, па кад се њом загрнеш, нико те видјети неће, и ево ти ове сабљице, па шта год јој речеш да дела, она ће урадити, и ево ти кесе, па кад год будеш требао новаца, а ти само њом тресни, па ће бити пуна дуката.* Јунак врло непромишљено користи поклоњене предмете и бивају му украдени. За њихово проналажење добија додатну помоћ. *Кад заспа, а он сања гдје му дође човјек па каже: – Убери тијех јабука више главе, па ако ти је ко крив, подај му појести, па ће му нарасти рози на глави; па опет ако их будеш хтио скинути, отиди преко трећег јарка, наћи ћеш врело, са тога врела узми воде па поли по њима, и одмах ће спасти.* Употреба чаробних средстава не показује се пресудном за јунакову судбину, већ му омогућава одређене повластице и лагоднији живот.

5. ОПИС ДАРИВАЊА, ДАРИВАЛАЦА И ЧАРОБНИХ СРЕДСТАВА У ГРЧКИМ И СРПСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА

5.1. Чаробна средства у грчким бајкама

Чаробна средства која се јављају у грчким народним бајкама су: бор, шешир, сабља, цреп, прутић, цвет руже, јаје, кости, царухе (опанци), капа, орах, бадем, лешник, длака, крило, кутијица, узда, штап, прашак, органи кокошке, нож, чешаљ, со, клупко, прстен, млин за кафу, кокошка, столњак, батина, кесица, свиралица, смоква, казанчић, јабука, паперје, крљушт, жаока, пешкир, ексер, хаљине.

Много чешће него у српским бајкама, као чаробно средство јавља се сабља (или сабљица, позната је грчка упадљива склоност ка деминутивима, прим. аут.). Њено уобичајено дејство је да може да посече неограничен број непријатеља.

Шешир чини невидљивим, као и капа. Некад уз помоћ такве капе можеш скакати небу под облаке.

Цреп има својство да када се убаци у бунар, из бунара искочи неограничено много људи и сви раде оно што им се заповеди.

Често чаробно средство, много чешће него у српским бајкама је штап, штапић, прут, прутић. Њиме се углавном удара по земљи или по мору. Често је приликом ударања потребно изговорити и специјалне речи да би се неко тиме дозвоао. Најчешће се штап или прут употребљава више пута у бајци, нпр., користи се за дозивање слугу у свакој ситуацији када је то потребно. Штап може створити врт са дрвећем, златну јабуку у врту, чесму са три славине. Штапом се може и великом броју зачараних животиња вратити људски облик. У једној бајци зелени штап окамењује, а црвени враћа људски облик.

Два чаробна средства настају од два искрена пољупца. Од првог пољупца настаје ружа која касније јунака спасава из блата направивши му пут. Ружа настала од другог пољупца уништава непријатеље створивши од њиховог пута блато.

Супруга најмлађег краљевића поклања свекру и деверима по једно јаје (свекру гушчје, а деверима кокошја). Кад се јаја отворе, у њима се налазе најскупоценији поклони који девојку од омражене чине омиљеном. У једној другој бајци у јајету нису скривене драгоцености, већ свемогући Арапин.

Из костију јегуље која је била девојка ниче дрво. Кад се дрво посече остаје пањ који говори о девојчиној судбини, а касније се претвара у девојку.

Царухе онеме ко их носи омогућавају да хода нечујно.

У ораху је скривена хаљина која је небо са звездама. У бадему је хаљина – земља са цвећем. У лешнику је хаљина – море са рибама.

Јаја, орах, бадем, лешник потврђују Литијеву констатацију о тежњи за геометријски идеалним облицима.

Захвалне животиње и у грчким бајкама су често присутне. Разликују се од животиња у српским бајкама. Длаку у грчким даје лав, што се у српским не дешава. Присутна је и пчела која даје крило или жаоку. Поред пера којег има и у српским бајкама, у грчким се добија и паперје.

Длака из девојчине косе када се веже за сабљу даје сабљи моћ да пресече пањ који нико раније није могао пресећи.

Кутијица има моћ да говори и у потпуности води јунака до остварења циља.

Узда, ако се загњури у море, постаје коњ са крилима. Ту појаву Лити је окарактерисао као нешто што се не дешава (коњ може да лети, али по изгледу се не разликује од обичних коња), али, с обзиром да се овде ради о грчким бајкама, мора се узети у обзир утицај античке митологије.

Трака има моћ да када се веже око врата умрлог, враћа га у живот.

Чаробно дејство има и специјални прашак којим јунак успављује змаја. Уочљиво је често присуство змајева у грчким бајкама.

Кокошка може да носи шаку новца, кад год се то од ње затражи. Органи кокошке имају чаробну моћ. Ко поједе њену главу, чује тајне целог света. Ко поједе њено срце, постаје познавалац свачијег срца. Ко поједе њену цигерицу, сваког јутра нађе десет новчића под јастуком.

Бројни предмети служе за заустављање гонилаца. Када се баци нож, настаје равница без краја. Када се баци чешаљ, настаје густа шикара пуна трња, мада се некад густина шикаре може подешавати густином чешља (најпре се баци редак чешаљ, па кад се гонилац ипак провуче, баци се и густ). Када се распе со, настаје велико језеро. Кад се баци пешкир, настаје море.

Прстен и ексер јављају се са негативним дејством. Прстен зле сестре натичу најмлађој на прст и она постаје мртва. Оживљава тек кад јој прстен скине краљевић. Зла Циганка забада девојци ексер у главу и она постаје птица.

Добија првобитно обличје тек кад јој случајно младић вади ексер из главе. Прстен може бити и користан кад из њега излази Арапин који извршава све заповести. Кад се прстен стави у воду, она се заледи, па се не проспе ни кап из врча приликом ношења.

Млин за кафу јунаку је од огромне помоћи, јер док га окреће, излази све што му је потребно. Кад долази у туђе руке, избацује со без заустављања и потапа брод.

Хаљине, начињене од траве коју девојка скупља по месечини и плете не изговарајући ни реч, враћају њену браћу у људско обличје.

Стољњак, као и у српским бајкама, кад се распростре ствара јело и пиће.

Кад у казанчић ставиш кутлачу, добијеш хране колико ти треба. Корпица даје грожђа колико треба.

Јабуку сирена даје рибару да је поједе, па да му жена роди дете.

Када се у кесицу стави обичан новац, постају златни цекини.

Кад засвираш у свиралицу, дође четрдесет змајева који те сматрају господарем и чине све што желиш.

Ко поједе црну смокву, израсту му рогови. Ко поједе белу смокву, отпадну му рогови.

Батина удара без престанка, али тек кад јој заповедиш „не ударај!”.

Жива вода се и у грчким бајкама користи за оживљавање.

5.2. Чаробна средства у српским бајкама

Чаробна средства која се јављају у српским бајкама су: перо (змаја), крљушт рибе, животињска длака (лисице, курјака, коња), длака из девојачке косе, суза из девојчиног ока, суза из свеће, прстен, струк босиљка, кључ, трешња, грожђе, марама, шешир, штап, кутија, шибљика, капа, штака, папуча, кабаница, столњак, кости, свирала, трава, лоза, улар, зрно проје, чизме, четка, чешагија, прут зове, немушти језик, лешник, орах, дрво, нож, јабука, јагода, леска, шипка, сабља, узда, кап крви сокола, секирица, зрно бибера, пшенице, пиринча, зрно бисера, одећа, метла, брус, тиквица воде, огледало, маст, кошуља, крајцар, лула, буца, карте, бразда која враћа изгубљено сећање.

Дакле, то су у српским бајкама готово увек предмети једноставног и одређеног облика, ни по димензијама ни по форми необични, њихово чаробно својство не може се докучити из њиховог изгледа, величина им је готово увек уобичајена. Не уочава се велика склоност ка пренаглашеним бојама, метализовању, минерализовању, па ни савршеним геометријским облицима. Код Срба, на први поглед чаробни предмети су идентични са профаним и ни по чему не могу импресионирати примаоца, до тренутка кад постане свестан њиховог дејства.

Постоје чаробна средства која су омиљена у српским бајкама (лековите траве, прстен, свирала, штап, длака, жива вода). Јављају се веома често, мада не увек са истим дејством. Остала се јављају ретко, можда чак само једном (сабља, нож, карте, лула, огледало, метла, крајцар, кап крви, суза).

Велики је значај који се у српским бајкама придаје трави – травкама. Најчешће се наводи само као трава, а само у изузетним случајевима прецизира се о каквој се трави ради, на пример струк босиљка¹¹. Дејство траве је готово увек врло моћно и позитивно. Међутим, уколико се напомене да та трава помаже само једном, њено додатно чување бива фатално по јунака. Могуће је и да иста трава кад се користи са лошом намером, има негативно дејство, а када је намера добра, то негативно дејство се истом травом поништава. Некада се за траву каже да је свемогућа, а некад се тачно прецизира шта може. Може да

---

¹¹ Посебан значај босиљка као магијске траве истиче Н. Радуловић у својој значајној студији *Слика света у српским народним бајкама* (2009: 281). У тој студији анализирају се и неке друге биљке и предмети који су присутни у српским бајкама.

врати вид, може да лечи од болести, кад се намаже на место одсечених руку, оне опет расту, кад се намаже на људе, враћа им моћ говора и способност да се крећу, оживљава мртве, а кад се користи уз одговарајуће речи, може чак да прибави прстен од звезда, месеца и сунца.

Длаке, пера и крљушт животиња најчешће имају улогу дозивања дариваоца у случају потребе и најчешће се то обавља њиховим спаљивањем. Дозвани дариваоци пружају најразличитије врсте помоћи. Некада длаке не служе за дозивање. Када се у једној бајци спале три коњске длаке, па прах поспе на ране, расту одсечене руке, али не од меса, већ од сувог злата. Другачије је са људским (девојачким) длакама. Длака из косе девојке служи за помоћ девојци, ствара гору као препреку гониоцима. Длака из косе друге девојке има јединствено својство да је у њој исписана људска историја од постања света, а јунаку служи само да њеном продајом дође до новца. Длака још једне девојке је чудотворна, кад се прекине, из ње излази Арапин који испуњава све заповести. Чудотворне су и девојачке сузе. Сузе једне девојке стварају реке, као препреку гониоцима, а сузе друге девојке претварају се у бисере. Изузетно необично, сузе из свеће у једној бајци одузимају јунаку живот, уз једино објашњење да му је судбина тако одредила. Зрно бисера може дати натприродну снагу, а жена која га поједе затрудни. Жена може затруднети и ако за појасом носи зрно бибера, пшенице и пиринча.

Веома често чаробно средство је и прстен, општеприсутан у светским бајкама. Када се принесе ватри из њега искачу два свемогућа Арапина. Прстен који светли заслепљује аждају, пушта плави огањ и сажеже змају крила и заслепи очи. Некад се јављају два прстена, један девојку претвара у овцу, а други јој враћа претходно обличје. Кад се прстен намакне на чаробни штап, дете занеми, кад се смакне, царица занеми.

Честа је и свирала. Из ње могу искочити два свемогућа Арапина. Може натерати виле на игру, а змаја смањити док се не претвори у мехурак који јунак гази. Свирала може да обавља све послове намењене јунаку. Може да спречи цареву кћер да се убије. Кад се начини свирала од прута зове, која је изникла из јаме у коју су изговорене тајне речи, онда свирала свира исте те тајне речи. Свирала може служити и за дозивање добронамерних змајева. Најчешће свирала тера све који је слушају на игру.

Оружје се као чаробно средство у српским бајкама веома ретко јавља. Сабља има моћ да ради шта год јој се наложи. Кад се њоме мане, испуњава све жеље. Нож служи за кроћење коња. Када се шешир окрене на глави, појаве се топови који све руше.

Често се јављају штап, прут, шибљике. Шибљике отварају подрум где јунак проналази браћу. Уз употребу чаробне речи, шибљике чине да се говеда сама повежу. Штап може створити цео град. Некад је штап свемогућ и доводи до потпуног благостања. Штап може и претворити девојку у овцу. Када се куцне штапом, добија се све што је потребно. Штака, кад њоме прекрстиш, окамењује или оживљује.

Кесе увек имају моћ да производе дукате.

Гаће чине невидљивим. Исто дејство имају и капа и кабаница.

Марама ствара неограничену количину јела и пића. Исто дејство има и столњак.

Четка и чешагија стварају препреке гониоцима. Када се разбију лешник и орах, који имају моћ говора, такође се стварају препреке гониоцима. За стварање препрека служе и метла, брус, тиквица с водом, огледало.

Кад јунак погледа кроз узду, све што замисли, то буде.

Секирица има моћ да сасече целу гору.

Кад јунак обуче добијену одећу, добија змајеву снагу.

Из кутије излазе девојке које дају благо, а може изаћи и девет Арапа.

Папучама, кад их обујеш, можеш прећи преко сваке воде.

Када се цеди кабаница, од сваке капи постаје овца.

Од више стабљика засађене лозе, у току ноћи само на једној ће родити грожђе. Јабука и леска могу створити пут, а јагода мост. Од трешања расту рогови, а од грожђа опадају. Кад се јабуке изрежу над водом, постају девојке. Јабука може вратити у живот.

Бог дарује лулу која је увек пуна, буцу која сваког пребије и карте с којима се увек добија. Ко има чаробни крајцар, с ким год игра, увек добија.

Кости заклане краве, која је претходно била девојчина мајка, стварају хаљину и голубове. Кост се, на другом месту, користи за усмрћивање јунака.

Из капи крви сокола прска искра из које постаје девојка.

На поклон се може добити и немушти језик, моћ разумевања говора животиња, што помаже јунаку на свим пољима.

Веома је карактеристична њива са браздом, која, када се прекорачи, враћа изгубљено сећање. За оживљавање се често користи жива вода.

5.3. Даривање и дариваоци у грчким бајкама

Чест даривалац је старица коју јунак случајно среће у шуми. Често се накнадно напомиње да је та старица суђаја. Некада је потребно да јунак буде љубазан према њој и понуди помоћ, а некада до даривања долази без икаквог повода.

Даривалац може бити вештица, чешће са злом него са добром намером. Намера јој је добра када жели да приволи јунака да се ожени њеном кћери. Некад одаје тајну несвесна да је прислушкују.

Често до чаробног средства јунак долази преваром двоје или троје људи који се свађају око поделе предмета.

Веома често супруга или будућа супруга даје упутства јунаку како да дође до чаробних средстава. Углавном треба да их затражи од њених родитеља или браће, који су често онострани бића.

Змај, побеђен у борби, пристаје да буде даривалац. Даривалац је и захвални змијски цар. Даривалац је у једној бајци сирена (јунак има њену крљушт, помоћу које може да је дозове, али се не напомиње како је добио ту крљушт).

Јунак некад купује чаробно средство не знајући да је чаробно.

До чаробних средстава може се доћи и прислушкивањем разговора оностраних бића.

Некада чаробна средства сасвим случајно дођу у јунаков посед.

Често јунак (чешће јунакиња) добија чаробно средство из сажалења дариваоца. То може бити комшиница, а могу бити и сунце и његова мајка, месец и његова мајка и звезде и њихова мајка.

Дрво се у једној бајци јавља као чаробно средство (бор – кад се попнеш на њега и заљуљаш га, пренесе те где год желиш), а у другој као даривалац (буква – цела шума тугује над судбином јунакиње и буква проговара и даје јој савет како да уз помоћ клупка нађе пут из шуме).

5.4. Даривање и дариваоци у српским бајкама

Дариваоци нису увек присутни, а када јесу, ређе него у бајкама остатка Европе припадају оностраном свету. Српске бајке су у највећој мери везане за живот људи на селу. Веома често дариваоци су чланови породице или будуће супруге, као и старице или старци које јунак случајно среће. Често су то захвалне животиње, које углавном дају нешто своје, длаку, перо, крљушт, како би их јунак могао дозвати у случају потребе. У више бајки даривалац је змијски цар, затим захвални мртац и најзад Бог, најчешће преко својих изасланика – анђела и светаца. Постоји пример и када је даривалац ђаво, у знак захвалности за избављење. У једној бајци даривалац је Општар Дан. Као дариваоци јављају се, мада ретко и не увек свесно, и змајеви и але.

До чаробних средстава јунак долази и крађом или преваром. Некада их једноставно случајно налази, а некада их, мада веома ретко, већ на самом почетку бајке има код себе. То су случајеви у којима нема правог даривања и обрађени су у много мањој мери од случајева са правим даривањем. За разлику од осталих чаробних средстава, трава се сразмерно ретко добија на поклон. Најчешће се за њена чаробна својства случајно сазна и потребно је траву кришом узети или отети.

Под правим даривањем подразумева се случај када даривалац својом вољом поклања чаробно средство јунаку, али се притом мора водити рачуна са каквом намером је учињен тај поклон. У већини случајева намера је добра, али постоје случајеви када је даривалац свестан да ће чаробно средство naudити јунаку и даје му га са рђавом намером. У неким бајкама даривалац успева у својој злој намери, а некада се такво средство окреће против њега.

Најчешће се даривалац у бајци јавља само једном, евентуално три пута и даје једно средство, а некада се исти даривалац јавља и више пута, обично три, и сваки пут да исто или различито средство. Могуће је и да се уместо једног јаве три различита дариваоца, али никада сва три заједно.

6. ЧАРОБНА СРЕДСТВА: ГРЧКЕ И СРПСКЕ БАЈКЕ И AaTh КАТАЛОГ

6.1. Чаробна средства (AaTh) у грчким и српским бајкама

Чаробни прстен (AaTh 560)

У AaTh каталогу основно дејство прстена је испуњавање жеља јунака. Такво дејство прстена среће се и у грчким и у српским бајкама. Поред тог дејства, у српским бајкама прстен служи за дозивање помоћника, надвладавање непријатеља, претварање људи у животиње и обрнуто, давање или одузимање моћи говора, и сам се претвара у нешто друго. У грчким бајкама, поред дејства наведеног у AaTh каталогу, може заледити воду у коју се стави, или учинити да особа која га носи на прсту делује као мртва.

Прстен као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Мирсина* прстен се јавља са негативним дејством на јунакињу. Ставивши отровни прстен на прст, јунакиња постаје мртва, о оживљава скидајући прстен.

У бајци *Пепељко* кад се баци прстен, излази Арапин који извршава наредбе.

У бајци *Браћа близанци* кад се у воду у врчу стави прстен, вода се заледи па се не може просути.

Прстен као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Чудотворни прстен* то је прстен змијског цара. Када се принесе ватри, из њега искачу два Арапа, који извршавају све жеље јунака.

У бајци *Ђаво и његов шегрт* прстен је облик који јунак поприма преко дана у току три године. Кад девојка прстеном удари у земљу, он се претвори у ситна зрна проје.

У бајци *Царичина снаха овца* један прстен јунакову жену претвара у овцу, а други јој враћа првобитни облик.

У бајци *Зла свекрва (друга варијанта)* када царица намакне прстен на штап, једно дете занеми, а кад се прстен стресе са штапа, царица занеми.

У бајци *Лијек од мађија* прстен у ноћи светли и заслепљује аждају и пушта огањ плаветан и сажеже змају крила и заслепи очи.

У бајци *Бисерко* уз помоћ прстена дозива се крилати коњ.

Чаробна кутија (AaTh 560B*)

У AaTh каталогу, под бројем 560B* наводи се ознака *Мачка и миш и чаробна кутија*. Не наводи се о каквој се чаробној кутији ради. С обзиром да се нигде више у каталогу не наводи кутија, овде се даје опис кутија које се јављају у српским и грчким бајкама.

Кутија као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Златна кутијица* овај предмет може да говори и помаже јунаку да освоји краљеву кћер.

Кутија као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Дијете са девет чирака* чаробно дејство кутије се не открива одмах. У кутији се налази девет чирака у које се ставе свеће, па се појави девет девојака које оставе свака по једну кесу блага јунаку. Кад је јунак угрожен, из исте кутије искаче девет Арапа који му прискачу у помоћ.

Чаробни штапић – штап (AaTh 563)

У AaTh каталогу под бројем 563 наводи се ознака *Сто, магарац и штапић*. С обзиром да се нигде даље у каталогу не наводи штапић или штап, на овом месту даје се опис штапова који се јављају у грчким и српским бајкама.

Штап-прутић као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Андравида која је постала златна рибица* јунак штапом удара три пута и буде оно што каже. Јунак штапом ствара врт, јабуку, чесму.

У бајци *Надалеко чувени змај* јунак златним штапићем враћа људски облик великом броју животиња.

У бајци *Браћа близанци* зеленим штапићем старица удара јунака и окамењује га. Црвеним штапићем брат га ослобађа магије.

У бајци *Госпа море* прутућем се лупа по мирном мору и дозива госпа-море.

У бајци *Зачарано језеро* златни прутућ дозива слушкиње које додносе одећу и украсе. Сребрни прутућ ствара кочију и коње.

Штап као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Везена марама*, кад се штап забоду у земљу, створи се град да нигде не можеш изаћи, а кад се извади штап, града нестане.

У бајци *Тица дјевојка* штап је свемогућ и јунаку обезбеђује потпуно благостање.

У бајци *Царева кћи овца* девојка која додирује штап, претвара се у овцу.

У бајци *Зла свекрва* (друга варијанта) кад се штапом куца по путу, добија се шта год се зажели. Кад се куцне у врата, она се сам отворе.

Чаробна кеса (AaTh 564, AaTh 566, AaTh 580*)

У AaTh каталогу под бројем 564 наводи се ознака *Кеса са магичним својствима и „Изађи, дечаче, изађи из вреће”*. Под бројем 566 наводи се *Три чаробна предмета и чудотворно воће*, при чему је један од предмета кеса која се сама пуни. Под бројем 580* наводи се ознака *Кеса без дна*. Кеса се као чаробни предмет јавља и у српским и у грчким бајкама и овде се наводе варијанте појављивања, мада се оне разликују од варијанти у AaTh каталогу.

Кеса као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Свираница и капица* ако се у кесицу стави обичан новац, постају златни цекини.

Кеса као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Везиров син* што год се стави у кесу, свака се пара створи дукатом.

У бајци *Заклете жене* кад се кесом тресне, кеса се напуни дукатима.

Чаробно перо (AaTh 573*)

У AaTh каталогу под бројем 573* наводе се пера која кажњавају агресивне просце. Не наводи се чија су пера. У српским и грчким бајкама улога пера је другачија.

Перо као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Краљево кумче и ћоса* перо служи за дозивање орла.

Перо као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Баш челик* то је перо змаја, сокола и орла. У сва три случаја се пали ради дозивања даривалаца.

У бајци *Златоруни ован* то су пера из орловог репа и голубјег левог крила. Пале се ради дозивања даривалаца.

Чаробни нож (AaTh 576, AaT h576B*)

Дејство ножа које се наводи у AaTha каталогу показује се у борби и победи ривала, што није случај у српским и грчким бајкама.

Нож као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Влашићи и Даница* од баченог ножа настаје равница без краја.

Нож као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Чудотворни нож* кад јунак ножницом од ножа удари у корен дрвета, проналази оно што мора однети цару.

Чаробна сабља (AaTh 576C*)

У AaTh каталогу наводи се пример опремања војске чаробном сабљом, чиме се побеђује непријатељ. Дејство у српским и грчким бајкама је слично.

Сабља као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Златне гране и Авајмени* сабља је непобедива, може победити и побити све.

У бајци *Удовичин син* сабља, на јунакову реч, може посећи неограничено много непријатеља.

У бајци *Дангуба* сабља ради шта год јој се каже.

Сабља као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Моћна сабљица* сабља има моћ да кад јунак мане њом, буде што год он зажели.

У бајци *Заклете жене* сабљица чини шта год јој се каже.

Чаробни шешир (AaTh 581*)

У AaTh каталогу под бројем 581* наводи се ознака *Шешир који испуњава жеље*. Шешир се јавља и у српским и у грчким бајкама, али у грчким његово дејство се не разликује од дејства капе.

Шешир као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Удовичин син* шешир чини оног ко га стави на главу невидљивим.

Шешир као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Везена марама* кад се окрене шешир, загрме топови и све сруше, а кад се поново окрене шешир, све се на један мах умири.

Чаробна узда (AaTh 594*)

У AaTh каталогу под бројем 594* са ознаком *Чаробна узда* наводи се да узда кроти све врсте коња. У српским и грчким бајкама узда се не користи за кроћење.

Узда као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Златни коњ* кад се узде загњуре у море, постају коњ са крилима.

Узда као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Ваљаћу ти кад будеш висио о концу* кад јунак погледа кроз узду, буде што је год помислио.

Чаробна флаута (AaTh 594)**

У AaTh каталогу под бројем 570 налази се чаробна свирала која окупља зечева, а под бројем 570В* чаробна фрула чији звук може окупити овце. Чаробна флаута под бројем 594** чини да овце и људи плешу. Иако флаута није карактеристична ни за српске ни за грчке бајке – јавља се искључиво свирала, узета је ознака 594** због подударности у дејству. Осим терања на игру, свирала у српским бајкама служи за оживљавање и за дозивање помоћника, што је дејство карактеристично и за грчке бајке. Специфично је у српској бајци дејство свирале која одаје добро чувану тајну.

Свирала као чаробно средство у грчким бајкама:

У бајци *Свираница и капица* кад засвираш у свиралу, долази четрдесет змајева који те сматрају господарем.

Свирала као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Везиров син* из свирале искачу два Арапа, који извршавају све што им се нареди.

У бајци *Дванаест мрва* док јунак свира на свирали, сви око њега играју.

У бајци *У цара Тројана козје уши* свирала начињена од прута зове који је изникао из јаме у коју је изговорена тајна о цару, свира речи које су речене у јаму.

У бајци *Царева кћи овца* звук свирале има моћ оживљавања.

У бајци *До златног расуденца* свиралом се дозивају врагови који обављају немогуће послове задате јунаку.

У бајци *Бабова свираница и мајкино вретенце* свирала чини да све живо на дан хода око јунака игра.

У бајци *Сентин* јунак засвира у свиралицу ако му је потребна помоћ змајева.

6.2. Чаробна средства (AaTh) у грчким бајкама којих нема у српским бајкама

Чаробни млин (AaTh 565)

У AaTh каталогу под бројем 565 налази се ознака *Чаробни млин* и наводи се млин који меље брашно или со и само власник може му наредити да стане. Такав пример налази се у грчкој бајци.

Млин као чаробно средство у грчкој бајци:

У бајци *Млин* овај предмет у рукама доброг човека избацује све што му је потребно, а у рукама злог незаустављиво избацује со која му потапа брод.

Чаробно птичје срце (AahT 567)

У AahT каталогу под бројем 567 налази се ознака *Чаробно птичје срце*. Онај ко га поједе добија моћ да пљује злато, да налази сваког дана новчић под јастуком, да постане краљ. Сличан пример, не само са срцем, налази се и у грчкој бајци.

Органи кокошке као чаробна средства у грчкој бајци:

У бајци *Окамењена глава*, срце и цигерица кокошке имају чаробна својства. Ко поједе главу, чује све тајне целог света. Ко поједе срце, постаје познавалац срца. Ко поједе цигерицу, налази сваког јутра десет златних новчића испод јастука.

Чаробни лонац (AaTh 591)

У AaTh каталогу под бројем 591 са ознаком *Украдени лонац* наводи се лонац који власнику доноси хлеб, пиво, новац.

Казан са чаробним дејством у грчкој бајци:

У бајци *Корњача и Грашчић* кад се у казанчић стави кутлача, обезбеђује се довољна количина хране.

6.3. Чаробна средства (AaTh) у српским, којих нема у грчким бајкама

Чаробна шипка (AaTh 560C*)

У AaTh каталогу то је шипка која ствара злато.

Шипка као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Царевих и дивова кћи* шипка раздваја товар проса од товара пшенице, копа рупу у коју утиче сва вода, сече и слаже дрва из целе шуме, претвара мазгу у башту, јунака у ружу, девојку у пчелу, мазгу у ливаду, јунака у овце, девојку у чобаницу, мазгу у реку, јунака у лађу, девојку у патку. У стању је и да све врати у пређашњи облик.

У бајци *Сатанаилова кћи* црвеном и црном шипком незахвални цар се претвара у зеца, а његов доглавник у пса.

Вода која враћа вид (AaTh 590)

У AaTh каталогу под бројем 590 помиње се враћање вида водом. У српским бајкама често је лековито дејство воде.

Вода као чудесни лек у српским бајкама:

У бајци *Зла свекрва* зелена вода из језера има моћ оживљавања.

У бајци *Три јегуље* вода, кад се у бочици замути, наговештава смрт власника.

У бајци *Биберац* жива вода оживљава јунакову браћу и јунакове сестре.

У бајци *Златни коњ* вода из тиквице најпре враћа људима вид, а потом се од ње ствара велико језеро, које омета гониоце.

У бајци *Брат и сестра* жива вода се утрљава јунаку у рану и он одмах оживи.

Чаробна кошуља (AaTh 590A)

У AaTh каталогу под бројем 590A са ознаком *Подмукла супруга* као једно од три чаробна средства која јунак добија наводи се кошуља. Не прецизира се које је њено дејство.

Кошуља као чаробно средство у српским бајкама:

У бајци *Дечко који се ничега не плаши* јунак добија златну кошуљу која туче сваког кога јој јунак нареди и престаје кад јој то нареди.

Чаробни мелем (AaTh 611)

У AaTh каталогу под бројем 611 стоји ознака *Дарови патуљака* и као један од дарова наводи се чаробни мелем којим јунак лечи болесну принцезу. У српској бајци наводи се дејство чаробне масти.

Маст као чаробни мелем у српској бајци:

У бајци *Брат и сестра* испод крушке је ископан ћуп са машћу која, кад се намаже, оживљава људе и животиње.

Чудотворне траве, лишће, корење (AaTh 612, AaTh 613В*)

У AaTh каталогу под бројем 612 помиње се ознака *Три змијска листа* са лековитим дејством лишћа и под бројем 613В* ознака *Жаба принцеза* са лековитим дејством корена биљке. За лековита својства биљака јунак сазнаје случајно, посматрајући или прислушкујући животиње, вештице, биљке. Лековита својства трава веома широко су обрађена у српским бајкама.

Траве као чудотворни лекови у српским бајкама:

У бајци *Златоруни ован* то је струк босиљка. Кад га јунак стави у торбу, па заспи, кад се пробуди, текући проблем му је решен.

У бајци *Ко добро чини не каје се* трава се намаже на болесне очи и оне прогледају.

У бајци *Краса из језера* трава може учинити све што јунак жели, али се сме употребити само једном. Јунак чува струк траве за следећу употребу, што се показује кобним за њега.

У бајци *Зла жена* травом се кади царева кћер, да би се излечила.

У бајци *Црно јагње* дејство траве је и негативно и позитивно. Ако девојка попије траву ујутру наште срца у води ненацетој, помути јој се памет. Друга трава, жута као жуков цвет, ускрсава мртве. Намаже се њен сок на рану или њоме намаже срце.

У бајци *Царева кћи овца* трава се маже на место одсечених руку, да би оне опет изникле.

У бајци *Три јегуље* трава, кад се намаже на људе, враћа им способност говора и кретања.

У бајци *Вилина гора* једна трава се пије, а другом се мажу очи, па се враћају говор и вид.

У бајци *Три прстена* јунак, уз помоћ траве коју држи у недрима, добија од звезде и месеца по један прстен.

У бајци *Сунчарева мајка* јавља се трава која има моћ да оживи заклану девојку. Јавља се и босиљак који рађа жена и који се, по потреби, претвара у златокосу девојку.

У бајци *Сентин* кореном траве помазана је Сентинова рана и он се одмах подигао.

У бајци *Брат и сестра* травом се трља јунакова рана и он одмах оживи.

6.4. Чаробна средства (AaTh) којих нема ни у грчким ни у српским бајкама

- плава светлост (562)
- сто или врећа која производи храну (563)
- кеса која се сама пуни (огртач), капа за путовање, рог (звиждаљка) којим се одевају војници (566)
- чаробно воће (моћ да пљује злато, да налази сваког дана новчић под јастуком, да постане краљ) (567A)
- ранац, шешир и рог који стварају храну, војнике... (569)
- чаробна свирала која окупља зечеве (570)
- чаробна рибља кожа која ствара злато (570A)
- чаробна фрула чији звук може окупити овце (570B*)
- пласт сена за који сви остају прилепљени (571)
- лутка која ствара новац и уједа (571C)
- псећа глава која лаје, секира која уједа (572*)
- лек који чини невидљивим (576D*)
- капи које чине невидљивим (576E*)
- одећа, храна и пиће од којих може добро да се живи (580)
- брод који иде по земљи и по води, а који се може носити у џепу (581)
- вретено (доноси јој принца), чунак (ствара чаробни пут) и игла (трансформише собу) (581*)
- траке за руку или појас који дају натприродну снагу (590)
- коњ, мач, којима јунак помаже краљу да дође до победе (590A)
- чаробни појас који даје снагу (590*)
- чаробна виолина (принуђује људе на плес), карте и пушка, лук који никад не промашује (592)
- чаробни камен који спречава стварање ватре и сви који покушавају да је направе, залепе се за жарач (593)
- пасуљ који чини да одмах израсте дрво, миш који пева, машина која везује људе(595A*)
- чаробна пушка, папуче, кеса (595B*)
- воће које лечи (610)
- крст (619*)

вашја кожа (621)

ногаре од кревета које говоре (622)

6.5. Чаробна средства којих има

и у грчким и у српским бајкама, а нема у АaTh каталогу

капа

У грчким бајкама:

У бајци *Свиралица и капица* кад ставиш капу постајеш невидљив и можеш скакати небу под облаке.

У бајци *Дангуба* капа чини невидљивим.

У бајци *Златне гране и Авајмени* ко стави капу, постаје невидљив.

У српским бајкама:

У бајци *Петар бега од смрти* капа чини невидљивим.

орак

У грчким бајкама:

У бајци *Лане* у ораку се налази хаљина која је небо са звездама.

У бајци *Гризовић* ломљењем ораха јунак добија златни предмет који касније користи за размену.

У српским бајкама:

У бајци *Ђавоља маштанија и божја сила* орак има моћ говора, а кад се отвори, из њега сине огањ да се замало сва гора не запали.

лешник

У грчким бајкама:

У бајци *Лане* у лешнику се налази хаљина која је море са рибама.

У бајци *Гризовић* ломљењем лешника јунак добија златни предмет који касније користи за размену.

У српским бајкама:

У бајци *Ђавоља маштанија и божја сила* лешник има моћ говора, а кад се отвори, из њега букну жестоке реке као препрека непријатељу.

животињска длака

У грчким бајкама:

У бајци *Бајка о ћоси* длаку дају лавови, да би их јунак дозвоао, ставивши је у ватру.

У бајци *Рибарево дете* длака свиње се спаљује да би се дозвола свиња.

У српским бајкама:

У бајци *Златна јабука и девет пауница* то су длаке лисице и курјака. Трљањем доводе до дозивања дариваоца.

У бајци *Очев трс* три пута дарује је лисица. Паљење длаке доводи до претварања лисице у актуелни предмет размене.

људска длака

У грчким бајкама:

У бајци *Браћа близанци* кад се за сабљу веже длака из девојчине косе, сабља може пресећи пањ.

У српским бајкама:

У бајци *Девојка бржа од коња* то је длака из девојчине косе, из које, кад се баци, узрасте страшна гора.

У бајци *Чудновата длака* овај предмет је црвен као крв, а узет из косе девојке сјајне као сунце. Кад се длака расцепи уздуж с врха до дна, у њој се нађе записано много ствари које су се догађале од постања света.

У бајци *Зла маћеха* длаке су из коњских репова. Спаљују се и посипају на ране, при чему девојци руке не изнису какве су пре биле, већ од сувог злата.

У бајци *Царевих и дивова кћи* јунак прекида длаку у случају невоље и из ње излази Арап спреман да испуни јунакове заповести.

У бајци *Три прстена* коса дариваоца се у присуству сунца и уз помоћ чаробних речи, претвара у прстен.

крљушт

У грчким бајкама:

У бајци *Рибарево дете* спаљивањем крљушти дозива се сирена.

У бајци *Краљево кумче и Ћоса* крљушт служи за дозивање рибе.

У српским бајкама:

У бајци *Златна јабука и девет пауница* трљањем крљушти дозива се даривалац.

У бајци *Златоруни ован* то је крљушт шарана, која се пали ради дозивања дариваоца.

У бајци *Сатанаилова кћи* јунак трљањем крљушти дозива захвалну рибицу која му помаже.

јабука

У грчким бајкама:

У бајци *Рибарево дете* старац једе јабуку да би му жена родила дете.

У српским бајкама:

У бајци *Царев син и Оштар Дан* ако се три јабуке баце на планину, одмах се створи пут.

У бајци *Циганка царица* јабуке, кад се изрежу над водом, постају девојке.

У бајци *Јова и царска ћерка* јабука враћа у живот јунакову девојку, која је постала ала.

столњак

У грчким бајкама:

У бајци *Сунце и месец* столњак кад се рашири, на њему се нађе сва храна коју јунак пожели.

У српским бајкама:

У бајци *Милош и дивоња* кад се столњак разастре, нађе се на њему јела колико год јунак жели.

батина

У грчким бајкама:

У бајци *Сунце и месец* батина по јунаковом налогу бије без престанка.

У српским бајкама:

У бајци *Милостиви солдат* буца туче сваког кога јунак каже.

6.6. Чаробна средства којих има у грчким бајкама,
а нема у српским и AaTh каталогу

бор

У бајци *Удовичин син* ко се попне на бор и заљуља га, може отићи куда год пожели.

цреп

У бајци *Удовичин син* кад се цреп баци у бунар, изађе гомила људи која чини све што јунак каже.

руже

У бајци *Учени краљевић* једна ружа спасава јунака из блата из којег се сам није могао извући, претвара блато у прав пут. Друга ружа пут претвара у блато и спасава јунака од змајева.

јаје

У бајци *Зачарано језеро* у гушчијем јајету налази се дијамантска круна, а у кокошијим јајима сатови са дијамантским ланцима.

У бајци *Златне гране и Авајмени* кад девојка пожели свог Арапина, разбије јаје и он одмах дође.

пањ

У бајци *Три цитруса* из пања излази глас који говори о томе шта се десило девојци. Касније из пања излази девојка.

царухе

У бајци *Златне гране и Авајмени* ко обује царухе, хода нечујно.

бадем

У бајци *Лане* у бадему се налази хаљина која је земља са цвећем.

У бајци *Гризовић* ломљењем бадема јунак добија златни предмет који касније користи за размену.

крило

У бајци *Бајка о ћоси* крило дају мрав и пчела. Јунак их може дозвати, ставивши крило у ватру.

У бајци *Рибарево дете* крило мрава најпре служи за дозивање мрава. Накнадно јунак добија још једно крило. Кад га стави у уста, постаје мрав.

У бајци *Краљево кумче и ћоса* крило служи за дозивање мрава.

паперје

У бајци *Рибарево дете* паперје орла служи за дозивање орла.

жаока

У бајци *Краљево кумче и ћоса* жаока служи за дозивање пчеле.

прашак

У бајци *Надалеко чувени змај* прашком јунак успављује змаја.

кокошка

У бајци *Сунце и месец* кокошка носи шаку новца кад год то јунак од ње затражи.

пешкир

У бајци *Цветана, плавојка, златокоса* од баченог пешкира настаје море.

ексер

У бајци *Брат и сестра* ексер има негативно дејство на јунакињу. Забоден јој је у главу, па је постала птица. Вађењем ексера враћа јој се првобитни облик.

со

У бајци *Влашићи и Даница* од расуте соли настаје велико језеро.

чешаљ

У бајци *Влашићи и Даница* од баченог чешља настаје густа шикара пуна трња.

У бајци *Цветана, плавојка, златокоса* од ретког чешља ствара се бодљикава шикара, а од густог још много гушће трновито шипражје.

крупко

У бајци *Мирсина* крупко помаже јунакињи да нађе излаз из шуме.

смоква

У бајци *Свиралица и катица* онеме ко поједе црне смокве, израсту рогови, а ко поједе беле, отпадну му.

корпица грожђа

У бајци *Корњача и Гршчић* колико год грожђа да се из корпице вади, она се не празни.

хаљине

У бајци *Дванаесторо браће која су постала птице* јунакиња бацивши хаљине на птице, браћи враћа људски облик.

ћилим

У бајци *Дангуба* ћилим онога ко седне на њега носи куда год зажели.

6.7. Чаробна средства којих има у српским бајкама,
а нема у грчким и AaTh каталогу

суза

У бајци *Девојка бржа од коња* то је суза девојке, из које букну страшне реке.

суза из свеће

У бајци *Урис* суза из свеће одузима јунаку живот, једе га, попримајући облике разних животиња почев од миша, па до вука. Таква судбина одређена је јунаку на дан рођења.

гаће

У бајци *Везиров син*, кад се обуку, чине човека невидљивим.

секира

У бајци *Бабова свиралица и мајкино вретенце* кад јунак мане секиром, падне гора докле се чује његова секира.

трешња

У бајци *Везиров син*, ко поједе трешње, израсту му рогови.

јагода

У бајци *Царев син и Оштар Дан* ако се јагода баци на море, одмах се начини мост.

У бајци *Чобанин ослободио цареву кћер* јагоде које је јунак појео чине да може да разуме говор земље, па од ње сазнаје важне информације које му омогућавају да постане цар.

леска

У бајци *Царев син и Оштар Дан* ако се укрсте три младице леске, па се прекрсти планина, начини се пут.

лоза

У бајци *Везиров син*, ко поједе грожђе, отпадну му рогови.

У бајци *Ко мање иште више му се даје* девојка сади три лозе да би постала жена оног на чијој лози следећег дана роди грожђе.

марама

У бајци *Везена марама*, кад рашириш мараму, створи се свако јело и пиће које пожелиш. Иста марама служи и за трампу за још три чаробна средства.

штака

У бајци *Петар бега од смрти* кад штаком прекрстиш, окамењујеш или оживљаваш.

шибљике

У бајци *Аждаја и царев син* кад се шибљике посеку, па удари њима по корену, отварају се гвоздена врата великог подрума где јунак налази оно што тражи.

У бајци *Краварић Марко* шибљикама јунак удара о кров штале и каже “прилп” да би се говеда сама свезала.

папуча

У бајци *Петар бега од смрти* кад обујеш папучу, можеш прећи преко сваке воде.

чизме

У бајци *Грбо и краљ ђаволски* једним кораком у чизмама пређе се година пута.

четка

У бајци *Грбо и краљ ђаволски* од бачене четке стварају се до небеса јеле, које ометају гониоце.

чешагија

У бајци *Грбо и краљ ђаволски* од бачене чешагије стварају се брда и планине до небеса.

У бајци *Деведесет и девет синова* од чешагије се стварају јаме, гудуре, брегови, провалије, који ометају непријатеља у гоњењу.

кабаница

У бајци *Бесмртни старац* кабаницу јунак замочи до пола у котао, па кад је оцеди, од сваке капи постане овца.

У бајци *Заклете жене* кабаница оног ко се њома загрне, чини невидљивим.

људске кости

У бајци *Пепељуга* кости су закопане у гробу и јунакиња на месту где их је закопала проналази хаљине и голубе-помоћнике.

У бајци *Сентин* кост има негативно дејство на јунака. То је саставна људска кост која је отровна, и ко се на њу убоду, одмах умре.

новчић

У бајци *Права се мука не да сакрити* новчић, потонувши или не потонувши, даје јунаку одговор на постављено питање.

мермерни камен

У бајци *Права се мука не да сакрити* мермерни камен претвара се у златни камен, да би јунаку указао да нешто није у реду.

улар

У бајци *Ђаво и његов шегрт* кад се уларом удари о земљу, нестане и коња и купца.

кључ

У бајци *Ђаво и његов шегрт* кад се кључевима удари о земљу, одмах нестане и радње и купца, од радње се створи голуб, а од купца кобац.

зрно проје

У бајци *Ђаво и његов шегрт* зрно, које врабац успева да позобе, претвара се у мачка који дави врапца.

немушти језик

У бајци *Немушти језик* немушти језик, добијен од змијског цара, помаже јунаку у великом броју свакодневних ситуација.

гранчица

У бајци *Зла свекрва* гранчица дрвета које пева има моћ оживљавања.

кап крви

У бајци *Циганка царица* из капи крви сокола прска искра од које постаје девојка.

зрно бибера

У бајци *Биберац* жена зрно бибера носи за појасом да би затруднела.

зрно пшенице

У бајци *Биберац* жена зрно пшенице носи за појасом да би затруднела.

зрно пиринча

У бајци *Биберац* жена зрно пиринча носи за појасом да би затруднела.

зрно бисера

У бајци *Бисерко* жена једе зрно бисера и затрудни.

У бајци *Огњевит човјек и царева кћи* зрно бисера омогућава јунаку да стекне натприродну снагу и ослободи сестру од змаја.

одећа

У бајци *Змај од три главе и царева кћи* у одећи се налази змајева снага.
Јунак краде одећу од змаја и тако га побеђује.

крајцар

У бајци *Дечко који се ничега не плаши* крајцар је такав да јунак побеђује с
ким год да се коцка.

метла

У бајци *Златни коњ* од бачене метле стварају се шипраг и грич, који
успоравају непријатеља.

брус

У бајци *Златни коњ* од баченог бруса стварају се велике греде и брда.

огледало

У бајци *Деведесет и девет синова* од огледала се ствара море које трајно
зауоставља непријатеља.

лула

У бајци *Милостиви солдат* лула је увек пуна, ма колико се пушило.

карте

У бајци *Милостиви солдат* на картама јунак увек добија.

7. ЗАКЉУЧАК

Резултати добијени упоређивањем чаробних средстава и њихове примене у српским, грчким и бајкама из АаTh каталога у великој мери разликују се од оног што се на почетку истраживања очекивало. Наиме, очекиван је знатно већи степен истоветности, како самих средстава, тако и њихове примене.

Нађено је укупно десет предмета из АаTh каталога који се јављају и у српским и у грчким бајкама (мада не подједнако често), што је знатно мање него што се очекивало. Ти предмети су: прстен, кутија, штап, кеса, перо, нож, сабља, шешир, узда, свирала (флаута). Примена неких од тих предмета (кутија, штап, шешир) у АаTh каталогу се уопште не наводи. Предмети чија је примена иста у сва три случаја су: прстен, кеса, перо, сабља, свирала (при чему имају и додатне примене које се разликују).

Укупно девет предмета заједничко је српским и грчким бајкама, али се не јављају у АаTh каталогу. То су капа, орах, лешник, животињска длака, људска длака, крљушт, јабука, столњак, батина. У бајкама оба народа капа чини невидљивим, животињска длака и крљушт служе за дозивање даривалаца, столњак обезбеђује храну, а батина туче непријатеља. Орах, лешник, људска длака и јабука имају различиту примену.

Шест предмета из АаTh каталога јавља се у српским бајкама, а у грчким не. Три предмета из АаTh каталога јавља се у грчким бајкама, а у српским не.

Чак 27 чаробних средстава из АаTh каталога није нађено ни у српским ни у грчким бајкама. Чак 36 чаробних средстава својствено је само српским бајкама, а нема их ни у грчким, ни у АаTh каталогу. За грчке бајке карактеристично је 21 чаробно средство, које се не јавља ни у српским бајкама, ни у АаTh каталогу.

Ови подаци недвосмислено указују да разлика има много више него сличности. Разлике у односу на АаTh каталог могу се у знатној мери објаснити констатацијом Стида Томпсона да бајке југоисточне Европе у каталогу нису у потпуности обрађене. Уочљива је међутим велика специфичност чаробних средстава из српских и грчких бајки у односу на чаробна средства у изузетно великом броју бајки које јесу обрађене у АТ каталогу. Свакако још необичније јесу неочекивано малобројне сличности и неочекивано велике разлике у чаробним средствима и њиховој примени у српским и грчким бајкама.

Разлике су велике што се тиче чаробних средстава, али што се тиче даривалаца и даривања, много је више сличности него разлика.

С обзиром да је циљ студије било само утврђивање и навођење постојећих сличности и разлика, није учињен покушај објашњавања узрока постојања баш таквих сличности и разлика.

8. ΛΙΤΕΡΑΤΟΥΡΑ

Извори

- Aarne, Antti. *Verzeichnis der Märchentypen*. Folklore Fellows Communications 3, Helsinki: Helsinki tiedeakatemia toimituksia, 1910.
- Aarne, Antti; Thompson, Stith. *The Types of the Folktale* (second revision). Folklore Fellows Communications 184, Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia, 1961.
- Μέγα, Γ.Α. *Ελληνικά παραμύθια*. σειρά πρώτη. 11^η έκδοση. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της „Εστίας”, 1998.
- Μέγα, Γ.Α. *Ελληνικά παραμύθια*. σειρά δεύτερα. 10^η έκδοση. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της „Εστίας”, 1999.
- Megas, G.A., Angelopoulos A., Brouskou A., Kaplanoglou M., Katrinaki E. *Catalogue of Greek Magic Folktales*. Helsinki: Academia Scientarum Fennica, 2012.
- Српске народне бајке*. (изабрао и приредио Д. Лакићевић), Београд: Рад, 1982.
- Srpske narodne pripovetke*. (priređio M. Pantić), Beograd: Nolit, 1964.
- Srpske narodne pripovijetke*. (priređio V.S. Karadžić), Beograd: Nolit, 1969.
- Српске народне приповијетке*, (приредио В.С. Карацић), Београд: Просвета, 1988.
- Чајкановић, Веселин. *Српске народне приповетке*. Београд: Гутенбергова галаксија, 1999.
- Čudotvorni prsten: Najlepše srpske narodne pripovetke*. (priređio V. Čajkanović), Niš: Prosveta, 2002.
- Χατζητάκη-Καψωμένου, Χρυσούλα. *Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2002.

Цитирана литература

- Αυδίκος, Ευάγγελος. *Το λαϊκό παραμύθι*. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας, 1994.
- Благојевић, Гордана. *О лаографији и антропологији у Грчкој*. Етнологија и антропологија: стање и перспективе (ур. Драгана Радојичић), Београд: Етнографски институт САНУ, 2005, 55-65.
- Грчке народне бајке*. (приредила и превела К. Марицки-Гађански), Београд: Рад, 2001.
- Ђурић, Војислав. *Антологија народних приповедака*, Београд: СКЗ, 1990.

- Ημέλλου, Στεφ. Δ. *Ιστορικά και μεθοδολογικά της ελληνικής λαογραφίας τεύχος Α΄*. Αθήνα: Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων, 1995.
- Καπλάνογλου, Μαριάνθη. *Ελληνική λαϊκή παράδοση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1998.
- Καπλάνογλου, Μαριάνθη. *Παραμύθι και αφήγηση στην Ελλάδα: Μια Παλιά τέχνη σε μια νέα εποχή*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2002.
- Лакићевић, Драган. *Чаробна књига*. Београд: Дерета, 2004.
- Латковић, Видо. *Народна књижевност I*. Београд: Народна књига, 1967.
- Лити, Макс. *Европска народна бајка*. Београд: Орбис, 1994.
- Luethi, Max. *Die Gabe in Maerchen und in der Sage*. Bern: Buchdruckerei Buchler & Co., 1943.
- Μερακλής, Μιχάλης. *Ο Max Luthi και το ευρωπαϊκό παραμύθι*. Από το παραμύθι στα κόμικς (επιμελ. Ευάγγελος Αυδίκος), Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας, 1996
- Μερακλής, Μιχάλης. *Τα παραμύθια μας*. Αθήνα: Εντός, 2001.
- Μερακλής, Μιχάλης. *Το λαϊκό παραμύθι*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 1999.
- Μερακλής, Μιχάλης. *Έντεχνος λαϊκός λόγος*. Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1993.
- Milinković, Z. Miomir. *Poetika folklorne bajke*. Узданица, IX/2, 2012, 23-33.
- Милошевић-Ђорђевић, Нада. *Од бајке до изреке*. 2. издање, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд: Чигоја, 2006.
- Narodna bajka u modernoj književnosti*. (priredila M. Drndarski), Beograd: Nolit, 1978.
- Проп, Владимир. *Морфологија бајке*. Београд: Просвета, 1982.
- Radulović, Nemanja. *Zapažanja o nekim funkcijama predmeta u bajkama*. Prilozi za knjizevnost, jezik, istoriju i folklor, Volume 72, Issue 1-4, 2006, 103-110.
- Радуловић, Немања. *Слика света у српским народним бајкама*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2009.
- Радуловић, Немања. *Арне-Томпсонов систем у српској фолклористици*. Зборник Савремена српска фолклористика III, Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” Београд, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Београд, 2016, 169-185.
- Roerich, Lutz. *Folktales and Reality*. Indiana: Indiana University Press, 1991.
- Самарџија, Снежана. *Поетика усмених прозних облика* Београд: Народна књига, 1997.
- Τζένη, Μωραΐτη. *Ο μαγικός βοηθός*. Αθήνα: Ταξιδευτής, 2003.
- Филиповић-Радулашки, Татјана. *Формалистичко и структуралистичко тумачење бајке*. Београд: САНУ, 1997.

9. ПРИЛОЗИ

Прилог 1 – Кратак преглед историје проучавања грчких бајки

До 19. века није било значајнијег интересовања за грчко народно стваралаштво. У 19. веку, унутар климе романтизма који се развио у целој Европи, народна култура доживела је велики продор у књижевне и лингвистичке кругове и наишла на веома добар пријем. Народној књижевности дат је статус веродостојне књижевности, за разлику од академизма. У њој је виђен вредан извора сазнања о карактеру народа. Народни митови нису сматрани лажима, већ маштовитим и поетским приказивањем истине.

Новогрчка народна бајка представља врло озбиљну област са аспекта традиције, науке, уметности, живота. Као што је случај са многим другим областима, и за ову су странци први показали интересовање.

Прво помињање грчких народних бајки среће се у хроници Француза Ж. А. Бишона (J. A. Buchon) из 1843. објављеној у Паризу, где описује свој случајни сусрет са двојицом приповедача са Лезбоса и из Тесалије и у прилогу објављује три бајке *Η ροδιά*, *Ο Δρακοφάγος* и *Το μαυικό ψαράκι*.

Француз Гиј (Guys) даје наводе о бајкама у својим опсежнијим истраживањима свакодневног живота Грка. Трудио се да га упозна на путовањима и упореди са оним што је знао о животу античких Грка.

Године 1843. у Санкт Петербургу, један Грк из дијаспоре, Георгиос Евламбиос, објавио је збирку грчких народних песама (што представља прво такво издање које је саставио Грк) са карактеристичним називом *Αμάραντος, ήτοι τα ρόδα της αναγεννηθείσης Ελλάδος*. Песме су биле преведене на руски. У другом делу књиге објављена је бајка *Τ'αθάνατο νερό* са преводом на руски, уз напомену да пре ове нигде није објављена бајка савремених Грка.

Прве озбиљне покушаје сакупљања бајки направио је Аустријанац Јохан Георг фон Хан (Johann Georg von Hahn), најпре конзул у Јањини 1848. године, а после три године премештен на Сирос. Са тих је места прикупио бајке за своју збирку, која је на немачком објављена 1864. под називом *Griechische und albanische Maerchen*. Издање је обухватало 101 грчку бајку (66 из Епира и 35 са Сироса) и 13 албанских. Први је на међународном нивоу формирао систем класификације бајки на типове, при чему се руководио античким грчким

ликовима (нпр. тип јунака који убија змаја назвао је Андромединим типом). Његова класификација сада има само историјски значај.

Важне информације о Хановом раду даје други значајни изучавалац и издавач новогрчких бајки, Жан Пио (Jean Pío), који је дошао у Грчку да изучи новогрчки језик. На Сиросу је боравио у Хановој кући и, уз други језички материјал, сакупио и бајке. Указао је Хану на значај објављивања бајки на изворном језику. Из Ханове збирке узео је 25 бајки из Епира и пет са Тиноса и са 17 својих бајки објавио 1879. у Копенхагену збирку *Νεοελληνικά παραμύθια. Contes populaires grecs*. Дански филолог је као свој главни циљ поставио попис текстова са тачним навођењем изговора без икаквих одступања од изворног народног језика.

Потребно је поменути и Бернарда Шмита (Bernarda Schmita), који је 1877. издао књигу-збирку грчког народног стваралаштва *Maerchen, Sagen und Volkslieder*. То је била збирка од 25 бајки. Са сакупљањем материјала почео је на Закинтосу, пре издавања Ханове збирке. Истакао је да му је, као филологу, циљ био да установи да ли су и у којој мери преживели елементи старогрчке митологије у новогрчким бајкама. То је вероватно разлог што је сакупљао текстове који су давали позитиван одговор на наведену недоумицу. Г. Мегас поставља питање аутентичности бајки из Шмитове збирке, јер је, сакупљајући их, долазио у контакт и са образованим филолозима, а не само са аутентичним народним приповедачима.

У истом духу, али првенствено са лингвистичким интересовањем, сакупљању бајки приступили су Паул Кречмер (Paul Kretschmer) (1917), Емил Легран (Emile Legrand) (1881) и Луј Русел (Louis Roussel) (1929), који је објавио 84 бајке са Миконоса записане фонетским алфабетом.

Класични филолози су посебно желели да изучавају народни живот и језик савремених Грка с циљем да се приближе темама које се односе на религију античких Грка, њихову митологију итд.

Енглески археолог, који је постао бриљантан изучавалац народног стваралаштва, Ричард Докинс (Richard Dawkins), имао је најуравнотеженији став о односу новогрчких бајки и антике. Покушао је и да направи разлике између грчких и турских бајки, као и грчких и италијанских.

Средином 19. века и сама Грчка држава почела је да схвата огроман национални значај прикупљања материјала везаног за народно стваралаштво.

Сматрало се да је управо преко народних песама и бајки могуће навестити везу новогрчке културе са античком. Постојала је жеља за доказивањем континуитета хеленизма од антике до савременог доба. Године 1850. новоосновани часопис *Пандора* отпочео је са објављивањем народних песама. Од 1856. тај покушај добио је систематичнији карактер, а Министарство просвете затражило је од свих просветних радника ангажовање у прављењу збирки народног стваралаштва. Иницијатива је потекла пре свега из патриотизма, а тек потом из научног интереса. Највећи део прикупљеног материјала чуван је у архивима, и то пре свега у Архиву народног стваралаштва Николаоса Политиса (1918) који сада потпада под Атинску академију и у Центру за Малоазијске студије (1933) који је основала Мелпо Мерлије.

Сакупљањем и објављивањем бајки бавила су се или друштва, нпр. Грчко филолошко друштво из Цариграда, Филолошко друштво Парнас или учени појединци који су желели да истакну значај народног стваралаштва. Од великог значаја била су два тома бајки са Пелопонеза, објављена 1870. и 1874. под називом *Νεοελληνικά ανάλεκτα του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού*, чији су приређивачи били Николаос Политис и Спиридон Ламброс и збирка атинских бајки приређивача Маријане Гр. Камбуроглу (1883). Објављиване су и бајке са острва: Д. Хавјарас са Симија (1891), А. Дјамандарас са Кастелориза (1892) и Ј. Пападопулос са Нисироса (1891). Бајки је било и у фолклористичким издањима Саваса Јоанидиса из Трапезунте (1870), Е. Стаматијадиса са Самоса (1887), А. Сакелариуа са Кипра (1891) и Сарандијадиса Ј. Архелаоса из Понта. Неке од тих бајки превели су и на страним језицима објавили Е. М. Гелдарт (E.M.Geldart) (1884) и Луси М. Џ. Гарнет (Lucy M. J. Garnett) (1896).

Године 1909. оснивање Грчког лаографског друштва на челу са Николаосом Политисом најавило је нови период у сакупљачкој активности. Почео је са излажењем часопис *Λαογραφία* у којем је значајан део готово увек посвећиван бајкама. Објављене бајке редовно су пратили коментари Николаоса Политиса, као и Адамандиоса Адамандиуа и Стилпона Кирјакидиса. У циљу промовисања бележења бајки часопис *Εστία* организовао је 1893. и такмичење записаних бајки, на које су приспеле 32 бајке, а у комисији су поред Политиса били Паламас и Дросинис.

Поред часописа *Λαογραφία* са излажењем су почели и други слични часописи: *Αρχεῖον του θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού*, *Θρακικά*,

Αστήρ του Πόντου, Αρχαίον Πόντου, Κυπριακά γράμματα, Μικρασιατικά χρονικά и др.

Огроман допринос проучавању бајки дали су Политисови ученици Стилпон Кирјакидис и Георгиос Мегас, професори у Солуну и Атини. Кирјакидис посебан значај придаје историјској димензији културолошких феномена и интересује се за улогу носилаца културе, као и улогу жене у очувању и преносу традиције.

До сада најзначајнији проучавалац грчке народне бајке био је Георгиос Мегас. Проучавање грчких бајки подигао је на међународни ниво. Издавао је грчке бајке на страним језицима и преводио студије о бајкама са страних језика на грчки. У тој области посебно је значајно објављивање Мегасове збирке грчких бајки на немачком под насловом *Griechische Volksmaerchen* (1965) у оквиру едиције *Die Maerchen der Weltliteratur*, као и двојезично издање на грчком и немачком (1968) у оквиру едиције *Begegnung der Voelker in Maerchen*. Бајке су објављене на енглеском под насловом *Folktales of Greece* (1970), а касније и на бугарском, словеначком, румунском, мађарском, шведском и данском. У анализама бајки Мегас се придржавао историјско-географског метода финске школе, посебно истичући дијахронијску димензију бајки и везу тема и мотива са античким грчким митовима, показујући велику наклоност и према новом методу морфолошке анализе Владимира Пропа. Веома брзо осетио је потребу за састављањем каталога типова грчких бајки у складу са системом Арне-Томпсон (Arne-Thompson), јер је већ располагао збирком од око 21000 бајки, што објављених, што необјављених. Низ година радио је на каталогу и успео да оформи само први том, који је објављен две године после његове смрти (1978). Објављена су још три тома, 1994. и 1999. које су приредиле његови настављачи Ана Ангелопулу и Егли Бруску и 2004. Ана Ангелопулу, Марианти Капланоглу и Емануела Катринаки.

Професор Димитриос Лукатос проучавао је теме које се односе на историјат изучавања бајке као врсте, теорије о пореклу бајке као врсте и описао је карактеристике новогрчких бајки.

И професору Михалису Мераклису припада важно место међу проучаваоцима новогрчких бајки. Написао је велики број значајних студија, а неке од њих, обједињене у збирци *Та παραμύθια μας* (1973) годинама су представљале основну литературу те врсте у грчкој библиографији.

Значајна година за проучавање бајки у Грчкој је и 1987. када је у грчком преводу објављена Пропова *Μορφολοгија бајке*, мада је мали број проучавалаца кренуо његовим стопама.

У епицентру нових интересовања налазе се теме које се односе на историјску димензију бајке, њену морфологију, њену функцију, идеолошки садржај, семиотику, естетику, утицаје ове приповедне врсте на књижевност, као и развој нових начина приповедања у бајци.

Међу савременим проучаваоцима, поред већ поменутих Ане Ангелопулу, Егли Бруску и Евангелоса Авдикоса, треба поменути и Минаса Алексијадиса (Атински универзитет), који је између осталог промовисао и бајке са Карпатоса и Елеонору Скутери-Дидаскалу (Солунски универзитет) која је усвојила антрополошки и семиотички приступ у проучавању бајки.

Најзначајније збирке бајки које су објављених последњих година су, хронолошким редом: С. Епифаниу-Петраки (1966, 1969, бајке из Смирне), К. Мусеу-Бујуку (1976, Ливиси и Макри из М. Азије), М. Кљафа (1977, Тесалија), Е. Антониу-Андонаку (1985, Континентална Грчка), С.А. Ванглис (1986, Халкидик), Ј. Папатреха (1986, Акарнаниа), З. Спиropулу-Пападимитриу (1989, Пелопонез), П. Кондомихис (1995, Лефкада), М. Капланоглу (1999, Додеканез).

Крупним кораком закорачило је грчко проучавање бајки у 21. век обимном студијом професора на Аристотеловом универзитету у Солуну, Хрисуле Хацитаки-Капсомену са називом *Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι*, објављеном у Институту за новогрчке студије у Солуну. Уз 350 страница бајки читаоцу се на 175 страна нуди и увид у све аспекте проучавања грчких народних бајки, као што су подела бајки, приступи проучавању, методи анализе, карактеристике новогрчких бајки и етнографске чињенице о бајци као делу грчке традиције.

Од изузетног значаја за проучавање народних бајки и целокупну грчку фолклористику је 2012. година када је Финска академија наука објавила Каталог грчких чаробних бајки (*Catalogue of Greek Magic Folktales*). Тај каталог представља краћу верзију пет томова *Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών* објављених на грчком у раздобљу од 1994. до 2007. (1994 АТУ 700–749, 1999. АТУ 300–499 (два тома), 2004. АТУ 500–559 и 2007. 560–699).

Прилог 2 – Чаробни предмет – AaTh каталог 560-649

560–568 Чаробни предмет јунаку бива украден али он успева да се избори за његов повратак

560 *Чаробни прстен*. Захвалне животиње (мачка и пас) успевају да му га поврате.

I *Чаробни предмет добијен*. Јунак добија чаробни прстен (камен) који испуњава све жеље власника, од (а) човека чијег је сина спасио од смрти или (б) мачке или пса које је спасио или избавио или га (с) налази.

II *Чаробни дворац*. Уз помоћ прстена који испуњава жеље јунак гради чаробни замак и жени се краљевом кћери.

III *Крађа чаробног предмета*. Чаробни прстен краде (а) јунакова супруга или (б) треће лице које жели да поседује супругу. – (с) Дворац и супруга су пренети на далеко острво.

IV *Поновно стицање предмета*. (а) Јунак поново стиче изгубљени предмет уз помоћ захвалне мачке и пса који пливају до острва и принуђују миша да украде прстен из лоповљевих уста, или (б) уз помоћ другог чаробног предмета који преноси јунака на острво. (с) Замак и краљева кћи се враћају.

560А* *Магични пртсен и летећи коњ*.

560В* *Мачка и миш и чаробна кутија*

560С* *Шитка која ствара злато украдена и повраћена*

561 *Аладин*. Предмет је повраћен уз помоћ другог чаробног предмета.

562 *Дух у плавој светлости*. Три ноћи за редом дух доноси краљеву кћер јунаку. У току лета оставља плаву светлост за собом. Друг му је доноси у затвор и она га спашава од казне. Када јунак треба да буде погубљен тражи дозволу да упали лулу па тако дозива духа да га избави.

563 *Сто, магарац и штапић*. Штапић приморава подмуклог власника гостионице да врати сто и магарца.

Анализа: типови 563 и 564

I *Чаробни предмет*. (а) Сиромашни човек добија три чаробна предмета: (б) сто или врећу која производи храну, (с) магарца који

избацује злато, (d) и батину или (e) врећу у којој је патуљак који пребија непријатеља док му власник не каже да престане.

II *Предмет украден и повраћен.* (a) Прва два предмета краде власник гостионице, (b) јунакова браћа или (c) комшија. (d) Уз помоћ батине или вреће предмети су повраћени.

564 *Кеса са магичним својствима и “Изађи, дечаче, изађи из вреће!”* Богати сусед краде чаробни предмет. Уз помоћ вреће јунак изнуђује повратак кесе.

565 *Чаробни млин.* Меље огромну количину брашна или соли када човек који га је украо не може да га заустави.

I *Чаробни млин (лонац)* Јунак или јунакиња добијају (a) чаробни лонац који се сам пуни кашом или (b) млин који меље брашно или со. (c) Само власник може му наредити да стане.

II Млин наставља да меље. (a) У одсуству јунакиње њена мајка наређује лонцу да ради али не може да га заустави и пуни кућу кашом док се власница не врати да га заустави; или (b) крадљивац предмета не може да га заустави и мора да га врати власнику; или (c) капетан брода краде млин и носи га на брод, где му наређује да меље со. Не може да га заустави и он потапа брод и наставља да меље. Зато у мору има соли.

566 *Три чаробна предмета и чудотворно воће (fortunatus).* Повратак предмета се остварује јабуком, од које, кад се поједе, расту рогови.

I *Чаробни предмет.* (a) Сваки од тројице људи добија од патуљка или принцезе чаробни предмет: (b) кесу која се сама пуни (огртач), (c) капу за путовање, (d) рог (звиждаљку) којом се опремају војници.

II *Губитак предмета.* (a) Предмете један по један краде принцеза са којом јунак игра карте. (b) Уз помоћ капе за путовање принцезу преносе на удаљено место, али она се спасава.

III *Чаробна јабука.* Јунак једе јабуку од које му расту рогови на глави; касније проналази воће којим их уклања.

IV *Поновно стицање предмета.* (a) Јунак се враћа у дворак и успева да наведе принцезу да поједе јабуку; на глави јој израстају рогови. (b) Да би му платила излечење враћа му чаробне предмете.

567 *Чаробно птичје срце*

I *Птичје срце*. Јунак једе срце чаробне птице и тиме стиче моћ (а) да пљује злато или (б) да налази сваког дана новчић под јастуком или (с) да постане краљ.

II *Подмукла супруга*. Нека жена (или његова супруга) наводи га да поврати птичје срце и избацује га напоље.

III *Трансформација супруге*. Он проналази чаробну биљку којом се неко може претворити у магарца. Успева да њоме претвори супругу у магарца и тако се освети.

567А *Чаробно птичје срце и раздвојена браћа*.

I *Два брата ходају кроз шуму*. (а) Протерала их је маћеха која тврди да су је увредили, или (б) их одводе други разлози. (с) Поштеди их човек задужен да их убије. Он убија животињу и доноси њену крв, итд., као доказ смрти браће. (д) Краљица даје трње које једу кокошке или врапци или рибље кости својим пасторцима и тражи од свог супруга да се не жени поново ако она умре. Он то, ипак, ради.

II *Чаробни предмет*. (а) Они откривају чаробни предмет (птицу, воће итд.) који, кад се поједу, могу неког начинити краљем, неког богатим, итд. (б) Птице предвиђају да ће један брат постати краљ, а други богат. (с) Чаробна птица је спремљена као оброк за другог (спремила је њихова мајка), али браћа је грешком једу и беже.

III *Авантуре старијег брата*. (а) Браћа се раздвајају (б) кад један одлази да потражи воду. (с) У краљевству где је краљ недавно преминуо краљевски слон одабира старијег брата да буде постављен за краља. (д) Или старија брат бива одабран за краља на неки други начин.

IV *Авантуре млађег брата*. (а) Млађи брат пада у руке бродовласника и треба да буде жртвован да би брод могао наставити пут без ветра. (б) Бива однет у далеку земљу и стиче невесту. (с) У току повратка бачен је са палубе (али му невеста помаже). (д) Стиче друге невесте. (е) Млађег брата, који има моћ да ствара злато, драгуље итд., заробио је чудни краљ итд., и натеран да ствара злато итд.

V *Поновно спајање*. (а) У краљевству старијег брата, старији препознаје млађег и поставља га за премијера, или (б) старији брат тражи и налази млађег брата.

569 *Ранац, шешир и рог*. Најмлађи од тројице браће налази чаробни предмет, мења га за други и, уз помоћ другог, поново задобија први. Предмети стварају храну, војнике итд. Воде рат против краља.

570 *Скупина зечева*. Уз помоћ своје чаробне свирале окупља зечева. Добија принцезину руку.

I *Задатак: Окупљање зечева*. Краљ нуди принцезу као награду човеку који може окупити зечева (гуске). Он има свиралу. Он има свиралу којом може окупити животиње.

II *Успех најмлађег брата*. (a) Два старија брата су нељубазна према једној жени и не успевају, али најмлађи је љубазан и добија свиралу којом може окупити животиње.

III *Трампа за чаробну свиралу*. (a) У покушају да купе свиралу од њега, принцеза или краљица га љубе, (b) или лежу с њим; или (c) краљ љуби коњску задњицу.

IV *Врећа лажи*. (a) Пре него што му коначно дарује принцезу, краљ наређује дечаку да исприча врећу лажи. (b) Он почиње да прича док га краљ (краљица) не натера да стане и да му принцезу.

570A *Принцеза и чаробна рибља кожа*. Подаје се рибару у замену за рибљу кожу која ствара злато. Носећа је и бива прогнана. Уз помоћ рибље коже гради палату. Њен отац је нехотице проси, да би дошао до рибље коже. Она открива свој идентитет и посрамљује га.

570A* *Лажљиви дечак*. Дечака који увек лаже посећује вила и говори му да не лаже или ће га казнити. Он лаже три пута и три носа му израстају на лицу. Да би их уклонио мора рећи три истине.

570B* *Овца и чаробна фрула*. (a) Пастир спасава овцу од смрти, (b) бежи, губи се у мору и спасава га риба. (c) Добија чаробну фрулу, чији звук може окупити овце; (d) међу њима је краљица коју је зачарао пастир.

571–574 *Навести принцезу да се насмеје* (често праћено са: онај коме се принцеза окрене у кревету може је добити као награду).

571 *Сви остају прилепљени*. Сви остају закачени за чаробни предмет: пласт сена, краву, дечака слугу, проповедника итд.

I *Златна гуска*. (a) Од тројице браће само најмлађи дели храну и пиће са гладним човеком и добија као награду златну гуску; или (b) добија чаробну животињу приликом срећне трампе.

II *Сви се прилепљују*. (а) Гостионичарева ћерка која је украла златно перо ноћу остаје прилепљена за чаробну гуску, као и парох, црквењак и тројица сељака.

III *Постизање да се принцеза насмеје*. (а) уз помоћ необичног призора или (б) уз помоћ трију малих животиња или (с) јунакових будаластих поступака или (д) других необичних призора, принцеза тужног лица наведена је да се насмеје. (е) За узврат за ову услугу јунак се може оженити њоме.

IV *Задаци*. Пре него што је добије задају му се задаци: (а) да попије пун подрум вина, (б) да поједе планину хлеба, (с) да направи брод који иде и по копну и по води. Он то извршава уз помоћ необичних другова.

571А *Прича о чаробном базену*. Љубавник ухваћен у чаробном базену и остављен у срамној пози.

571В *Химпхамп*. Љубавник сељакове (ковачеве) супруге жели да се отараси мужа. Племић наређује мужу да оствари немогуће задатке: на крају да направи *Химпхамп* (фимфарум, вирвор). Муж добија помоћ од ђавола (или другог натприродног бића) и уз помоћ чаробне речи или предмета ствара *Химпхамп* на који привезује у срамном стању супругу, љубавника, служавку, итд.

571С *Лутка која уједа*. Девојка је љубазна према старици и добија чаробну лутку која ствара велику количину новца. Љубоморна сусетка позајмљује лутку, а она јој прља кревет. Избацује је из куће. Она уједа краља који туда пролази. Једино девојка може да је заустави да уједа. Она поново стиче лутку.

572* *Псећа глава која лаје, секира која удара* итд.

572** *Предмети који се отуђују од власника, губе чаробно својство*. Краљ наговара јунака да му да чаробне предмете, приликом чега предмети губе своје квалитете. Краљ даје своју кћер јунаку за жену; предмети нестају а он мора задржати зета.

573* *Девојка без родитеља добија три пера од старца; просци са дворова просе је на агресиван начин; пера их кажњавају*.

574* *Стари војник добија чудотворни штап који му испуњава жеље (снабдева га храном, пићем и постељом). Жена краде штап, занемарује себе, а кад њена ћерка уништи штап, запада у беду*.

575 *Принчева крила*. Такмичење у прављењу најдивнијег предмета. Крила. Принц купује крила од паметног занатлије. Јунак одлеће до принцезе у кули. Одлећу заједно са ломаче на којој треба да буду спаљени. Након што су одлетели, отац нуди пола краљевства као награду ономе ко је врати. Принц долеће натраг са њом и намеће трампу.

576 (претходно 576*****) *Чаробни нож*. Младић краде нож из замка лопова, убија их њиме и добија проповедникову кћер. Побеђује свог ривала уз помоћ ножа.

576В* *Чаробни нож*

576С* *Чаробна сабља*. Јунак уз помоћ чаробњака прави чаробну сабљу. Њоме опрема краљеву војску и побеђује непријатеља.

576D* *Човек помаже старицу*. Добија од њега чаробни лек који, када се попије, чини невидљивим. Уз његову помоћ постаје богат.

576Е* *Девојка добија капи од вештице* које је чине невидљивом. Успева да умакне многим опасностима.

577 *Краљеви задаци*. Тројица браће; храст у дворишту краљеве палате. Краљева кћер је обећана оном који успе да обави одређене тешке задатке, обично да посече велико дрво. Тројица браће крећу на пут и најмлађи је тај који обраћа пажњу на одређене ствари које виде успут, или који показује љубазност према старици. За то добија чаробни предмет. С њиме и с информацијама које има успео је у ономе у чему други нису.

580 *Миљеник жена*. У најмлађег од тројице браће све жене су заљубљене. На очевој смрти када старија браћа желе богатство, итд. најмлађи жели и добија моћ да га жене воле. Од власнице гостионице стиче три чаробна предмета од којих може добро да живи (одећа, храна и пиће). Краљева удовица се заљубљује у њега и удаје се за њега.

580* *Кеса без дна*.

581 *Чаробни предмети и тролови*.

I *Чаробни предмет захтеван*. Два брата одлазе одмах по рођењу и растају се на раскрсници. Старији брат среће три старице са само једним оком. Узима га и враћа у замену за сабљу која све сече, рецепт за чудотворно прављење пива и брод који иде и по земљи и по води а који се може носити у цепу.

II *Спасавање од тролова*. Принцеза треба да буде жртвована трима троловима. Црвени витез покушава да је спаси али се преплашен пење на дрво. Јунак убија првог трола и узима језике и одлази. Црвени витез као варалица. Слично се дешава у следећа два дана са друга два трола. Варалица се разоткрива показивањем језика тролова.

III *Друго спасавање*. Јунак одлази да ослободи другу принцезу од трола. Уз помоћ свог брода који иде и по земљи и по води стиже управо када тај трол треба да се ожени принцем. Чудотворном справом за пиво јунак убија целу дружину и спасава принцезу. Жени се првом принцем, његов брат другом.

581* *Шешир који испуњава жеље*. Дечак краде шешир који испуњава жеље од патуљака. Обезбеђује птицу и коња за краља.

585 *Вретено, чунак и игла*. Принц ће се ожени девојком која је истовремено најсиромашнија и најбогатија. Она је наследила чудесне ствари: вретено које јој доноси принца, иглу која трансформише собу, чунак који ствара чаробни пут.

590 *Принц и траке за руку*. Младић чији живот тражи његова маћеха налази две траке за руку: јаке. Авантуре. Два лавова постају његови помоћници. Маћеха му вади очи. Он је излечен а маћеха кажњена.

I *Плава трака*. (а) Дечак који путује са мајком налази плави појас (две траке за руку) које му дају натприродну снагу.

II *Подмукла мајка*. (а) Налазе смештај код цина који наговара мајку да се уда за њега. (б) Кују заверу да убију дечака. (с) Дечак због своје снаге побеђује цина. (д) Својом великом снагом успева да касније окрене лавове против цина. (е) Слично бива послат по извесне чаробне јабукe у башту циновог брата; Оне ће га навести да спава да браћа могу да га убију; лавови га заштићују.

III *Спасавање принцезе*. Након буђења спасава принцезу из циновог замка, жени се њом и живи у замку, док она не оде код свог оца, краља Арабије.

IV *Откривање тајне снаге*. (а) По повратку мајци она извлачи из њега тајну о његовој снази и краде појас. (б) Јунак је ослепљен и послат да бесциљно лута бродом.

V *Лавови помоћници*. Лавови помоћници га спасавају и враћају му вид водом коју су видели да животиње користе у ту сврху.

VI *Оптужба*. (a) Поново стиче свој појас и свети се. (b) Одлази у Арабију по своју жену и враћа је.

590А *Подмукла супруга*.

I *Зачарани замак*. (a) Јунак добија три чаробна предмета (коња, мач, кошуљу) (b) јер проводи три ноћи у зачараном замку или (c) зато што волонтерски служи чаробњака или (d) од зачаране принцезе коју је спасио.

II *Подмукла супруга*. (a) Захваљујући чаробном предмету помаже краљу да дође до победе и као награду добија руку краљеве кћери. (b) Његова супруга извлачи из њега тајну о чаробним предметима, одузима му их и наређује да јој муж буде убијен; (c) коњ односи раскомадано тело у замак који више није зачаран, (d) или јунак тражи да угљенисани делови његовог тела буду испалени из пушке. (e) Оживљава га особа која му је дала чаробне предмете, враћа се својој жени.

III *Метаморфоза и освета*. (a) Препознат и убијен претвара се у јабуково дрво, кревет, патку; (b) као патка односи чаробни предмет од жениног љубавника и свети се жени. (c) Жени се девојком која му је помогла у метаморфози покривајући део убијене животиње у земљи, скупљајући иверје палог дрвета итд.

590* *Чаробни појас*. Будаласти најмлађи син налази чаробни појас који даје снагу.

591 *Украдени лонац*. Сељак трампи краву за лонац који му доноси хлеб, пиво, новац итд. од његових богатих суседа.

591* *Несрећна краљева жена припадница ниже класе* добија прстен од другог краља, претвара се у птицу и одлеће њему.

592 *Плес међу трњем*. Чаробна виолина, карте и пушка. Судија је принуђен на плес.

I *Чаробни предмет и моћи*. (a) Дечак, којег је од куће отерала маћеха или (b) који је отпуштен из службе са бедном накнадом за вишегодишњи рад, (c) даје свој новац сиромашном човеку, који за узврат дечаку одобрава три жеље: (c1) чаробну виолину која принуђује људе на плес, (c2) лук који никад не промашује, (c3) моћ да његове жеље буду послушане, или (c4) друге чаробне предмете, или моћи.

II *Плес међу трњем*. (a) Са Јеврејином (или монахом) он за опкладу гађа птицу. (b) Ко изгуби мора ући го међу трње и узети птицу. (c) Виолином

чини да губитник плеше међу трњем. – (d) Побеђује цина натеравши га да плеше.

III *На суду*. Дечак је изведен пред суд због својих недела и осуђен на вешање. Добија дозволу да засвира виолину и приморава судију и цео скуп да плешу док га не ослободе.

593 *Fiddevav*. Сви који царају по пепелу (ћерка, жена, проповедник итд.) морају говорити *Fiddevav*, док се не ослободе магије. Старица даје јунаку чаробни камен и саветује га да оде у сељакову кућу ноћу, да не говори ништа осим “хвала” и да положи камен у пепео. Камен спречава стварање ватре и сви који покушавају да је направе залепе се за жарач. Јунак добија сељакову кћер у замену за ослобађање.

594* *Чаробна узда*. Дечак одлази на пут и стиче узду којом кроти све врсте коња, иглу којом чини да се све распадне и пушку која увек погоди оно што се нациља. Живи као слуга у замку где добија принцезу за себе.

594** *Чаробна флаута чини да овце и људи плешу*.

595А* *Крава је продата за три чаробна предмета*: пасуљ који чини да одмах израсте дрво, миша који пева, машину која везује људе. Сељаков син их користи. Принцеза је обећана спасиоцу од цина. Помоћ од девојке коју је заробио цин. Цин је убијен а јунак бежи коришћењем предмета.

595В* *Чаробни предмет од патуљка*. Младић се бори са патуљком да би повратио изгубљено ведро и поклоњене су му жеље. Добија чаробну пушку, чаробне папуче и чаробну кесу за снабдевање. Кући га односе чаробне папуче.

595С* *Златна сабља*. Дечак, док хода са својом мајком удовицом, проналази чаробну сабљу; њоме убија убицу који је напао његову мајку. Постаје краљ и пред крај живота баца сабљу у мочвару.

610–619 Ч а р о б н и л е к о в и

610 *Воће које лечи*. Болесна принцеза понуђена је човеку који може да је излечи. Старица даје моћ излечења воћу најмлађег брата. Након што је најмлађи брат успео, постављају му се задаци: да окупи зечеве, да направи брод који иде и по копну и по води, да донесе перо чаробне птице. Извршава задатке, одлази и стиче богатство, враћа се, понижава краља и жени се принцемом.

611 *Дарови патуљака*. Син једног трговца верен је за ћерку другог трговца. Када дечаков отац умире, девојчини родитељи зажалe због договора и пошаљу га на море уз инструкције да га се треба отарасити. Брод тоне, али дечак се спасава на острву. Тамо он добија награду за спасавање детета или од трола или патуљака, чаробне предмете, међу којима и чаробни мелем. Он лечи болесну принцезу (краља) и својим чаробним мачем савладава непријатељску војску. Враћа се кући као богат човек и жени се својом првом љубави.

611* *Човек ствара духове који помажу*. Отац јунакове веренице налази у мору мапу из које излазе духови који му помажу. Уз помоћ духова јунак постаје богат, намамљује своју бившу невесту поклонима и жени се са њом.

612 *Три змијска листа*. Човек се убија у гробу своје мртве супруге. Пример змија.

I *Пакт о смрти*. (a) Јунак обећава својој невести да ће, ако она умре пре њега, он бити сахрањен са њом. (b) То се дешава убрзо након венчања.

II *Оживљавање*. (a) У гробу он види да змија оживљава другу листовима и на тај начин он оживљава своју жену; или (b) она је враћена у живот као одговор на молитву, уз услов да се њен муж одрекне двадесет година живота.

III *Неверна супруга*. Супруга се сада заљубљује у власника брода и њих двоје бацају мужа у море.

IV *Оптужба*. Верни слуга га оживљава змијским листовима. (b) Пар који је крив бива кажњен.

612A *Незахвална супруга враћена у живот*. Видети анализу 612.

II (c) Супругу је ујела змија и она умире.

III (a) Муж и његова жена су раздвојени. (b) Муж постаје краљев саветник. (c) Жена, која је постала проститутка или плесачица, задовољава краља и одобрено јој је добротинство. (d) Она захтева смрт мужа, којег препознаје. (e) Он прича своју причу, тражи од жене да му врати оно што јој је дао, и она умире.

612* *Верни љубавник*. Младић који је заљубљен у девојку из племићке породице, одлази. Девојка обећава да ће га чекати. Она умире; младић то сазнаје (некад чудом), враћа се кући, оживљава мртву девојку и жени се њом.

613 *Два путника (Истина и Лаж)*. Један вади другоме очи. Слепи човек чује тајне испод дрвета (вешала) и враћа себи вид. Злом другу су извађене очи или је убијен.

I *Ослепљени човек*. (a) Два путника (брата) расправљају да ли је истина или лаж (или чија религија) је боља и траже од других да буду судије; онај ко губи је опљачкан и (b) ослепљен; – или (c) гладни путник не може добити хлеб од злог друга уколико не дозволи да му се изваде очи; – или (d) путника је опљачкао и ослепео његов грамзиви друг.

II *Тајне*. (a) Ослепљени човек слуша састанак духова или (b) животиња и сазнаје вредне тајне.

III *Употреба тајни*. (a) Уз помоћ тајни он враћа вид, (b) лечи болесног краља (или принцезу), (c) отвара исушени извор, (d) чини да осушено дрво опет рађа плодове, (e) доноси благо на видело.

IV *Друг кажњен*. Његов друг који је победио пита га како је стекао таква добра, покушава да на исти начин обмане духове (животиње), и они га растржу.

613* *Тајне од дрвета*. Дечак сазнаје тајне у дрвету и лечи болесну принцезу. Он је напуштен на острву и птица га преноси на краљев двор.

613A* *Вештичине тајне*. Дечак чује разговор вештица о чаробним предметима, који долазе у његов посед и помажу му да освоји принцезину руку.

613B* *Жаба принцеза*. Јунак одлази на пут да тражи срећу. Слуша вештице и сазнаје вредне тајне: како да излечи болесну принцезу лишћем одређене биљке; како да избави другу принцезу која ће бити предата змији (мачем сакривеним у одређеном језеру), како да ослободи чаролије девојку зачарану у жабу (убивши лава који је чува и узевши воду из баре у којој жаба живи). Јунак налази корен биљке и чаробни мач. Лечи болесну принцезу; убија змију мачем, спасивши другу принцезу; и након рањавања лава који чува зачарану жабу, даје му воду из баре, и он постаје принц. Жаба постаје принцеза. Јунак се враћа првој принцези али она је умрла; жени се принцезом жабом.

613C* *Брат и сестра лече краља*. Краљ са седам синова и седам кћери жели да се његови синови ожене његовим кћерима, али најмлађи син и ћерка нису сагласни са његовим планом и одлазе. Спавају под дрветом. Ћерка сања болесног краља који може опет оздравити ако се окупа у води која долази из тог дрвета. Ћерка се облачи као лекар и одлази у палату болесног краља са братом и тамо краља купају у специјалној води. Краљ се опоравља и награђује

брата и сестру. Позивају краља на вечеру. Терка се облачи као жена и краљ се заљубљује у њу и жени се с њом.

614* *Фатално пењање по лековиту биљку*. Син болесног пастира пење се на стену по биљку која може опоравити његовог болесног оца; он пада са литице и страда.

619* *Бекство од чаробњака*. Млади човек бежи од чаробњака, са дванаест девојака; он спасава брод од разарања током олује, захваљујући крсту; он побеђује пирате итд. и жени се са краљицом.

620 *Поклони*. Охола сестра злоупотребљава свој дар и губи га. Од двеју сестара охола презриво одбија да помогне старици. Уз помоћ старичиног чаробног штапа дат јој је замак и постаје краљица. Због своје охолости кажњена је. Њена сестра добија поклон који јој доноси добру срећу.

621 *Вашија кожа*. Јунак решава загонетку и осваја принцезу. Онај коме се она окреће ноћу.

I *Ваш*. (a) Принцеза гоји ваш и она постаје велика као теле. (b) Након њене смрти прави хаљину од њене коже. (c) Удаће се за човека који може да погоди од чега је хаљина направљена. (d) Јунак то лукавством дознаје и осваја принцезу.

II *Коме се она окреће*. Ретко се јавља као продужетак.

622 *Ногаре од кревета које говоре*. Краљ набавља кревет. Током ноћи ногаре од кревета говоре и упозоравају га на опасност или помажу на друге начине.

Тамара Костић Пахноглу
ДАРИВАЊЕ И ЧАРОБНО СРЕДСТВО
У ГРЧКИМ И СРПСКИМ НАРОДНИМ БАЈКАМА

Издавач

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

За издавача

Проф. др Наталија Јовановић, декан

Лектор

Милица Вучковић

Формат

21 x 29 cm

Штампа

Филозофски факултет, Ниш

Тираж

50 CD

Ниш, 2021.

ISBN 978-86-7379-579-9

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09-344:398]:821.14'02-344:398(0.034.2)

КОСТИЋ-Пахноглу, Тамара, 1975-

Даривање и чаробно средство у грчким и српским народним бајкама [Електронски извор] / Тамара Костић Пахноглу. - Ниш : Филозофски факултет Универзитета, 2021 (Ниш : Филозофски факултет Универзитета). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. - Насл. са насловне стране документа. - Тираж 50. -

Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија.

ISBN 978-86-7379-579-9

а) Српске народне бајке -- Грчке народне бајке -- Компаративна анализа б) Српске народне бајке -- Мотиви -- Магија в) Друштвене науке -- Настава -- Методика -
- Зборници

COBISS.SR-ID 54750473